

NY LÄROBOK

I

G E O G R A F I

(*Hallström*)

Sjette omarbetade upplagan.

ÅBO,

J. W. Lillja, 1862.

På J. W. Lillja & Co:s förlag.

Imprimatur: C. R. Lindberg.

Denna lärobok är lämpad efter Atlas öfver alla verdens delar af Adolf Stieler.

Innehåll.

	Sid.
Matematiska geografin	1
Fysiska geografin	10
Politiska geografin	34
Europa	34
Ryssland	35
Polen	45
Finland	46
Sverige	108
Norige	110
Danmark	112
Stor-britannien	113
Nederländerna	115
Belgien	116
Tyskland	117
Österrike	120
Preussen	122
Schweiz	123
Frankrike	124
Portugal	126
Spanien	127
Italien	128
Osmaniska riket	131
Grekland	132
Ioniska öarna	133
Asien	134
Afrika	144
Nord-Amerika	150
Syd-Amerika	154
Australien	157

Rättelser:

Sid.	46	rad. 2	framför uppgiften på folkmängden tillägges: (år 1855).	
	69	" 1	står: nordvestra	läs: sydvestra
	86	" 13	" högre elementarskola	" elementarläroverk
	88	" 3	" Åland	" Åland
	94	" 14	tillägges: högre elementarskola	
	97	" 7	högre elementarskola försvinner.	
	101	" 33	" Levois	läs: Leväis
	107	" 35	" sjön Pyhäjärvi,	" sjön Pyhäjärvi)
			" Loimjoki-å).	" Loimjoki-å.

Geografi betyder *jordbeskrifning*. Den beskriver jorden: 1) såsom en verldskropp, dess form, storlek och förhållande till andra verlds- eller himlakroppar; 2) i anseende till ytans naturliga beskaffenhet, dess land, vatten, klimat och alster; 3) såsom fördelad i skiljda stater och samhällen. Efter dessa synpunkter skiljer man emellan *matematisk, fysisk* och *politisk geografi*.

MATEMATISKA GEOGRAFIN.

Verldsbyggnaden omfattar en otalig mängd kroppar, hvilka benämnas *stjornor*. De äro alla klotformiga. De synas oss vara fästade på himlahalvvet och alla på lika afstånd från oss, men de äro i verkligheten fritt sväfvande i den omätliga rymden och på olika afstånd. Ständigt förändra de plats och ställning till hvarandra. En del stjornor äro *ljusa* eller lysa med ett dem eget sken, som utmärker sig genom en gnistrande liflighet; många af dessa hafva äfven ett färgadt sken. Dessa stjornor, bland hvilka vår *sol* är en, utsprida ljus och värma. Andra stjornor äro *mörka*; de hafva icke eget sken, utan lysa med ett lånadt. Efter skenets styrka och glans delar man dem i stjornor af 1:sta, 2:dra o. s. v. ordningen.

De ljusa verlds- eller himlakropparne kallas äfven *fixstjornor*. Deras antal och afstånd från jorden är mycket stort. Af de så kallade *dubbelstjornorna*, hvilka bestå af två eller flera till hvarandra så nära stående stjornor, att de för blotta ögat synas vara en enda stjerna, känner man äfven flera tusen. Hela *vintergatan* och alla *nebuloserna* eller *töckenfläckarne*, hvilka likna ljusa molntappar, bestå

äfven af tallösa stjernor, hvilkas inbördes afstånd, så nära de än synas vara hvarandra, är otroligt stort. För större redighets skull sammanfattas de hvarandra närmast liggande stjernor i vissa grupper, hvilka kallas *stjernbilder* eller *konstellationer* (se kartan 1: b). Af dessa må här endast nämnas *lilla björn*, bestående af 7 större stjernor, af hvilken en, *polstjernan*, är nästan midt öfver det ställe på jorden, som kallas norra polen.

Solen är bland alla fixstjernor den för oss viktigaste och den, om hvilken vi hafva den största kännedom. Den består af en mörk *kärnkropp* och ett *ljushölje* deromkring. Den är så stor att man derutaf skulle erhålla $1\frac{1}{2}$ miljon sådana klot som jorden. Kring solen, och sannolikt äfven kring hvarje annan fixstjärna, röra sig i mer eller mindre aflånga banor (ellipser) några mörka kroppar, hvilka från denna *sin sol* erhålla ljus och värma. En sol med deromkring sig hvälfvande mörka kroppar utgör ett *solsystem*. På lika sätt förmenas äfven fixstjernorna med sina följeslagare röra sig omkring någon gemensam centralkropp, hvilken kanske äfven i sin ordning är endast en del i ett nytt system, och så i oändlighet. I likhet med ett i rörelse varande hjul hafva alla klotformiga kroppar och således äfven himlakropparna en tvåfaldig rörelse: de *framskrida i sin bana* omkring sin centralkropp och derjemte *rulla de omkring*. Tiden för omloppsbanans genomlöpande kallas *ett år* och för omkringrullningen eller rotationen *ett dygn*. Den rörelse, hvilken man med säkerhet känner hos vår sol, är dess omkringrullande, som fullbordas på omkr. $25\frac{1}{4}$ våra dygn.

Vårt solsystem. Så vidt detta hittills är bekant, utgöras de dithörande mörka kropparne af 66 *planeter*, 21 *drabanter* (äfven kallade *biplaneter* och *månar*) och ett stort antal *kometer*. Planeterne hafva en viss likhet med fixstjernorna, men ett mattare och lugnare sken. De röra sig kring solen, från vester mot öster, uti nästan cirkelrunda ellipser. Deras afstånd från solen är olika stort och i följd deraf är äfven omloppsbanornas och omloppstidernas

längd olika. Uppräknade efter deras allt större afstånd från solen äro planeterne följande: *Merkurius*, *Venus*, *Jorden*, *Mars*, de 58 små planeterne eller planetoiderne, *Jupiter*, *Saturnus*, *Uranus* och *Neptunus*. — Drabanterne äro himlakroppar, som från vester mot öster röra sig i aflånga banor kring någon planet och åtfölja denna på dess vandring kring solen. Jorden åtföljes af 1 drabant eller *måne*, Jupiter af 4, Saturnus af 8, Uranus af 6 och Neptunus af 2. — Kometer eller *svansstjernor* kallas de himlakroppar, som lysa med ett blekrödt sken och vanligast omgifvas af en lysande dunstkrets, hvilken stundom förlänger sig till en så kallad *svans*, merendels på den från solen vända sidan. De genomfara rymden i alla rigtningar och deras omlopps-bana kring solen är mycket aflång, hvarföre de stundom äro solen mycket nära, stundom derifrån långt aflägsna.

Jordens afstånd och årliga rörelse. En planets afstånd från solen är icke alltid lika stort, ty banan bildar en ellips, i hvars ena så kallade *brännpunkt* solen har sin plats. När planeten är solen närmast, säges den vara i *perihelium*; då den är aflägsnast, i *afelium*. Jordens medelafstånd från solen utgör omkr. 20,700,000 geografiska mil *). Då jorden är i sitt perihelium, i början af januari månad, är den omkr. 700,000 mil solen närmare än då den är i sitt afelium, i början af juli månad. Längden af jordens omlopps-bana, den så kallade *ekliptikan*, är omkr. 130 miljoner mil. I denna bana framskrider jorden hvarje sekund ungefär $4\frac{1}{8}$ mil och genomlöper hela banan på 365 dygn, 5 tim., 48 min. och 49 sek. eller *ett år* **).

*) En geografisk mil är ungefär 7 våra verst och en geografisk kvadratmil är icke fullt en half finsk kvadratmil. I denna bok förstås alltid geografiska mil, så vida icke andra milslag bestämdt nämnas.

***) Uti våra *borgerliga* år tagas dock dessa 5 tim., 48 minuter och 49 sek. icke hvarje år i beräkning, utan består ett *vanligt* borgerligt år af jemna 365 dygn. För att ersätta de utelemnade tim., min. och sek. låter man hvar 4:de år vara ett *skottår* med 366 d. Så beräknas efter *gamla stilen* eller *julianska*

Jordens dagliga rörelse. Sin dagliga rörelse eller rullningen kring sin axel fullbordar jorden på *ett dygn* eller 24 timmar. Med jordens *axel* förstår man en rät linie, som man tänker sig vara dragen midtigenom jorden i norr och söder. Dess yttersta ändar kallas *poler*: neml. *norra polen* och *södra polen*. Genom jordens rotation uppkommer omvexling af *dag* och *natt*. Emedan solen i hvarje ögonblick belyser hälften af den klotformiga jorden, har den mot solen vända halfvan dag, under det den fränvända halfvan har natt. Rotationen sker från vester mot öster och derföre måste en mera mot öster liggande ort förr belysas af solen än en vestligare. Det är derföre man säger att solen *går upp* i *öster* och *ned* i *vester*. Der vi se solen middagstiden kalle vi *söder*; midt emot söder är *norr*. — Den cirkelrunda omkretsen, som bildas af himlahalvfvet's skenbara beröring med den del af jordytan, hvilken kan öfverskådas då icke utsigten hindras af några mellanliggande föremål, kallas *horisont*. Efter de 4 hufvudpunkterne: norr, öster, söder och vester benämnas de öfriga väderstrecken, hvilka upptagas på kompassen (kart. 1: b). Hvarje cirkelomkrets indelas i 360 lika delar, hvilka kallas *grader*; likaså indelas en grad i 60 lika delar, *minuter*, och hvarje minut i 60 lika *sekunder*. Detta betecknas i skrift sålunda att 5° 10' 15" betyder 5 gr., 10 min. och 15 sek.

Månen, dess rörelser och förändringar. Under sitt omlopp kring solen åtföljes jorden af *månen* på ett afstånd

kalendern. Af de för 4 år sålunda besparade och hoplaggda 5 t., 48 m. och 49 sek. erhålles dock icke fullt ett dygn eller 24 tim., utan endast 23¼ t., hvarföre man på 400 år skulle komma att räkna ungefär 3 dygn för mycket. Detta fel afhjelper *nya stilen* eller *gregorianska kalendern* sålunda, att den på 400 år utelemnar 3 skottdagar, hvarigenom misräkningen blir ganska obetydlig. Efter gamla stilen äro alla de år, hvilkas siffertal kan divideras med 4, skottår, och efter nya stilen likaså, utom de hundratal, i hvilkas två första siffror 4 icke jemt innehålles. Så äro efter gamla stilen åren 1600, 1700, 1800, 1900, 2000 skottår, men efter nya stilen endast 1600 och 2000.

af omkr. 51,500 mil. På månen råder omvexling af slätter och ganska höga berg; vatten torde der icke finnas. Emedan månen är en klotformig kropp och lyser med ett från solen lånadt sken, måste den efter sin olika ställning till solen och jorden visa sig uti olika gestalter (kart. 1: a). Är solen och månen på samma sida om jorden, vändes månens af solen belysta hälft från jorden. Månen är således för oss osynlig. Detta kalla vi *nymåne*. Är deremot solen och månen på hvar sin sida om jorden, måste månens mot solen vända och deraf upplysta hälft äfven vara vänd mot jorden. Månens hela skifva är då för oss synlig och detta kalla vi *fullmåne*. Under de 14—15 dygn, som äro emellan ny- och fullmåne, visar månen oss en för hvarje dag allt större del af den belysta halfvan, men under de följande 14—15 d. en allt mindre del, tills den slutligen blir alldeles osynlig. Månens omloppstid är omkr. $29\frac{1}{2}$ d. Lika lång är äfven dess rotationstid.

Förmörkelser. Anmärkningsvärda företeelser, som äfven förorsakas af solens, jordens och månens inbördes ställning, äro *sol-* och *månförmörkelser* (kart. 1: b). När jorden är emellan solen och månen i rak linie med dem, blifver månens skifva, som då hel och hållen borde vara synlig, i stället antingen hel och hållen eller till en del förmörkad, emedan solens strålar af jorden hindras att falla på månen. I förra fallet kallas förmörkelsen *total*, i det sednare *partiel*. Likaså inträffar en total eller partiel solförmörkelse (rättare borde den kallas *jordförmörkelse*), då månen träder emellan solen och jorden i rak linie med dem och sålunda undanskymmer solen eller någon del deraf för någon viss del af jorden.

Jordens form, storlek och afteckning. Att jorden är klotformig inses bland annat derutaf att, då vi på längre afstånd varseblifva ett föremål, vi först se dess topp eller öfversta del, hvaremot de nedra delarne blifva synbara i den mån vi komma föremålet närmare. Jorden kan äfven i alla möjliga riktningar kringfaras och måste således vara ett fritt

i rymden sväfvande klot. Genom en mängd upphöjningar och fördjupningar på ytan afviker väl jorden ifrån att vara ett fullkomligt klot, men dessa ytans ojemnheter behöfva icke tagas i betraktande, ty på ett så stort klot som jorden äro de icke mera betydande än ett sandkorn på ett vanligt klot. Att kropparne på jorden icke derifrån bortfalla, härrör af deras egen tyngd, som drager dem mot jorden. — För att erhålla en bild af jorden och dess delars läge till hvarandra begagna vi *glober* och *kartor*. De förra afteckna jorden på en bugtig yta, de sednare på en plan. Emedan jordens yta äfven är bugtig, måste globerne gifva en sannare och trognare afteckning. Att föreställa jordytans ojemnheter är dock lika svårt på globerne som på kartorna. En karta, på hvilken hela jordytan är aftecknad, kallas *verldskarta* (kart. 2: b) och, om hvardera jordhalfvan aftecknas på en cirkelformig yta, *globkarta* (kart. 2: a). En *generalkarta* framställer en större del af jordytan, en *specialkarta* en mindre del deraf. Hvarje karta är så ritad, att åskådaren föreställes med ansigtet mot norr. Kartans öfversta del är derföre norr, dess nedersta söder, dess högra sida öster och dess venstra vester.

På kartorna (likaledes på globerne) äro dragna en mängd linier, antingen räta, eller bugtiga såsom cirkelbågar. Den förnämsta af dessa linier är den, som är dragen omkring jorden i öster och vester lika långt från hvardera polen. Den kallas *equator* eller *dagjemningslinie*, ty då solens strålar falla lodrätt på de orter der denna linie tänkes gå fram, äro dagar och nätter på hela jorden lika långa (hvardera 12 tim.) Equatorns längd är 5,400 mil och således är hvarje grad af equatorn 15 mil (d. ä. $10^{\frac{2}{5}}$ finska m.) Den linie, som man kan tänka sig vara dragen midtigenom jorden i öster och vester, så att dess båda ändar äro i equatorn, kallas jordens *tvärlinie* eller *diameter*. Dess längd är $1,718^{\frac{4}{5}}$ mil. Jordens axel är ungefär $5^{\frac{3}{5}}$ mil kortare eller endast $1,713^{\frac{1}{5}}$ mil lång. Jorden är således, äfven om ytans ojemnheter förbises, icke ett fullkomligt klot, utan är

den *sammantryckt* eller *platt vid polerna*. Dock är äfven denna afvikelse på ett så stort klot som jorden obetydlig. Genom equatorn delas jorden i två lika delar: *norra* och *södra halfklotet* (hemisferen). — Af de öfriga på våra kartor uppdragna linier kallas de, som gå i öster och vester, jemsides med equatorn, *paralleler*; de i norr och söder, vinkelräta mot equatorn och parallelerne, *meridianer* *). Parallelcirklarne äro icke alla lika långa, utan de blifva allt mindre ju närmare de äro till någondera polen. Graderne af skiljda parallelcirklar äro derföre icke heller lika långa. En grad af equatorn är 15 mil, men en grad af t. ex. den parallelcirkel, som är dragen 60° från equatorn, är endast omkr. 7½ mil och på 90° afstånd eller vid sjelfva polen 0 mil. Med en meridian förstår man icke en hel cirkelomkrets, utan endast hälften deraf. Alla meridianer äro lika långa och de grader, hvaruti en meridian delas, kunna äfven anses vara lika stora.

Latitud och longitud. Genom parallelcirklarne och meridianerne kan man bestämma hvarje ors på jorden läge: genom de förra dess *latitud* (bredd), genom de sednare dess *longitud* (längd). Med en ors latitud förstår man dess afstånd från equatorn åt norr eller söder. Latituden är således *nordlig* eller *sydlig*. Latituden kallas äfven *polhöjd*. Longituden betecknar en ors afstånd från någon viss meridian, som då kallas den *första*. Hvilken meridian som helst kan antagas vara den första, äfvensom man derifrån kan räkna på olika sätt: antingen blott åt öster, eller blott åt vester, eller hälften åt hvardera sidan (kart. 2: b). På våra vanliga kartor är den meridian, som är dragen utanför Afrikas vstra kust, antagen som den första. Efter den närbelägna ön Ferro, kallas den äfven *Ferro-meridian*, och derifrån räknas blott åt öster (ostlig longitud). Såväl latituden som longituden bestämmes i grad., min. och sek. För

*) Meridian betyder *middagslinie*, ty hvarje ort har sin middag eller ser solen högst på himlahalvvet, då solen skiner längs efter dess meridian.

ingen ort kan latituden öfverstiga 90° , ty der är sjelfva polen; men longitudsgraderne gå ända till 360. Med detta tal eller med 0 betecknas Ferro-meridian. När nu säges att en ort har $60^{\circ} 10'$ nordlig latitud och $44^{\circ} 38'$ longitud, igenfinnes den, der de med anförda siffertal betecknade paralleler och meridianer skära hvarandra. — Den del af jordytan, som ligger emellan 1:sta och 180:de meridianen, kallas *östra halfklotet*, och den emellan 180:de och 360:de, *vestra halfklotet*.

Jordens indelning i zoner. Af parallelcirklarne hafva de två, som äro dragna omkr. $23\frac{1}{2}^{\circ}$ från equatorn, på hvardera sidan derom, samt de två, som äro dragna på samma afstånd från hvardera polen, egna benämningar. De förra kallas *vändkretsar* (tropiker), de sednare *polcirklar*. Genom dessa parallelcirklar delas jorden i 5 *zoner* eller *bälten*. Emellan båda vändkretsarne, af hvilka den norra äfven benämnes *kräftans* vändkrets och den södra *stenbockens*, ligger *heta* zonen. Zonerne emellan en vändkrets och närmaste polcirkel kallas de *tempererade* eller *milda*; de äro två: *norra* och *södra*. Inom båda polcirklarne ligga *norra* och *södra kalla* zonerne. Denna indelning äfvensom zonernas benämning har sin grund i den olika värmegrad, som äger rum på skiljda delar af jorden och som förorsakas af den rigtning, i hvilken solens strålar träffa jorden. Den landsträcka, som beskinnes af lodrätt nedfallande strålar, upphettas mest, och ju snedare solstrålarne falla mot ett ställe, desto mindre är värmen. Närmast equatorn är derföre värmen störst, vid polerne minst. Om solens strålar alltid fölle i oförändrad rigtning mot jordens skiljda delar, skulle värmen för en ort alltid vara oförändrad; men emedan solen under årets ena hälft sänder sina strålar lodrätt på något ställe norr om equatorn och under årets andra hälft på något ställe söder om equatorn, samt emedan det af lodräta strålar träffade stället dagligen ändras, än närmande sig equatorn, än derifrån aflägsnande sig (ända till $23\frac{1}{2}^{\circ}$), måste olikhet uti värmen och omvexling af årstider äga rum. Uti heta zonen gifves ingen egentlig omvexling af årstider; hela året är varmt. Man kan der endast

urskilja en *torr tid* och en af stormar åtföljd *regntid*. Denna sednare infaller vid de tider, då solens strålar falla minst snedt och alldeles lodrätt på orten; den varar flera månader, hvarunder regnet nedfaller i stor ymnighet och med stor häftighet. Uti de tempererade zonerne kan man urskilja 4 årstider: *vår*, *sommar*, *höst* och *vinter*, dock sålunda att närmast vändkretsarne (ända till 30°) råder öfverensstämmelse med heta zonen, likasom å andra sidan närmast polcirkelne med de kalla zonerne. Ehuru visserligen bestämda årstider ofvanom 30° äro att urskilja, höra dock snö och frost till sällsyntheter ännu nedanom $35-40^\circ$. Uti de kalla zonerne har man endast två årstider, emedan öfvergångarne från en lång och sträng *vinter* till en kort men stundom ganska varm *sommar* äro mycket korta. Dessa årstider äro på de båda sidorna om equatorn hvarandra så motsatta, att norra halfklotet har sommar, då vintern herrskar i det södra, o. s. v. I sammanhang härmed står olikheten uti dagars och nätters längd på skiljda delar af jorden. Ju närmare någondera polen en ort är belägen, desto större är skillnaden emellan dagars och nätters längd under olika tider af året, hvaremot närmast equatorn skillnaden är mindre betydande. Der är så dag som natt alltid omkr. 12 tim. hvardera; under 40° latitud är längsta dagen 15 tim. och likaså efter 6 månader längsta natten; vid 60° redan 19 tim.; vid polcirkeln 24 tim., i det solen ett helt dygn är öfver horisonten, men 6 månader derefter ett helt dygn osynlig; vid 70° går längsta dagen till 2 månader; vid sjelfva polen är solen 6 månader oafbrutet öfver, men de öfriga 6 månaderne nedom horisonten. Den 21 mars skiner solen lodrätt på equatorn. Nätter och dagar äro då på hela jorden lika långa. Vi kalla detta *vår-dagjemning*. Likadant är förhållandet den 23 september, då vi hafva *höst-dagjemning*. Den 21 juni kastar solen sina strålar lodrätt på orter, som äro belägna $23\frac{1}{2}^\circ$ norr om equatorn; vi i norra halfklotet hafva då vår längsta dag. Vi kalla detta *sommar-solståndet*, men 6 månader derefter, den 22 december, hafva vi *vinter-solståndet* och

vår kortaste dag, emedan solen då skiner lodrätt på orter, som äro $23\frac{1}{2}^{\circ}$ söder om equatorn.

FYSISKA GEOGRAFIN.

Jordens inre är i allmänhet ganska okekant, ty man har endast på ett obetydligt djup kunnat dit intränga. Sannolikt omvexla der sten, sand, vatten, eld och toma rum. Rundtomkring omgifves jordklotet af en *luftkrets* (atmosfer). På jordens yta vexla vatten och land med hvarandra. Hela jordytan utgör mera än $9\frac{1}{4}$ miljoner kvadratmil, hvaraf $\frac{1}{4}$:del eller öfver 2 milj. qv. m. upptagas af land och $\frac{3}{4}$:delar eller inemot 7 milj. qv. m. af vatten. Vattenmassan omgifver landet på alla sidor. Landet är mest samladt mot norr och finnes på norra halfklotet nära 3 gånger mera land än på det södra. Östra halfklotets landmassa är nära $2\frac{1}{2}$ gånger större än det vestra.

Land och Haf.

Den landfasta delen af jordytan kan betraktas i två *sträckningar* eller *dimensioner*: 1) den *horisontala* eller utsträckningen i längd och bredd, hvarigenom man erhåller öfversigt af landets storlek, form och begränsning; 2) den *vertikala*, som afser utsträckningen i höjd eller ytans ojemnheter.

Ett på alla sidor af vatten omgifvet land kallas *ö*; de mindre öarne benämnas *holmar*, *skär*, *klippor*. Flera i en sträcka liggande öar bilda en *ökedja*. En samling af öar, holmar, klippor och skär kallas *arkipelag*, *öflock*, *skärgård*. Jordens tre största öar kallas *kontinenter* eller *fasta länder*. En mindre landsträcka, som från ett större land utlöper i hafvet och derutaf på flera sidor omgifves, kallas *halfö*. En långsmal, i hafvet utlöpande landremsa kallas *landtunga*; är den kort och derjemte slutande i en spets, får den namnet *udde* eller *kap*. En smalare landsträcka, som förenar två större länder, kallas *näs* (isthmus). Den del af ett land, som ligger närmast ett vatten, benämnes *strand*; hafsstranden kallas äfven *kust*.

Landets yta är i allmänhet ojemn. Såvida jorden är klotformig och således öfverallt bugtad, kan egentligen ingen del deraf vara en *jemn slätt*, dock brukas denna benämning på en landsträcka, som har inga eller högst få och låga o-jemnheter. En landsträcka med flera lägre upphöjningar kallas *vågformig slätt*. Såväl landet som de sig derstädes uppresande höjderna erhålla olika benämningar efter deras olika upphöjning, hvilken alltid beräknas från hafsytan. En landsträcka, som ligger lägre än hafsytan, kallas *negatift lågland*; är dess upphöjning under 500 fot, *lågland*; öfverstiger den 500 fot, *högland* (platå). Är ett högland slätt och jemnt, kallas det *högslätt*; är det småbergigt, *taffel-land*; är det högbergigt, *bergland*, *alpland*. Af höjderna kallas de lägsta *kullar* och *backar*; de som öfverstiga 2,000 fot, *berg*, *fjellar*; de öfver 6000 fot, *alper*. Sammanhängande höjdsträckningar erhålla efter samma höjdförhållanden benämningarne *åsar*, *bergkedjor* eller *bergsträckor*, *alpsträckor*. Mindre bergsträckor, som utgå från hufvudkedjan, kallas *bergarmar*. En bergmassa, der flera bergkedjor sammanlöpa, kallas *bergknut*, *bergstock*. Öfversta delen af en upphöjning kallas *topp*, *spets*; nedersta delen *fot*; deremellan ligga *sidorna*, *sluttningarna*. Öfversta delen af kedjan, på hvilken de enskilda topparne uppstiga, benämnes *bergsrygg*. I höjd aftagande berglandskap, hvilka liksom bilda en trappformig öfvergång från ett högland till låglandet dernedanföre, kallas *trappländer*, *terrassländer*. *Vulkaner* äro berg, som från en öppning eller *krater* utkasta eld, stenar och en flytande massa, som kallas *lava*.

Fördjupningarne emellan höjderna kallas *dalar*, de mindre *dälder*, de än mindre *kjusor*. En större, af berg på alla sidor omsluten dal är en *kitteldal*; en mindre sådan är en *bergkittel*. Dalar, som åtfölja kedjornas hufvudsträckning, kallas *längddalar*; de som afskära en bergkedja, *tvärdalar*. En dald, som öppnar förbindelse emellan de på hvardera sidan om en bergsträckning liggande länder, kallas *pass*. En genom brist på vatten ofruktbar landsträcka

kallas *öken*, *sandöken*, så vida marken mest är sandig. En till åkerbruk otjenlig, på skog och vatten fattig, men stundom gräsrik landsträcka benämnes *stepp*; än gräsfattigare och torrare är en *hed*. Ett ställe, som midt i en öken genom tillgång på vatten blir fruktbart, kallas *oas*; den är som en grönskande ö midt i ett sandhaf.

Den stora sammanhängande vattenmassan kallas *haf*, *verldshaf*, *ocean*. Då från ett större vatten en mindre del intränger i ett land, uppkommer en *vik*; är den mindre djupt inträngande och har en bredare öppning, kallas den *bugt*. En mindre vik, som från en smalare öppning vidgar sig kretsformigt, benämnes *fjärd*. En *hamn* är ett ställe, der fartyg finna säker ankarplats; *sund* eller *naturlig kanal* är ett smalt vatten, som förenar tvenne större vatten; med *kanal* förstår man vanligen en konstgjord vattenförbindelse. *Innanhaf* eller *medelhaf* kallas en större vattensamling, som på alla sidor omgifves af land och endast genom ett sund förbindes med ett ännu större haf. Hafsvattnet är salt, dock är salthalten icke lika öfverallt; den är t. ex. större i oceanen än i innanhafven. Hafvet är i en ständig rörelse. I de större hafven märker man vid stränderna ett regelbundet stigande och fallande, hvardera under 6 timmar; stigandet kallas *flod*, fallandet *ebb*. Vattnets ständiga rörelse i en viss riktning, oberoende af vinden, kallas *hafsström*, *strömdrag*; en vattnets kretsformiga rörelse kring klippor och skär bildar en *vattenhvirvel*; der hafsvågorna häftigt slå och bryta sig mot klippor, uppstår en *bränning*. Likasom på fasta landet finnes äfven på hafsbotten omvexling af höjder och djup. Der hafsbotten höjer sig nära vattenytan, uppkommer ett *grund*; består det af sand, benämnes det *sandbank*. Under hafsytan dolda klippor kallas *blindskär*.

Af vattensamlingar inuti ett land kallas de större *insjöar*, de mindre *träsk*. Sumpiga och oftast osunda ställen kallas *kärr*, *moras*. *Laguner* äro sumpiga kuststräckor, om hvilka land och haf likasom strida. Der vatten af sig sjelf från jorden framqväller, mest i bergstrakter, uppkommer

en *källa*; det derifrån rinnande vattnet bildar en *bäck*. Genom föreningen af flera bäckars vattenmassor uppkommer en *å* och genom flera åars sammanflöde en *flod, ström, elf*. En flods början kallas dess *källa*, den må i öfrigt vara en verkelig källa eller t. ex. en insjö; dess slut kallas *myning*. Om nära utloppet en flod grenar sig i flera *myningsarmar*, uppkommer ett trekantigt *deltaland*. Vissa floder bilda större eller mindre *utloppsvikar*. Den längsta och anseiligaste af de sammanflytande vattenledningarne utgör *hufvudfloden*; de andra äro dess *bifloder* och *tillflödsarmar*. En hufvudflod med alla sina tillflöden bildar ett *flodsystem*; det deromkring liggande landet ett *flodområde*. Gränserna emellan de skiljda flodområdena utgöras af *vattendelare*, och dertill tjänar hvarje mera upphöjd landsträcka. Flodernas *hufvudriktning* rättar sig efter landets *sluttning* och efterhand söker sig vattnet till den djupaste delen af flodområdet. De flesta floder hafva sina källor i bergstrakter; deras öfra lopp är derföre hastigt och besväras af *forssar* och *vattenfall* (katarakter), men nedkomna på slättlandet flyta de mera stilla och lugnt. De flesta floder utflyta i haf, ett mindre antal i insjöar. Floder, som genomrinna torra länder, försina småningom i sanden och slutligen försvinna de; sådana kallas *steppfloder*. Vattendrag, som endast en viss tid af året hafva vatten, men under den torra årstiden uttorka, kallar man *regnbäckar*. Då man talar om en flods *högra* och *venstra sida*, bör man tänka sig stå vid källan och se mot myningen.

De fasta länderna på jorden äro: *Gamla Verlden*, det från de äldsta tider tillbaka åtminstone delvis kända land, *Nya Verlden* eller *Amerika*, som upptäcktes 1492 eft. Kr., och *Nya Holland*, upptäckt 1616 eft. Kr. — Gamla Verlden är jordens största landtmassa ($\frac{1}{6}$:del af hela ytan), utbredande sig så på östra halvklotet, att af dess utbredda nordliga del några kuststräckor falla ofvanom polcirkeln samt nordöstra hörnet inskjuter på västra halvklotet. Mot söder utlöper den

i flera allt mera afsmalnande halföar, af hvilka endast den sydvestligaste hinner söder om equatorn och äfven södra vändkretsen. Man indelar denna landmassa i tre hufvudde- lar: *Europa*, nordvestra delen, *Asien*, östra delen, och *Af- rika*, sydvestra delen, hvilken endast genom det smala *nä- set vid Suez* sammanhänges med Asien. — Amerika ($\frac{1}{14}$:del af jordytan) sträcker sig i norr och söder genom vestra half- klotet. Dess nordligaste del faller ofvanom norra polcirkeln och den sydligaste närmar sig den södra. Kontinenten be- står af två trekantiga landmassor, *Nord-* och *Syd-Ameri- ka*, nära equatorn förenade genom det smala *Panama-näset*. Hvardera af dessa delar har sin största bredd i norr, men afsmalnar allt mera söder. — Nya Holland, den minsta af kontinenterna ($\frac{1}{65}$:del af jordytan), ligger i sydöstra de- len af östra halfklotet, på båda sidor om södra vändkretsen.

Verldsdelarne. Den landfasta delen af jordytan inde- las, så vidt den är känd, i 5 verldsdelar: *Europa*, *Asien*, *Afrika*, *Amerika* och *Australien* (Nya Holland). De min- dre öarne föras till den verldsdel, hvars hufvudland de ligga närmast. Af verldsdelarne är Asien störst (883,000 qv. m.) och sedan i ordning Amerika (668,000 qv. m.), Afrika (545,000 qv. m.), Europa (178,700 qv. m.) och Australien (160,000 qv. m.). Europa är dock icke endast för oss, som bo der- städes, utan äfven i andra afseenden den förnämsta verldsdelen; den öfverträffar de andra genom många naturfördelar, genom en tätare befolkning och genom invånarens större framsteg i industri, konster, vetenskaper och bildning i all- mänhet, hvarföre den utöfvat och utöfvar ett stort inflytande på de andra verldsdelarne.

Verldshafvet. För en lättare öfversigt indelar man verldshafvet i 5 afdelningar: *Norra Ishafvet*, *Södra Is- hafvet*, *Atlantiska hafvet*, *Indiska hafvet* och *Stilla hafvet* eller *Stora ocean*.

a) *Norra Ishafvet* (200,000 qv. m.), inom norra pol- cirkeln, stöter till Europas, Asiens och Amerikas norra kuster. Emellan Europa och Amerika, på båda sidor om ön *Is-*

land, sammanhänger det med Atlantiska hafvet och genom *Behrings* eller *Cooks sund*, emellan Asien och Amerika, med Stilla hafvet. Vikar: i Europa *Hvita hafvet*, i Asien *Obi-viken*. Norra kusten af Amerika är icke ännu fullkomligt känd. Köld och is hafva satt hinder i vägen för en ifrigt sökt, men ännu icke vunnen närmare kännedom af detta haf. Öfver $82\frac{1}{2}^{\circ}$ nordlig bredd har ingen människa ännu kommit. Man tror sig längre mot norr hafva ett öppet polarhaf.

b) *Södra Ishafvet* (350,00 qv. m.), inom södra polcirkeln, som bildar en antagen gräns mot Atlantiska, Indiska och Stilla hafven, är till största delen obekant, såvida segling derstädes hindras dels af sammanhängande isbetäckning, dels af stora simmande isberg. I sednare tider har man här upptäckt några ofruktbara öar och landsträckor, hvilka man ansett tillhöra en så kallad *austral-kontinent*; men längre än till 78° sydlig bredd har ingen ännu kunnat framtränga.

c) *Atlantiska hafvet* (1,600,000 qv. m.), emellan Europa och Afrika i öster samt Amerika i vester, står i norr och söder i förbindelse med de båda ishafven, i sydost med Indiska hafvet (söder om Afrika) och i sydvest med Stora ocean (söder om Amerika, omkring ön *Eldlandet*). Vikar i Europa: 1) *Nordsjön* tränger mot söder emellan Norige, ön Britannien, Tyskland och Danmark. Derifrån öppnar sig mot öster, emellan Norige och danska halfön, *Skager-Rack*, som mot söder, emellan Sverige och nämnde halfö, fortsättes genom *Kattegat*, hvarifrån man genom något af de tre sunden: *Öresund* (emellan Sverige och ön Seeland), *Stora Bält* (emellan öarne Seeland och Fyen) och *Lilla Bält* (emellan Fyen och danska halfön) inkommer i *Östersjön*, ett innanhaf, omslutet af Tyskland, Preussen, Ryssland och Sverige. Från Östersjön upptränger *Bottniska viken*, norr om äländska öarne emellan Sverige och Finland, *Finska viken*, mot öster emellan Finland och andra ryska länder, och *Riga-viken*, mot sydost på Rysslands kust. Från

Nordsjön öppnar (*engelska*) *kanalen*, emellan Britannien och Frankrike, en sydvestlig förbindelse med Atlantiska hafvet. 2) *Biskaya-viken* eller *franska bugten* ligger emellan Frankrike och Spanien. 3) Det historiskt märkvärdiga *Medelhafvet*, med inloppet *Gibraltar-sund* (7 mil långt, 2 mil bredt), är ett stort innanhaf emellan Europa, Afrika och Asien. Den del deraf, som ligger vester om italienska halfön till öarne Sicilien, Sardinien och Korsika, kallas *Tyrrhenska hafvet*. Öster om Sicilien till den turkisk-grekiska halfön ligger *Ioniska hafvet*, hvarifrån *Adriatiska hafvet* upptränger mot nordvest. Emellan turkisk-grekiska halfön och Asien (halfön mindre Asien) ligger det örika *Egeiska hafvet* eller *Arkipelagen*, hvarifrån man i nordost genom *sundet vid Dardanellerna* eller *Hellesponten* inkommer i *Marmora hafvet* och vidare genom *Konstantinopolitanska sundet* eller *Bosporen* till det af stormar ofta hemsökta *Svarta hafvet*, som i norr genom *Kertsch-sundet* sammanhänger med *Asofska sjön*. Östligaste delen af Medelhafvet kallas *Levantinska hafvet*. På Afrikas norra kust intränger *Sidra-viken*. — Den utanför södra Afrika liggande delen af Atlantiska hafvet kallas *Ethiopiska hafvet* med *Guinea-viken*. — På Amerikas östra kust intränger emellan Syd- och Nord-Amerika en stor bugt, hvars södra del (söder om ön Kuba) kallas *Karaïbiska hafvet* eller *Antilliska sjön* och norra del *Mexikanska viken*. Längre i norr intränga mot vester *Hudsons sund* med *Hudsons vik* och mot norr *Davis sund* med *Baffins vik*, hvarifrån *Lancaster sund* och *Barrows kanal* öppnar en vestlig genomfart till norra Ishafvet.

d) *Indiska hafvet* (1,400,000 qv. m.), emellan Afrika i vester, Asien i norr och Nya Holland i öster, sammanflyter i sydvest med Atlantiska hafvet, i söder med södra Ishafvet och i öster med Stora ocean, icke allenast söder om Nya Holland, utan äfven norr derom genom en mängd sund inom den ostindiska skärgården, såsom *Sunda-sund* emellan öarne Java och Sumatra och *Malakka-sund* emellan Suma-

tra och halfön Malakka. Vattnet emellan Afrikas fasta land och den stora ön *Madagaskar* kallas *Mozambique kanal*. Vikar på Asiens kust: 1) *Arabiska* eller *Persiska hafvet*, emellan Afrika, Arabien, Persien och vestra indiska halfön, uppträngande a) genom *sundet Babel Mandeb* i det af klippor, bankar och korallref besvärade *Röda hafvet* eller *Arabiska viken* emellan Afrika och Arabien upp till näset vid Suez och b) genom *sundet vid Ormus* i den på perlmusslor rika *Persiska viken* eller *Gröna hafvet* emellan Arabien och Persien; 2) *Ostindiska hafvet* med *Bengaliska viken* emellan de båda (vestra och östra) indiska halförarne.

e) *Stilla hafvet* eller *Stora ocean*, emellan Amerika i öster, Asien och Nya Holland i vester, intager en tredjedel af jordytan. Bredast i söder, der det sammanflyter med Indiska hafvet, södra Ishafvet och Atlantiska hafvet, afsmalnar det alltmera mot norr, der endast det smala Behrings- eller Cooks-sundet utgör förbindelsen med norra Ishafvet. Nordligaste delen af denna ocean, emellan Asien och Amerika, kallas *Kamtschatka* eller *Behrings-hafvet*. På Asiens kust upptränger, vester om halfön Kamtschatka, *Tungusiska hafvet* eller *viken vid Ochotsk*. Emellan fasta landet och japanska öarne ligger *Japanska hafvet*, hvarifrån man i söder genom *Korea sundet* inkommer i *Tong-Hai* eller *Ostkinesiska hafvet*, som mot norr bildar *Korea viken* eller *Gula hafvet* (Hoang-Hai). Söder om Tong-Hai finnes *Nan-Hai* eller *Syd-kinesiska hafvet*, som bildar vikarne *Tonkin* och *Siam*, genom hvilken sednare östra indiska halfön delas i två landtungor. — På Nya Hollands norra kust intränger *Karpentaria viken*. — På Amerikas vestkust må nämnas *Panama viken* vid näset af samma namn och *Kaliforniska viken* eller *Purpur-hafvet* emellan halfön Kalifornien och fasta landet. — Södra delen af denna ocean kallas *Söderhafvet*, hvars vestra del är fullströdd af de till verldsdelen Australien hörande öflockar.

Beskrifning öfver verldsdelarne.

Europa.

Gränser och läge. Europa kan anses som en från Asien utlöpande halfö. Dess gränser äro: i norr norra Ishafvet, i vester Atlantiska hafvet, i söder Medelhafvet, i sydost och öster Asien, hvaremot gränsen utgöres af Egeiska hafvet, Hellesponten, Marmora hafvet, Bosporen, Svarta hafvet, floderna Kuban och Terek, Kaspiska hafvet, floden Ural, berget Ural och Kara-floden. Nordligaste udden (71° nordlig bredd) är *Nordkyn* på fasta landet och litet nordligare det närbelägna *Nordkap* på ön Mageröe: sydligaste udden (36° nordl. br.) är *Tarifas udde* vid Gibraltar-sund. Största delen af verldsdelan ligger således i norra tempererade zonen och endast den yttersta landsträckan i norr inom norra kalla zonen. Vestligaste punkten är *kap Roca* (8° longitud). Längsta sträckningen (750 mil) är från sydvestligaste udden *S:t Vincent* till Kara-flodens mynning i Kariska viken (81° long.).

Kustens beskaffenhet och halföar. De omgifvande hafven intränga öfverallt med vikar och bugter, emellan hvilka större och mindre halföar och landtungor utlöpa. I förhållande till sin storlek har af alla verldsdelar Europa den längsta kuststräcka (4300 mil) och lemna således de flesta beröringspunkter, hvilket underlättat förbindelsen folken emellan och befordrat kulturens utbredning. De förnämsta halföarne äro: den *Skandinaviska* (Sverige och Norige) emellan Nordsjön och Östersjön, *Danska* emellan Nordsjön och Kattegat, *Pyreneiska* (Spanien och Portugal) emellan Biskaya-viken och Medelhafvet, *Italienska*, till formen icke olik en stöfvel, emellan Tyrrhenska och Adriatiska hafven, *Turkisk-Grekiska* emellan Adriatiska, Ioniska, Egeiska och Svarta hafven.

Öar. De förnämsta hithörande öar äro: (Ishafvet) *Novaja Semla*, Europas nordligaste land, *Lofoddens öar* vester om Norige, (Atlantiska hafvet) *Island*, *Britannien*, Eu-

ropas största ö, hvars södra del kallas *England* och norra *Skottland, Irland*, skiljd från Britannien genom *Irländska sjön*, (söder om Kattegat) de *danska öarne: Seeland, Fyen*, m. fl., (Östersjön) *Bornholm, Öland, Gottland, Åland, Dagö, Ösel, Rügen*, (Medelhafvet) *Baleariska öarne, Korsika, Sardinien, Sicilien, Malta, Ioniska öarne, Kandia*, Europas sydligaste land (37°), *Negroponte* och *Arkipelagens mindre öar*.

Ytan. Genom en linie dragen från Nordsjöns sydvestra till Svarta hafvets vestra strand delas Europa i ett *sydvestligt bergland* och ett *nordostligt lågland*. Genom omvexlande höjder och fördjupningar samt större slätter är förra delen olika och mångfaldigt gestaltad, hvaremot den sednare och större delen (100,000 qv. m.) är mera enformig. Genom den förra delen stryka två bågformiga hufvudkedjor. Den inre kedjan genomgår länderna kring Adriatiska hafvet och hafva skiljda delar deraf olika benämningar. a) *Apenninerna* stryka genom Italien ifrån dess sydligaste spetsar upp till Genua-viken. b) *Alperna*, kedjans mellersta och högsta del, gå från Genua-viken mot vester längs Medelhafvet och vända sig sedan mot norr, emellan Italien och Frankrike, upp mot Genfersjön, der Europas högsta bergstopp *Montblanc* (14,772 fot) reser sig. Der vänder sig kedjan mot öster, emellan Italien på södra samt Schweiz och Tyskland på norra sidan, hvarunder den utsänder väldiga bergar genom Schweiz och södra Tyskland, tills den i södra Tyskland tager en sydostlig riktning inåt den turkisk-grekiska halfön, genom hvars norra del den utgrenar sig med flera armar. c) *Pindus* är alpkedjans fortsättning genom Grekland. Den yttre kedjan, i vestra och mellersta delen af verldsdelen, består af flera genom dalar söndrade berggrupper: *Pyreneerna* bilda nordöstra gränsen för den af flere andra bergskedjor ojemnade Pyreneiska halfön; *Sewennerna, Cote d'Or*, och *Vogeserna* sträcka sig i söder och norr genom östra Frankrike; *Schwarzwald, die rauhe Alp, Fichtelgebirge, Erzgebirge, Riesengebirge*

och *Sudeterna* löpa i vester och öster genom mellersta Tyskland; *Karpatherna* omsluta i norr och öster Ungern och Siebenbürgen. Afsöndrade från detta bergland ligga: a) den bergfulla Skandinaviska halfön med berget *Kölen*, b) den vulkaniska ön Island och c) Britannien, hvars norra och äfven vestra delar äro bergiga. — Det nordöstra slättlandet begränsas i öster af *Ural* samt upptager i sin östra del Europas hela bredd emellan Ishafvet och Svarta hafvet (Ryssland), men afsmalnar efterhand under sin fortsättning mot vester längs Finska viken, Östersjön och Nordsjön till Engelska kanaln (länderna Galizien, Polen, Preussen, norra Tyskland, Danmark, Nederländerna och Belgien).

Vattendrag. Genom båda dessa delar framrinna större och mindre vattendrag, af hvilka några de ansenligaste här upptagas. Likasom Europas berg äro äfven dess floder föga betydliga i jemnförelse med dem i andra verldsdelar. *Volga*, Europas största flod (430 mil), genomrinner mellersta och östra Ryssland till Kaspiska hafvet. *Don* och *Dnepr* genomströmma södra Ryssland, den förra till Asovska sjön, den sednare till Svarta hafvet. *Donau* (365 mil), södra Europas viktigaste flod, strömmar från Schwarzwald genom dalen emellan norra och södra bergbågen (södra Tyskland, den stora ungerska slätten och norra delen af turkisk-grekiska halfön) till Svarta hafvet. *Po* nedrinner från Alperna genom norra Italiens herrliga lågland eller lombardiska slätten till Adriatiska hafvet. *Tiber* genomrinner mellersta Italien förbi den märkvärdiga staden Rom. *Rhone* genomflyter sydvestra Schweiz och sydöstra Frankrike (dalen emellan Alperna och Sewennerna) till Medelhafvet. *Ebro* genomrinner nordöstra samt *Guadalquivir*, *Guadiana*, *Tajo* och *Duero* vestra delen af pyreneiska halfön. *Garonne*, *Loire* (Låar) och *Seine* genomströmma vestra Frankrike till franska bugten och kanalnen. *Rhen*, vestra Europas viktigaste flod, nedrinner från källor på Alperna nära Rhones och genomströmmar nordöstra och norra Schweiz, vestra Tyskland och Nederländerna till Nordsjön. *Elbe* nedrinner från Riesengebirge genom-

mellersta Tyskland till Nordsjön och *Oder* från Sudeterna genom östra Tyskland till Östersjön. *Weichsel* utgjuter sig i Östersjön, efter att med S-formigt lopp genomströmmat Galiziens, Polens och Preussens slättland. *Düna* utfaller i Riga viken, *Nevá*, från Europas största insjö *Ladoga*, till innersta hörnet af Finska viken, *Kymmeneelf* (*Kymijoki*), i södra Finland, till Finska viken, *Kumoelf* (*Kokemäen joki*) och *Uleåelf* (*Oulujoki*), på Finlands vestra kust, *Torneåelf* och *Dalelven*, i norra Sverige, till Bottniska viken. *Götaelf* nedströmmar från Kölen till skandinaviska halföns största insjö, *Wenern*, och derifrån till Kattegat. *Dwina*, i norra Ryssland, utfaller i Hvita hafvet. Dessa vattendrag jemte en mängd konstgjorda förbindelsemedel (landsvägar, kanaler, jernvägar) befordra mycket folkens ömsesidiga beröring och derjemte bildningens allmänare utbredande. — Större dels af köld stelnade; dels af solen förbrända, dels af vatten fördränkta landsträckor, hvilka trotsa människans alla odlingsförsök, finnas här icke till någon betydligare mängd. Europas, särdeles dess sydvestra dels, lyckliga naturförhållanden hafva mäktigt inverkat på folklifvet och höjt denna verldsdel framför de andra, som, enformiga till sin naturbeskaffenhet, äfven uti befolkningens utveckling visa stillastående och en viss stelhet.

Asien.

Gränser och läge. Denna verldsdel utgör hufvudmassan af gamla världen och omgifves af norra Ishafvet i norr, Stora ocean i öster, Indiska hafvet i söder samt Arabiska viken, Afrika, Medelhafvet och Europa i vester. Asien intager likasom midten af den bebodda jorden: med sitt nordöstra hörn närmar den sig Amerika, med sitt sydvestra berör den Afrika, med nordvestra långsidan sammanhänger den med Europa och i sydost bereder en vidsträckt skärgård öfvergången till Nya Holland. Detta Asiens läge gör det förklarligt huru människoslägtet ifrån detta sitt hemland lättast

kunnat utbreda sig öfver jorden. — Nordligaste punkten är *Severo-wostotschnoi-nos* (78° nordl. br.) och den sydligaste är *kap Romania* på Malakka (1° nordl. br.). Största delen af Asien ligger således i norra tempererade zonen och endast de yttersta delarne i norr och söder i den norra kalla och i den heta. Vestligaste punkten är *kap Baba* (43 $\frac{1}{2}$ ° long.) vid Egeiska hafvet och den ostligaste *Ost kap* vid Behrings-sund finnes på vestra halfklotet (208° long.).

Kustens beskaffenhet. Endast på södra kusten finnas inträngande hafsvikar och en kustbildning lik södra Europas, men i öfrigt är Asien en fast sluten landmassa. De förnämsta utskjutande halföar äro: den *Vest-Asiatiska* eller *Mindre Asien* emellan Svarta hafvet och Medelhafvet, *Arabien* emellan Arabiska och Persiska vikarne, *Vestra Indiska halfön* emellan Arabiska och Ostindiska hafven, *Östra Indiska halfön* med den långsmala landtungan *Malakka* emellan Ostindiska och Kinesiska hafven, *Korea* emellan Gula och Japanska hafven, *Kamtschatka* emellan Ochotsk-viken och Behrings-hafvet.

Öar. Af hithörande öar äro följande de förnämsta: (Ishafvet) *Nya Siberien*, (Stora ocean) *Kurilerna*, en ökedja framför mynningen af Ochotsk-viken, *Japanska öarne*, *Filippinerna* öster om Kinesiska hafvet, *Ostindiska skärgården*, den vidlyftigaste på jorden, delad i flera flockar: de *stora Sunda öarne* (*Sumatra, Borneo, Java, Celebes*), de *små Sunda öarne*, *Molukkerna* eller *kryddöarne*, *Banda öarne* o. s. v., (Indiska hafvet) *Ceilon*, (Medelhafvet och Arkipelagen) *Cypern, Rhodus, Scio, Metelino* o. s. v.

Ytan. Genom en linie dragen från Kariska hafvet till Arabiska hafvets nordöstra hörn delas Asien i två delar: *Ost-* och *Vest-Asien*. Deras inre delar utgöras af stora utbredda högländer, hvilka sänka sig mot de omgifvande hafven. — Mellersta delen af Ost-Asien upptages af jordens mest upphöjda landsträcka (medelhöjd 4—8000 fot, på sina ställen 14—15,000 fot), hvaraf en del upptages af den sto-

ra öknen **Gobi** eller **Schamo**. Detta högland, **Hög-Asien**, omslutes af väldiga bergsträckor: 1) på norra sidan det guldrika **Altai**; 2) i öster det **mantschuriska höglandet** och det **kinesiska alplandet**; 3) i söder af **Himalaja**, der man finner de högsta af hittills kända berg på jorden: **Mount Everest**, 27,200 fot högt, **Kintschin-Junga**, **Davalaghiri** och **Tschamalari**, alla öfyer 26,000 fot höga; 4) i vester **Belurtagh**, hvars fortsättning mot nordost kallas **Mustagh**. Genom sjelfva Hög-Asien sträcka sig i öfrigt, i vester och öster, **Mus-sart** i norra och **Kulkun** i södra delen. — Genom det vestra Asien löpa från öster mot vester: a) **Hindukhu**, b) **Armeniska berglandet** och c) **Taurus** genom mindre Asien. — Söder om Himalaja utbreder sig den stora, för sin rikedom på herrliga naturalster prisade dalen **Hindostan**, kring floden **Ganges**. Öster om Hög-Asien utbreder sig den fruktbara **kinesiska slätten**, bevattnad af floderna **Hoang-ho** (gula floden) och **Jan-tse-kiang** (blå floden). Norr om **Altai**-bergen sänker sig mot Ishafvet det stora låglandet **Sibirien**, som i sin nordligaste del endast är en snö-öken. Detta af flera stora floder, deribland **Obi**, **Jenisei**, **Lena**, genomflutna land sammanhänger i sydvest med det djupa låglandet **Turan** kring Kaspiska hafvet och Aral-sjön. Vestra Asiens viktigaste flod är den historiskt märkvärdiga tvillingsfloden **Euftrat** och **Tigris**, som utfaller i Persiska viken, samt dessutom **Jordan**, som genomströmmar jordens djupaste lågland.

Afrika.

Gränser och läge. Likasom Europa är Afrika en från Asien utskjutande halfö, som dermed i nordost sammanhänger genom **näset vid Suez**, men i öfrigt omgifves af vatten: Medelhafvet i norr, Atlantiska hafvet i vester, Indiska hafvet och Arabiska viken i söder och öster. Ingenstädes intränger hafvet med större vikar eller utlöper landet i halföar, utan utmärker sig Afrika genom sin enformiga kustbildning. Detta i förening med bristen på större segelbara

floder, men rikedomerna på stora öknar samt befolkningens mera vilda sinnelag, har gjort Afrika otillgängligt, hvarföre vi ännu äro ganska okunniga om dess inre delar och endast om kusterna hafva någon närmare kännedom. Afrika har, om länderna vid Medelhafvet undantagas, icke ännu haft något inflytande på den menskliga bildningens utveckling. Dess nordligaste udde är *kap Serrat* (37° nordl. br.) och i söder finner man den historiskt vigtiga *Goda hopps udden* och litet sydligare *kap Agulhas* (35° sydl. br.). Verldsdelens hufvudmassa ligger således i heta zonen och endast de yttersta delarne i norr och söder inskjuta i de tempererade zonerna, hvarföre äfven i afseende å årstiderna och värmeförhållandena enformighet är rådande. Vestligaste udden är *kap Verd* eller *Gröna udden* (0° long.) och den östligaste är *kap Guardafui* (70° long.).

Öar. De förnämsta hithörande öar äro: (Atlantiska hafvet) *Azoriska-*, *Kanariska-*, *Kap-verdiska öarne*, *Guineiska öarne* i Guinea-viken, *Ascension*, den historiskt märkvärdiga *S:t Helena* och *Tristan da Cunha* eller *Förfrisknings-öarne*, (Indiska hafvet) den stora *Madagaskar*, *Komoro-öarne* i Mozambique kanaln, *Maskarenerna*, *Amiranterna* och *Sechellerna* samt *Sokotora* utanför kap Guardafui.

Ytan. Äfven i detta afseende visar Afrika en viss enformighet. Södra delen är sannolikt ett sammanhängande högland, *Hög-Afrika*, som är rikt på snötäckta bergstoppar och stora sjöar samt i terrasser nedstiger mot de smala kusterna. Norra delen är deremot ett lågland, omfattande jordens största öken, *Sahara*, på hvars norra sida sträcker sig Afrikas bäst kända och förnämsta del, det högländta *Medelhafs-kustlandet* eller *Atlas-berglandet*. På södra sidan om låglandet beredes öfvergången till Hög-Afrika genom de terrasser, som bildas af *Kongbergen* i vestra delen samt af *Mån-bergen* och *bergen i Habesch* i östra delen. — Genom nordöstra delen flyter den stora och historiskt märkvärdiga *Nil-floden*, hvars källa man ännu icke funnit. De

förnämsta vattendrag dessutom äro: i norra delen den stora sjön *Tschad* och floden *Dsjoliba*, utfallande i Guinea-viken; i södra delen floderna *Oranje*, till Atlantiska hafvet, och *Zambesi*, till Mozambique kanaln, samt sjöarne *Njansa*, under eqvatorn, *Tangansika*, *Nyassa*, *Ngami* m. fl.

Amerika.

Gränser och läge. Amerika omgifves i norr af norra Ishafvet, i vester af Stora ocean och i öster af Atlantiska hafvet; i söder förena sig båda sistnämnde hafven genom *Mangelhaenska sundet* och söder om ön Eldlandet. Nord-Amerika (342,000 qv. m.) går med sina nordligaste delar inuti norra kalla zonen (71° nordl. br.) och sträcker sig sedan genom den norra tempererade inuti den heta till (6°) nära equatorn. Syd-Amerika (326,000 qv. m.) sträcker sig från 12° nordl. br. till 56° sydl. br. Det landfasta Amerikas nordligaste punkt är *kap Barrow*, dess vestligaste *Prinsens af Wales udde* vid Behrings-sund (210° long.), dess ostligaste *kap Olinda* (342° long.) och den sydligaste *kap Forward*, men sydligare är *kap Horn* på några klippor söder om Eldlandet.

Kustens beskaffenhet. Norra Amerikas kustbildning har mest likhet med Europa och finnes genom hafvets inträngningar en mängd halföar. De största af dem äro *Labrador* emellan Atlantiska hafvet och Hudsons vik, *Nya Skottland* öster om Fundy-viken, *Florida* vid Mexiko-vikens mynning, *Yukatan* emellan Mexiko-viken (Kampeche-viken) och Karaïbiska hafvet (Honduras vik), *Kalifornien* vid viken af samma namn, *Aljaschka* vid Behrings-hafvet. Syd-Amerika har i afseende å kustbildningen mest likhet med Afrika samt har äfven dess befolkning i sin utveckling betydligt stadnat efter den i norra delen.

Öar. Amerikas förnämsta öar äro: (norr) *Spetsbergen*, det nordligast (79° nordl. br.) bekanta land på jorden (räknas vanligen till Amerika, ehuru det ligger närmare till Europa), *Grönland*, *Nord-Georgien*, *Baffins länderne*,

(öster) *New-Foundland*, *Bermudas* eller *Sommaröarne*, *Westindien*, en vidlyftig skärgård emellan Nord- och Syd-Amerika, indelad i flera flockar: *stora Antillerna* (*Kuba*, *Haiti* eller *Domingo*, *Jamaika*, *Portoriko*), de *små Antillerna* eller *Karaïberna* från Portoriko mot Syd-Amerika, *Bahama* eller *Lukayiska öarne* emellan Florida och Haiti, (söder) *Falklands-öarne* eller *Mallouinerna*, *Eldslandet*, (vester) *Gallopagos* eller *Sköldpadd-öarne* under equatorn, *Quadra Wancouvers* ö i Fukas viken, *Drottning Charlottas* och *Prinsens af Wales öar*, *Sitka*, *Kodjak*, *Aleuterna*, sträckande sig mot Asien.

Ytan. Genom sin ofantliga utsträckning i längden skiljer sig Amerika från de andra verdensdelarne och likaledes företer den med afseende å hög- och lågländers läge och utsträckning en egen karakter. Under det Asiens och Afrikas inre utgöras af vidsträckta, genom väldiga bergsryggar begränsade och uppburna högländer, hvilka mot kusterne sänka sig, är i Amerika inre landet upptaget af lågslätter, hvilka utbreda sig öster om en längs hela vestkusten fortlöpande bergskedja. På östra kusten finnas deremot endast spridda berggrupper, hvarföre det inre slättlandet på några ställen räcker ända fram till Atlantiska kusten. En bergskedja af sådan längd som den längs Amerikas vestra kust (1900 mil) finnes icke annorstädes på jorden, men den är äfven utmärkt genom sin smalhet (15 mil). Den är fattig på skog och annan vegetation, men rik på metaller (guld, silfver, koppar). Något gemensamt namn på hela kedjan finnes icke: i Syd-Amerika kallas den *Kordilleras* (kedjor) *de los Andes* (koppar, metall) och har många höga toppar; i Nord-Amerika förekomma olika benämningar på olika delar deraf, såsom *Klippbergen* på nordligaste delen. Dessutom går en annan, på guld rik bergskedja ifrån halfön Kaliforniens sydligaste spets till halfön Aljaschka, under namn af *Nordamerikanska Hafs-Alperna*. Amerika är rikt på vulkaner och jordbäfningar äro icke sällsporda. Nordligaste delen af Nord-Amerika är ett på sjöar och mo-

ras rikt lågland, som dock största delen af året är tillfruset. Mellersta delen är en af jordens största slättländer, kring floden *Mississippi* och dess stora biflod *Missouri*. Denna slätt, som på några ställen upptages af stora gräsflackor eller *prairies*, äfven kallade *Savanner*, begränsas i öster af *Alleghany*-bergen, på hvilkas östra sida det 30—40 mil breda, väl odlade och af flera små, men segelbara floder genomströmmade *Atlantiska kustlandet* sträcker sig. Största floden på denna kust är *Lorenzo* från de **5 stora sjöarne** (*Öfra sjön, Michigan, Huron, Erie* och *Ontario*). — Genom norra delen af Syd-Amerika flyter jordens största flod *Maranon* eller *Amazonfloden* (730 mil). Det omgifvande låglandet är upptaget dels af täta ogenomträngliga urskogar (*Selvas*), dels af trädlösa gräsflackor (*Llanos*). I södra delen af Syd-Amerika, vid *Plata*-floden, äro dylika gräshaf kända under namn af *Pampas*.

Australien,

äfven *Polynesien* och *Oceanien* kalladt, består af: 1) kontinenten *Nya Holland*, belägen söder om equatorn (11—38° sydl. br., 131—171° long.) i heta och södra tempererade zonerna, omgifven af Indiska hafvet och Stora ocean, och 2) en mängd öar och öflockar i Stora ocean, belägna dels norr dels söder om equatorn, såsom *Van Diemens land, Nya Zeeland, Nya Guinea, Sandwichs-öarne*, m. fl. Af fasta landet känner man föga mer än kusterne, den vestra är flack, sandig och ofruktbar; de norra och östra äro bergiga, men hafva talrika odlingsbara dalar; i södern har kustlandet en betydligare bredd och stor bördighet samt rikedom på guld. De inre delarne anses vara ett taffelland med vidsträckta flackländer, hvilka tvertemot vanliga förhållanden sänka sig inåt landet, hvarföre äfven flere af de floder, som man funnit och åtföljt, icke vända sig mot kusten, utan inåt landet, der de dels försina i öknarne, dels utbreda sig i vassbeväxta slätter.

Klimat och Naturalster.

Med ett lands *klimat* förstår man den der rådande värmegrad och atmosferens i öfrigt egna beskaffenhet. Hufvudkällan för värmen på jorden är solen och beror ett lands klimat hufvudsakligen af dess läge på jorden, neml. dess större eller mindre afstånd från equatorn. Jordytans vexlande beskaffenhet och andra omständigheter göra dock, att ett lands *verkliga* klimat ofta är långtifrån att vara sådant, som man af läget hade skäl att vänta. Under samma breddgrad *hafva bergstrakter och andra mera upphöjda landsträckor ett kallare klimat än slätter och lågländer*, och aftager värmen i samma mån som landet höjer sig, tills man slutligen kommer till ett ställe, den *eviga snögränsen*, ofvan hvilken snö och is icke mer smälta, likasom då man från equatorn närmar sig någondera polen. Den eviga snögränsen är under equatorn på omkr. 15,000 fots afstånd från jorden, men sänker sig efterhand, så att den vid 75°, och på flera ställen derförinnan, är invid jordytan. *De inre delarne af ett större land hafva varmare somrar och kallare vintrar samt i allmänhet hastigare öfvergångar deremellan än öar och kustländer*, der hafsluften bibehåller en jemnare värmefördelning. Man har således att skilja emellan ett kontinentalklimat och ett hafsklimat; det förra har torrare luft än det sednare, der luftens fuktighet är större och nederbörden ymnigare. *Sandöknar upphettas snart, men afkylas äfven snart. Sumpiga, vatten- och skogrika samt mindre uppodlade landsträckor hafva kallare klimat än mera odlade*. Äfven beror klimatet af vindar, ty vissa vindar (hos oss de nordliga och ostliga) medföra kyla, andra åter (de sydliga och de vestliga) värma. Vestra kusten af ett större land har derföre vida mildare klimat än ostkusten. I allmänhet njuter norra och östra halfklotet ett mildare klimat än det södra och vestra. Dessa skiljaktigheter äro dock icke märkbara närmare equatorn, ty hela året är der varmt, och likasom ingen skillnad i årstider der äger rum, är äfven väderleken icke så ombyttlig som hos oss. Af

alla verldsdelar har Europa det förmånligaste klimat, hållande en lycklig medelväg emellan tryckande värma och köld; det ligger så långt från equatorn att icke hettan är för stark, och ehuru räckande norr om polcirkeln, är kölden dock icke för svår, ty det intager vestra delen af en stor kontinent, skyddas genom berg för kalla nordanvindar och beblåses af varma vindar från det söderut liggande Afrika. — För att bestämma ett lands värmeförhållanden är icke nog att fästa sig vid värmen och kölden enskilda dagar och stunder, utan måste årets såkallade *medeltemperatur* rådfrågas och afses*). I allmänhet kan man anse, att temperaturen faller 1 grad för hvarje med 550—600 fot ökad landets upphöjning samt $\frac{1}{2}$ grad för hvarje latitudsgrad.

Med *naturalster* och *naturprodukter* förstår man allt hvad jorden med eller utan menniskoåtgärd frambringar. Vissa naturalster äro gemensamma för alla länder och alla klimat, andra deremot trifvas blott i vissa klimat och under vissa vilkor. Man plägar indela naturalstren i 3 såkallade naturriken: *djurriket*, *vextriket* och *stenriket*. Samtligheten af ett lands djur kallas dess *fauna* och af vexterna dess *flora*. Mest beroende af klimatiska och andra naturförhållanden äro vexterna, mindre äro djuren det och minst stearne eller mineralierna. Den största rikedom på naturalster uppstår i de heta klimaterna. Der finnas de dyrbaraste och ädlaste mineralier, de mångfaldigaste, yppigaste och

*) Värme och köld mätes och bestämmas i grader genom ett instrument, som kallas *termometer*, d. ä. ett slutet glasarör, i nedra ändan utblåst till en kula. Denna kula och någon mindre del af det fina röret fylles med qvicksilfver, som vid värme utvidgar sig och stiger i röret, men vid köld sammandrages och sjunker. Röret är fäst vid en graderad skala, sålunda indelad, att 0° utmärker den köld, vid hvilken vatten fryser (fryspunkten), att graderne derofvan eller värmegraderne (dessa betecknas med +) gå ända till 100°, vid hvilken värmegrad vatten kokar (kokpunkt), och att graderne nedanom fryspunkten eller köldgraderne (dessa betecknas med —) äro 40°, vid hvilken köldgrad qvicksilfret fryser och således icke kan angifva strängare köld.

praktfullaste vexter, de största och skönaste djur. Denna storartade rikedom och mångfald sträcker sig äfven in uti de milda klimaterna, men aftager allt mera mot polarländerna, der endast några få och mindre utbildade arter (nödvexta träd, bär, moss- och lafarter samt pelsbärande djur) förekomma, tills slutligen allt lif och all vextlighet besegras af den allt förstelnande kölden och marken betäckes af evig is och snö. I allmänhet äro naturformerna icke så storartade och kolossala i Europa som i de andra verldsdelarne. Dess djur- och vextrike saknar praktfulla och ögat förtjusande alster, men äger deremot de för människan mera nyttiga. Äfven inom stenriket intages främsta platsen icke af de ädla metallerna (guld, silfver), utan af jern, stenkol och salt. — Under tidernas lopp har jorden undergått flerfaldiga förändringar och revolutioner, hufvudsakligast genom inverkan af vatten och eld; och under hvarje af dessa stadier af sin utveckling har den varit en bostad för lefvande väsenden, hvilka dels varit alldeles olika de nu förekommande, dels med dem visa större eller mindre likhet. Lemningar af dessa förgångna väsenden finna vi inbäddade i jorden och äfven i de numera hårda bergen. Dessa lemningar visa oss en fortgående utveckling till en allt större fullkomlighet och tala till oss ett tydligt språk om Skaparens vishet och makt.

Menniskan.

Den herrligaste och fullkomligaste af alla nu på jorden lefvande varelser är människan. Hon tillhör icke något visst klimat; hon kan uppehålla sig öfverallt, endast de isfyllda polartrakterne undantagas. Genom sina själsförmögenheter kan hon göra sig till herre öfver naturen, ehuru hon också icke kan befria sig från beroende af naturkrafternas inverkan. Genom förderfvet af människans andliga natur samt genom yttre inflytelse hafva inom människoslägtet uppkommit större eller mindre afvikelser så i andligt som kroppsligt afseende. På polarländernas isfält krymper kroppen tillsam-

man, ansigtsfärgen blir smutsig och sinnet trögt; i de heta klimaterna mörknar hyn, förslappas och förvekligas kropps- och själskrafterna; i de tempererade klimaterna kan menniskan bäst utveckla hela rikedom af sin kropps krafter och sin själs anlag. Kroppens lemmar äro andens tjenare och efter dennes utbildning måste de förra rätta sig. Menniskornas antal på jorden räknas öfverstiga 1000 miljoner, hvar af på Europa komma 280 milj., på Asien 600, på Afrika 120—140, Amerika 60—70 och Australien 3—4 milj.

Med afseende å hudens *färg* och *hufvudskålens bildning* indelas människorna i 5 *raser*. 1) *Kaukasiska* eller *hvita* rasen (500 milj.) utmärker sig genom sin mer än hos andra raser framstående panna. Den bebor nästan hela Europa, sydvestra Asien och nordligaste Afrika samt öfverflyttar äfven till de andra verldsdelarne. Mer än andra stammar har denna vinnlaggt sig om själsodling och högre bildning samt verkar på de öfrigas höjande och förädling. 2) *Mongoliska* eller *gula* rasen omfattar de finska folken (Ungrare, Finnar, Lappar o. s. v.) i Europa, invånarena i mellersta, norra och östra Asien samt Amerikas polarländer (400 milj.). 3) *Malayiska* eller *bruna* rasen bebor sydostligaste Asien och en del af närbelägna öar (20 milj.). 4) *Indianska* eller *röda* rasen är Amerikas urbefolkning, som alltmera undantränges och försvinner från jorden (15 milj.). 5) *Neger*- eller *svarta* rasen (100 milj.) har Afrika till sitt fädernesland. En dess afart är *Papua*-stammen, som bebor Nya Holland och en del af Australiens öar. Dessa människor stå lägst af alla och höja sig knappt öfver djuren; några äro äfven menniskoätare.

Uti *språk*-förmågan uppenbarar sig människans andliga natur. Obildade folks språk är fattigt, men ju mera människan höjer sig i bildning, desto rikare blir äfven språket. Språken äro många och derigenom skilja sig folk och nationer från hvarandra. — Europas befolkning sönderfaller i följande hufvudstammar: 1) den *germaniska*, som bebor mellersta och nordvestra delen, 2) den *grekisk-latinska*, som

bebor sydvästra och södra delen, 3) den *slaviska*, som in-
nehär östra slättlandet. Hvar och en af dessa tre hufvud-
stammar utgöres af omkr. 70 miljoner menniskor. Dessutom
finnas folk, som höra till den *celtiska* stammen, på de brit-
tiska öarne, till den *iberiska* och *arabiska*, på pyreneiska
halfön, till den *finska*, i norra och östra delen, till den *tur-
kisk-tatariska*, i söder och sydost, till den *lettiska*, syd-
ost om Östersjön, till den *judiska*, spridda öfverallt.

Genom *lefnadssättet* skiljer man emellan *vilda*, *half-
vilda* och *bildade* folk. De kallas vilda, som ännu lefva
endast af fiske, jagt och vilda frukter. De hafva icke fasta
boplatser, stundom icke ens någon annan boning än jordku-
lor och trädens skugga. De halfvilda folken äro mest no-
mader, d. ä. de lefva af boskapsskötsel, bo i tält och flytta
omkring med sina boskapshjordar efter behof af bete. Bil-
dade eller civiliserade folk idka åkerbruk såsom hufvudnä-
ring, men äfven efter sitt lands beskaffenhet boskapsskötsel,
jagt och fiske. De sysselsätta sig äfven med slöjder, han-
del, konster och vetenskaper. De hafva fasta boplatser, la-
gar och en stadgad regering.

Skiljda delar af jordytan, hvilka genom sin naturbeskaf-
fenhet, genom naturliga gränser (haf, berg, floder) eller ge-
nom befolkningens olikhet till språk, seder och lynne äro
från hvarandra skiljda, kallas *länder*. Så länge människornas
antal ännu var ringa, funnos endast familje-förbindelser och
den äldsta inom familjen hade ett visst anseende framför de
andra. Allt eftersom människornas antal ökade sig, uppsto-
do större samfund, hvilka snart insågo behofvet att sluta sig
närmare till hvarandra och införa en viss, det helas väl af-
seende, ordning. Så uppkommo borgerliga statsföreningar
med bestämde lagar och en ordnad regering. Landstycken,
hvilkas befolkning sålunda är förenad under en gemensam
styrelse, bilda en *stat*. Å ena sidan kan ett land omfatta
flera stater, likasom å den andra en stat kan bestå af flera
länder. Endast hos de bildade folken kan fråga vara om en
borgerlig statsförening; hos nomadiska folk äger en *patri-*

arkalisk styrelse rum, d. ä. husfadren har oinskränkt makt öfver sin familj och sitt husfolk; flera vilda folk erkänna icke alls något öfverhufvud. Det sätt, hvarpå styrelsen i en stat handhafves, kallas **regeringsform**. En stat har **monarkisk** styrelse, då *en* person (vare sig under namn af kejsare, konung, hertig o. s. v.) står i spetsen för densamma. Monarkens makt är oftast äftlig; stundom tillsättes han genom val (t. ex. påfven). Har monarken rätt att ensam stifta, ändra och upphäfva lagar, äfven om han sjelf rättar sig efter bestående lag, säges hans makt vara **oinskränkt** och han sjelf kallas **sjelfherrskare**. Urartar detta till ett godtyckligt förfarande med undersåtarenas lif, frihet och egendom, uppkommer **despotism**. En monarki, der regenten delar lagstiftande makten med folket och är genom vissa grundlagar (konstitution) bunden i sitt handlingssätt, kallas **inskränkt** eller **konstitutionel**. Uti en sådan stat sammanträda på vissa tider folkets ombud till såkallade **riksdagar**, **parlament** o. s. v. **Republik** (fristat) kallas den stat, hvarest högsta makten tillhör antingen enskilda familjer och stånd eller hela folket, som då utöfvar den genom valda ombud. I förra fallet är författningen **aristokratisk**, i det sednare **demokratisk**. Urartar den demokratiska styrelseformen derhän, att hela makten faller i en obildad pöbelmassas händer; uppkommer **pöbelvälde** (oklokrati), som lätt öfvergår till fullkomlig **regeringslöshet** (anarki). En **förbundsstat** består af flera fristater, hvar och en med sin egen styrelse, men derjemte förenade under en gemensam. Ett **statsförbund** är en förening af flera sjelfständiga stater till gemensamt skydd.

Språket, lefnads- och styrelsesättet äro uttryck af och stå i närmaste samband med folkets bildningsgrad; ett annat hufvudkännetecken derpå är dess **religion**. I detta afseende har man att åtskilja **monoteister**, som dyrka den enda och sanna Guden, och **polyteister** eller **hedningar**, hvilka antaga flera gudar och såsom sådana dyrka vissa naturting. Monoteismen underafdelas i **Judendom** eller **Mo-**

saim, *Kristendom* och *Islam* eller *Mohammedanska religion*. Judiska religions anhängare (4—5 milj.) äro kring-spridda i alla länder. Kristendomen räknar bland sina be-kännare (350 milj.) Europas nästan alla invånare samt äf-ven många i de andra verldsdelarne, mest i Amerika. Den i bildning längst hunna delen af människoslägtet bekänner kristna läran. Islams bekännare (120 milj.) finnas i syd-östra Europa, sydvestra Asien och norra Afrika. Den krist-na religionens bekännare sönderfalla genom olikhet i vissa hufvudsakliga lärosatser i 4 afdelningar: *romersk-katolska*, *grekisk-kristna*, *evangelisk-lutherska* och *reformerta*, af hvilka de två sednare äfven innefattas under benämningen *protestanter*. Uti en stat bekännas oftast flera religioner. En af dessa kallas *statsreligion*, hvars anhängare vanligen hafva större rättigheter än de öfriga; dock finnas äfven stater, i hvilka bekännare af hvilken religion som helst hafva lika rättigheter.

POLITISKA GEOGRAFIN.

Europa.

Europas nuvarande politiska indelning är följande: kejsaredömena *Ryssland*, *Österrike* och *Frankrike*, konungarikena *Preussen* och *Stor-Britannien*, hvilka 5 stater ut-göra de så kallade stormakterna, konungarikena *Sverige*, *Norge* (här med Sverige gemensam konung), *Danmark*, *Nederländerna* och *Belgien*, *Tyska förbundet* (omfattar 35 sjelfständiga stater, bland hvilka de förnämsta äro: kejsaredömet *Österrike*, konungarikena *Preussen*, *Bajern*, *Württemberg*, *Hannover* och *Sachsen*, storhertigdömet *Baden* o. s. v.), republiken *Schweiz* (en förbundsstat af 22 kantoner), konungarikena *Spanien*, *Portugal* och *Italien*, *Kyrkostaten*, republiken *San Marino*, sultanstaten *Turkiet* eller *Osmanniska riket*, konungariket *Grekeland* och republiken *Ioniska öarne*.

KEJSAREDÖMET RYSSLAND.

Ryska riket, till vidden det största af alla stater på jorden ($\frac{1}{7}$:del af jordens torra land), består af östra Europa (öfver hälften af verldsdelen), norra Asien ($\frac{1}{3}$:del af verldsdelen) och nordvestra Amerika. Storleken utgör omkr. 392,000 kvadrat-mil och folkmängden 72 miljoner eller 184 pers. på hvarje kvadrat-mil. Här behandlas nu endast Europeiska delen, utgörande omkr. 97,236 qv. m. med en befolkning af omkr. 65 milj. eller 668 pers. på qv. miln. Gränserna äro i norr norra Ishafvet med Hvita hafvet, nordvest Norige (floderna Patsjoki och Tenojoki) och Sverige (Muonio- och Torneå-elfvar), vester Bottniska viken, Ålands haf, Östersjön, Preussiska och Österrikiska länder, sydvest Turkiet, söder Svarta hafvet, sydost och öster Asien. Det europeiska Ryssland indelas, i det egentliga *Ryssland*, konungariket *Polen* och storfurstendömet *Finland*, hvilka två sistnämnde länder, ehuru med de öfriga delar af kejsareriket oskiljaktigt förenade, hafva skiljd styrelse och förvaltning.

1. Kejsaredömet Ryssland.

88,072 qv. m., 58 milj. inv., 663 på qv. m.

Man indelar Ryssland i följande delar: *Östersjöprovinserna*, länderna vid Östersjön och Finska viken (mest eröfringar från Sverige), *stora Ryssland*, mellersta och norra delen, *vestra Ryssland* (f. d. polska länder), *lilla Ryssland*, söder om stora Ryssland, *södra Ryssland*, länderna vid Svarta hafvet (mest eröfringar från Turkiet), *Astrachan* och *Kaukasien*, sydöstra delen (f. d. tatariskt kanat), samt *Kasan* och *Permien*, östra delen (äfvén ett, tatariskt kanat).

Största delen är en lågländ slätt. De östra delarne ojemnas af *Ural-bergen*, som sträcka sig 300 mil i norr och söder och slutligen med flera skogbevexta armar sänka sig i de låglända stepperna vid Kaspiska hafvet. Äfvén den längst i söder utskjutande halfön Krim är bergig. I öfrigt genomstrykes den stora slätten, i sydvest och nordost, af

en skogbevext landtrygg, som fortgår i låga kullar och söder om sjön Ilmen når sin största höjd (1,000 fot) i *Waldai* eller *Wolchonski-skogen*. Norra delen af slätten, sluttande mot Ishafvet och Östersjön, är flack samt upptages af stora skogar, sjöar, kärr, mossar och vid Östersjön äfven af bördiga fält. Genom den södra delen, sluttande mot Svarta och Kaspiska hafven, sträcka sig flera från landtryggen utgående lägre armar, hvilka bilda vattenskillnad emellan floderna och försvinna i de torra stepper, som upptaga sydöstra delen. Sydvestra Ryssland är en fruktbar och herrlig landsträcka, men i mellersta delen af vestra Ryssland utbreda sig Europas största kärrtrakter, *Rokitno* och *Pinska kärren*, med stora skogar.

Ryssland är, med undantag af sydöstra delen, väl försedt med åar och floder. Till Ishafvet utfalla *Petschora* och *Mesen*, genomrinnande de ödsliga tundrorna. *Dwina* uppkommer genom föreningen af *Suchona* v. från *Kubinska sjön* och *Juga* ö., upptager ö. *Wytschegda* och infaller i Hvita hafvet (staden Archangel). Sjön *Imandra* på lappska halfön utfaller i *Kantalahti*, en nordvestlig vik af Hvita hafvet. *Newá* uttrinner från Europas största insjö *Ladoga* (337 qv. m.) och utfaller efter ett lopp af endast 8 mil i Finska viken (st. Petersburg). *Ladoga* upptager ö. *Svir* från den stora sjön *Onega* och s. *Wolchhof* från sjön *Ilmen*. *Narowa* från sjön *Peipus* utgjuter sig i Finska viken. *Düna* rinner ur kärr på Waldai till Riga-viken (st. Riga). *Ni-emen*, från Waldai, rinner först mot vester, men sedan (st. Grodno) mot norr och ytterligare efter upptagandet af bifloden *Wilia* ö. mot vester; mynningen är inom Preussens område. En del af *Pruth*, biflod till den i Svarta hafvet utfallande *Donau*, åtföljer gränsen mot Turkiet. Till Svarta hafvet utfalla: *Dniestr*, inkommande från Österrike; *Bog*; *Dniepr*, som upprinner ur kärr på Waldai, mot sydvest och söder, samt upptager v. *Beresina* och *Pripets*, ö. *Desna*, efter hvars inflöde floden tager sydostlig riktning, tills den åter gör ett knä mot söder och vester. En hvar af dessa floder bildar

en ansenlig utloppsvik eller *liman*. *Don* rinner mot söder och sydvest till Asowska sjön; biflod *Donets* v. Floderne *Kuban* och *Terek*, utfallande den förra i Svarta hafvet och den sednare i Kaspiska hafvet, bilda gräns mot Asien. *Volga* rinner från sjön *Stersche* på Waldai mot öster, derunder upptagande n. *Tvertsa*, *Mologa*, *Tscheksna* från sjön *Bäloje Osero* och s. *Oká*, som under sitt lopp mot norr och nordost upptager ö. *Upa* och *Tsna*, v. *Moskwa* och *Kläsma*. Vid staden Kasan böjer sig Wolga mot söder och upptager ö. *Kama*, som under sitt lopp mot norr, söder och sydvest upptagit v. *Wätka*, ö. *Bälaja* med bifloden *Ufa*. Slutligen gör Wolga ett knä mot sydost och, delad i 8 hufvudarmar, utgjuter den sig med 60 mynningar i Kaspiska hafvet (st. Astrachan). *Ural* rinner längs gränsen mot Asien till Kaspiska hafvet. Alla dessa floder äro segelbara under största delen af sitt lopp, endast på mellersta Dniepr hindras segelfarten af en mängd vattenfall (poroger). Till den inre förbindelsens befordran äger Ryssland flera kanaler: *Kubinska* k. emellan Tscheksna och Kubinska sjön; *Maria* k. emellan Bäloje Osero och floden Wytegra, som infaller i sjön Onega; *Tichwinska* k. emellan Mologa och floden Tichwinka, som leder till sjön Ladoga; *Wischni-Wolotschokska* k. emellan floderna Twertsna och Msta, som infaller i Ilmen; *Beresinska* k. emellan Beresina och Düna; *Ladoga* och *Onega* k. längs södra stranden af de liknämnda sjöarne, på hvilka segelfarten är farlig och besvärlig.

Till följe af landets stora utsträckning i norr och söder måste stor olikhet så till naturbeskaffenhet som klimat och produkter äga rum. Med afseende härå indelas landet i 4 regioner. a) I öde-region, omfattande de nordligaste delarne, är marken öfver halfva året täckt af is och snö och under den korta sommarn upptina knappt de tillfrusna mossarne och tundrorna. Ingen jordkultur finnes; endast mossor, lafvar, några bärsorter och nödvexta buskar trifvas. Menniskans enda följeslagare i dessa ödemarker äro renar och hundar. Fiske och jagt äro hennes hufvudnäring. b)

Skogs-region (emellan 66° och 60°) har mager sandjord emellan stora sumpsträckor och kärr. Skogarne äro stora och goda. Vid Hvita hafvets stränder börjar jordbruk idkas med någon framgång: korn (66°), råg (64°), hafra, bohvete, potäter. c) Jordbruks-region (60°—50°) njuter ett gynnsamt klimat och har, med undantag af Rokitno- och Pinska kärrtrakterna, bördig jordmån, gifvande rika skördar af råg, hvete (55°), lin, hampa, tobak, lök, kål och andra rotvexter, gurkor, skidfrukter m. m. Vid Wolga trifvas äplen, päron, körsbär, ek och lind, i lilla Ryssland bok, meloner, arbuser, valnötter, persikor, aprikoser. d) Stepp-region består till sin östra del af en skoglös stepp med salthaltig jord och saltkällor. Den lider af torka och regnbrist, är till en del ödslig, till en del gräsrik, och under vintern ett ofantligt snöfält. Vestra delen omfattar herrliga sädes- och fruktländer, bärande hvete, mais, hirs, ris, vinrankor, mulbärsträd, fikon, granater, mandel, pomeranser, oliver. Såvida Ryssland intager östra delen af Europa, är dess klimat vida kallare än vestra Europas, hvarföre t. ex. hamnarne vid Svarta hafvet årligen isbeläggas. I öfrigt har Ryssland det kontinentala klimatets hastiga öfvergångar från kalla vintrar till varma somrar och tvertom. — Hufvudnäringen är åkerbruk, som bäst lönar sig i mellersta och vestra delarne. — Boskapskötseln är andra hufvudnäringen, på några ställen den enda. Mest lönande är den på de sydöstra stepperne. Favoritdjuret der är hästen. Hornboskapen är derstädes frodig. Fåren ha i allmänhet grof ull. Finulliga får underhållas på halfön Krim, der äfven finnas getter med silkeslen ragg. Vid nedra Donfloden är svinafveln vigtig. I de södra delarne äro åsnor och äfven kameler ganska allmänna. Biskötseln är ansenlig i mellersta delen och silkesafveln icke obetydlig i södern. — Fisket är indrägtigt särdeles i Wolga, Ural och Kaspiska hafvet, der man fångar stör (af deras rom erhålles kaviar och af simblåsan det starka limmet husbloss). — Jagten är i norra delarne lönande, ty de vidsträckta skogarne äro fulla af vilda fåglar och

andra djur, hvaraf flera lemna ett ypperligt pelsverk. På Ishafvet uppsökas hvalfiskar, skjälar, valrossar. — Uralbergen äro rika på guld, silfver, platina, jern, koppar, bly och ädla stenar. Rika stenkolslager finnas vid nedra Don. — Skogarne lemna vigtiga produkter (timmer, tjära, pottaska). — Fabriksverksamheten är liflig och i stigande, men tillverkningarne fylla icke behofvet. De vigtigaste fabriksanläggningarne äro de för läder (juft), ljus, oljor, linne- och bomullstyger, tågverk, metallarbeten, glas, porslin, tobak. De flesta fabrikerna finnas, om några de större städerna undantagas, kring nedra Oka. — Den inre förbindelsen är liflig längs Wolga, Dwina och Düna samt de många kanalerna, men i allmänhet kunde och borde den vara lifligare. Ryssland har hittills saknat de i detta afseende så vigtiga jernvägarne, men anläggandet af flera sådana är numera företaget för att sätta det vidsträckta inlandet i förbindelse med de östra och södra kusterna samt dessa med hvarandra. Ångbåtsrörelsen vinner en vida större utsträckning än den haft, då den varit mest inskränkt till de inre floderna. Med dessa en snabb förbindelse verkande inrättningar stå telegrafer i nära sammanhang. Rysslands naturprodukter äro begärliga och göra den utrikeshandeln liflig, men den är mest passiv (d. v. s. bedrifven af utländningar). De förnämsta utförsvaror äro: 1) från hamnarne vid Ishafvet (Archangel) lin, jern, tran, pelsverk och skogsprodukter; 2) från hamnarne vid Östersjön (Petersburg, Riga, Reval, Libau) säd, skogsprodukter, metaller, lin, hampa, lin- och hampfrö, talg, hudar, pelsverk, tågvirke; 3) från hamnarne vid Svarta hafvet (Odessa, Kertsch, Taganrog) hvete, lin, ull, talg, läder, hudar; 4) från hamnarne vid Kaspiska hafvet (Astrachan, Kislär) jern och allehanda manufakturvaror (tyger); 5) genom landhandel (på Preussen) skogsprodukter, (Österrike) läder och kreatur, (Turkiet och Asien) manufakturvaror. De förnämsta införsvaror äro bomull och bomullsgarn, silke, the, råsocker, kaffe, krydder och andra kolonialvaror, viner, sidentyger och andra manufakturvaror.

Af invånarena höra de flesta (öfver 50 milj.) till slaviska folkstammen, såsom *Ryssar* (öfverallt, mest i mellersta delen), *Polacker*, *Rusniaker* och *Malorossianer* (förpolskade Ryssar, i vestra delen), och för öfrigt finnas här flera *finska* folk (norr och öster), *Litthauer* och *Letter* (vester), *Tyskar* (spridda), *Judar* (vester), *Turkar* och *Tatarer* (söder och öster), *Kalmucker* (sydost) med flera andra folk. De flesta invånarena bekänna grekiska religion; af öfriga religionsförvandter finnas lutheraner mest i östersjöprovinserna, katoliker, reformerta och judar i vestra Ryssland, mohammedaner i söder och öster samt ett mindre antal hedningar i öster och norr. Grekiska läran är statsreligion, men lagen tillerkänner åt alla kristna lika politiska rättigheter. För bildningens befordran finnas 6 universitet, 4 lyceer och 76 gymnasier, läroinrättningar för bestämda stånd och yrken, såsom prestseminarier, medicinska och juridiska akademier, krigs-, handels-, bergs-, sjöfarts-, åkerbruks- m. fl. skolor, folkskolor och instituter för qvinobildning. Monarkens makt är oinskränkt. Till förvaltningen är riket indeladt i 58 guvernement och styrelseområden, hvilka vanligen hafva samma namn som guvernörens residensstad.

Östersjöprovinserna.

Ingermanland (Inkerinmaa), emellan Finska viken, Ladoga, Peipus och Narova, är flackt, sumpigt och skogigt. Åkerbruket är inskränkt. Landtbefolkningen är finsk; Ryssar och Tyskar bebo städerna. = *S:t Petersburg* (Pietari), i en sumpig trakt vid Newas mynning, rikets hufvudstad och kejsarens residens, en af Europas praktfullaste städer, universitet, lyceum, flera akademier och inrättningar för vetenskap och konst, ansenliga fabriksanläggningar, rikets största handelsstad, 532 t. — *Kronstadt*, på ön Kotlin (Retusaari), 4 mil ut i Finska viken, starkt befäst, försvarande inloppet till Petersburg, örlogshamn, liflig rörelse (yttre hamn för Petersburg), 55 t.

Estland (Wironmaa), det flacka och temligen bördiga kustlandet söder om Finska viken, från floden Narowa. Landtfolket utgöres af Ester, ett finskt folk; de högre stånden äro Tyskar. = **Reval**, vid hafvet, befäst, station för en del af krigsflottan, god handel, 28 t. — Ön **Dagö**.

Lifland, ett småkulligt kustland öster om Riga viken till Peipus och Düna. Fruktbara åkerfält vexla med skogar och moras. Landtfolket utgöres af Liver (en finsk stam, nästan utdöd) och Letter; adeln och borgarena äro mest Tyskar. = **Riga**, nära Dünas mynning, befäst, rikets andra handelsstad, viktiga fabriker, 70 t. — **Dorpat**, nära Peipus, universitet, 13 t. — Ön **Ösel** med staden **Arensburg**, spanmålshandel.

Kurland, halfön öster om Riga viken och landet söder om nedra Düna. Marken är mestendels sank, fet och bördig. Kurerne äro beslägtade med Letterne. = **Mitau**, 29 t. — **Libau**, sjöhandel, 12 t.

Stora Ryssland.

Nordligaste delen är enformig och ödslig, full af vattensjuka, skoglösa mossar, tundror och ödsliga hedar. Sydligare vidtaga stora skogar med stor rikedom på pelsbärande djur. Vid Hvita hafvets södra strand begynner jordbruket. Den söder om Waldai liggande delen är en af Wolga och Oká samt öfra Dniepr och Don genomfluten slätt, som är en af rikets bördigaste och bäst befolkade delar. Största delen af befolkningen utgöras af Ryssar; i nordvest bo Lappar och söder om dem Karelare, i nordost Samojeder och söder om dem Syrjäner (stora jägare) samt kring Wolga och Oká Tscheremissar och Mordwiner (allt finska folk); i södern anträffas Tatarer. Består af följande guvernement: kring Dwina **Wologda** och **Archangel**, kring Onega **Olónets**, vid Ilmen **Nowgorod** och söder derom **Pleskow**, kring öfra Wolga **Twer**, **Jaroslaw**, **Kostromá** och **Nischnej Nowgorod**, kring Oká och dess bifloder **Orél**, **Kalúga**, **Túla**, **Moskwa**, **Rásán**, **Tambof** och **Wladimir**, kring öfra Don **Worónesch**,

vid tillflöden till Dniepr *Kursk* och vid öfra Dniepr *Smolensk*. = *Archangel*, nära Dwinas mynning, nederlagsort för norra Rysslands produkter, station för en krigsflotilj, fabriker (segelduk och tåg), 25 t. — *Nowgorod*, vid Wolchofs utflöde ur Ilmen, fordom stor och anseelig, ryska rikets stamort, 16 t. — *Ribinsk*, vid Wolga, liflig rörelse, 7 t. — *Jaroslaw*, vid Wolga, lyceum, juft- och linnefabriker, handel, 33 t. — *Nischnej Nowgorod*, vid Okás mynning, stor årsmarknad för utbyte af Asiens och Europas produkter, vigtiga fabriker, 32 t. — *Tula*, vid Upa, gevärsfaktori och andra metallfabriker, handel med säd och hästar, 52 t. — *Moskwa*, vid ån Moskwa, rikets andra hufvudstad och kejsarens kröningsstad, universitet, medelpunkt för inre handeln och industrin, 375 t. — *Wladimir*, vid Kläsma, vigtiga bomullsfabriker, körsbärsskogar, 12 t. — *Smolensk*, vid Dniepr, fabriker, hästhandel, befäst, 26 t.

Vestra Ryssland.

a) *Litthauen* och *Hwita Ryssland*, landet kring Niemen, Wilia, Düna, Dniepr, Beresina och Pripets, upptagas till största delen af skogar och moras (i södra delen Rokitno- och Pinska kärren), men hafva äfven god tillgång på säd, lin och hampa. b) *Wolhynien* och *Podolien*, kring floderna Pripets och Bog till Dniestr, äro bördiga slättländer och hafva väl födda boskapshjordar. I Podolien begynner vinodling. Invånarena i dessa landskap utgöras af Litthauer och Rusniaker, samt i städerna Polackar, Judar och Tyskar. Guvernementerna äro: vid Niemen *Gródno*, *Wilna* och *Kówno*, vid Düna *Witebsk*, vid Dniepr *Mohiléf*, vid Beresina och Pripets *Minsk*, kring bifloder till Pripets *Wolhynien*, kring Bog till Dniestr *Podolien*. = *Wilna*, vid Wilia, betydlig fabriks- och handelsrörelse, medicinsk akademi, 52 t.

Lilla Ryssland.

Genomflytes af Dniepr och dess bifloder Desna och Worskla samt i öster af Donets. Södra och större delen

kallas **Ukrän**, en skoglös enformig stepp, dels gräsrik, dels fruktbar på säd, lin, hampa, tobak, meloner, arbusser, äpplen och päron. Stark boskaps- och biskötsel idkas. Invånarna äro Polackar, Malorossianer och Kosacker (i Ukrän). Består af guvernementen **Tschernigof**, **Kief**, **Pultáva** och **Chárkof**. = **Kief**, vid Dniepr, en tid rikets hufvudstad, berömdt kloster med helgonreliker, vallfartsort, universitet, fabriker och handel, 62 t. — **Chárkof**, vid Donets, universitet, stora marknader, 35 t.

Södra Ryssland.

Bessarabien, landet vester om Dnjestr till turkiska gränsen, är ett herrligt sädes- och vinland. Invånarna äro Moldener och tala en förskämd latin. = **Kischinef**, läderfabriker, handel med boskapsprodukter, 63 t. — **Akierman**, vid Dnjestr-liman, befäst, besökt marknad, handel med salt och fisk, 25 t.

Nya Ryssland, kustlandet längs Svarta hafvet från Dnjestr, kring Bog och nedra Dniepr, till Asowska sjön. Landet vester om Dniepr är angenämt, alstrande vinrankor och mullbärsträd. En mängd ryska och tyska kolonister hafva här bosatt sig. Östra delen är en skoglös stepp (den **no-gaiska**), genomströfvad af nomadiserande Tatarer. Halfön **Krim** är Rysslands vackraste och herrligaste del, med stor rikedom på vin, sydfrukter (fikon, mandel, granater, pome-ränsor). Befolkningen utgöres af Tatarer. Denna del af landet omfattar guvernementen **Chersón**, **Jekaterinosláfl** och **Taurien**. = **Odessa**, vid hafvet, rikets tredje handelsstad, lyceum, 107 t. — **Sewastópol**, förut förnämsta station för svarta-hafs-flottan och viktigaste staden på Krim. — **Kertsch**, på östra landtungan, vid sundet af samma namn, god handel. — **Taganrog**, vid Asowska sjön, god handel, 22 t.

Donska Kosackernas land, en af nedra Don med trögt lopp genomfluten skoglös stepp, full af torra hedar och saltgölar. Flodstränderna äro dock ganska fruktbara. Hufvudnäringen är boskapskötsel. Här bo Kosacker och Kalmucker. Kosackerna

stå under en *ataman*, hafva en militärisk författning och äro förpligtade till krigstjenst. = *Nowo Tscherkask*, vid Don, kosack-atamanens säte, stora marknader, 18 t.

Astrachan och Kaukasien.

Cis-Kaukasien jemte *Tschernomorska* (Svarta hafs) *kosackernas land* är en smal landsträcka emellan Asowska sjön och Kaspiska hafvet, längs floderna Kuban, Terek och Kuma. Består dels af torra stepper, dels af odlingsbara sträckor. Närmare Kaspiska hafvet trifvas vin- och mullbärsträd, fikon, oliver, mandel. Befolkningen utgöres af nomadiserande Kosacker, Kalmucker, Tatarer. = *Kislär*, vid Kaspiska hafvet, handel på Asien, 6 t.

Astrachan, landsträckan öster och norr om Kaspiska hafvet, från floden Kuma till Ural och Kama. Den genomflytes af nedra Wolga samt i nordost af Bälaja och Ufa. Största delen är ett steppland utan andra träd än arbuser, meloner och kurbitser. Störfisket är lönande. Af större sjöar må nämnas *Elton sjön*, hvarifrån årligen en betydlig mängd salt erhålles. Befolkningen utgöres af nomadiserande Tatarer, Baschkirer (biherdar, vid Ural), Kirgiser, Turkar, Kalmucker och Kosacker (de uraliska och orenburgska) samt de finska folken: Wotjaker, Tschuwascher och Tscheremisser. Vid floderna och der jordbruk är möjligt hafva polska, ryska och tyska kolonister nedsatt sig. Består af guvernementerna: *Astrachan*, *Sardtof*, *Samára* och *Orenburg*. = *Astrachan*, nära Wolgas mynning, handel på Asien, 50 t. inv. af flera nationer. — *Orenburg*, vid Ural-floden, stark karavanhandel på Asien, 16 t.

Kasan och Permien.

Kasan är landet kring Wätka, nedra Kama och mellersta Wolga. Wolgalandet är lågt, flackt och bördigt. *Permien*, kring öfra Kama, är skogfullt och har kallt klimat. Uralbergen hafva här sina rikaste grufvor. — Befolkningen består af Ryssar, Tatarer och de finska folkstam-

marne: Syrjäner, Permier, Wolguler, Wotjaker, Tschuwascher, Tscheremisser och Mordwiner. Guvernementerna äro: *Permien*, *Wätka*, *Kasan*, *Simbirsk* och *Pensa*. — *Kasan*, nära Wolga, befast, universitet, fabriker, god handelsrörelse, 60 t. — *Jekaterinenburg*, öster om Ural, medelpunkt för uralska bergsbruket.

2. Konungariket Polen.

2320 qv. m., 4,790,000 inv., 2065 på qv. m.

Skiljes i öster från det öfriga Ryssland genom floderna *Bug* (biflod till Weichsel) och *Niemen* samt omgifves i öfrigt af preussiska och österrikiska länder. Endast sydvestra delen är ojemnad af lägre kullar; i öfrigt är landet en stor slätt, genomfluten af *Weichsel*, som inkommer från Österrike och här under sitt bågformiga lopp, först mot nordost och sedan nordvest, upptager *Bug* på östra och *Pilica* på vestra sidan, hvarefter den fortsätter inåt Preussens område till Östersjön. Genom vestra delen rinner floden *Wartha* (biflod till den genom Preussen rinnande Oder). Polen är ett af Europas sädesrikaste länder (råg, hvete, hafra, korn). Ängsmarkerna äro äfven feta. Skogarne äro vidsträckta och lemna vigtiga utförsvaror, hvilka mest föras längs Weichsel till preussiska staden Danzig. Folkindustrin har i sednare tider lifvats och likaså fabriksverksamheten (ylle-, bomulls- och linnetyger). Katolska religion är den herrskande ($3\frac{3}{4}$ milj.). Judar finnas många ($\frac{1}{2}$ milj.). Högsta förvaltningen handhafves af en Ståthållare (namiestnik) och en Senat. I öfrigt är landet indeladt i 5 guvernement: *Warschau*, *Radom*, *Lublin*, *Plock* och *Augustowo*.

= *Warschau*, vid Weichsel, centralstyrelsens säte, liflig fabriksverksamhet, medelpunkt för inre handeln, stora årsmarknader, några akademier och skolinrättningar, befast, 161 t. — *Kalisch*, vid Prosna (gränsflod mot Preussen), yllefabr., 12 t. — *Sandomir*, i en skön nejd vid Weichsel, 5 t. — *Lublin* yllefabriker, handel med säd och ungerskt vin, 16 t. — *Modlin*, nu *Novo Georgiefsk*, vid Bugs mynning, stark fästning.

3. Storfurstendömet Finland.

6844 (= 3285 finska) qv. m.; 1,688,705 inv., 247 på qv. m.

Namn, läge och gränser. Finland anses betyda *kärrland*; samma betydelse tillägges den inhemska benämningen *Suomi* eller *Suomenmaa*. Dess fasta land är beläget emellan 59° 48' och 70° 6' nordlig latitud samt emellan 38° 10' och 50° 25' longitud. Ifrån nordligaste punkten vid Skorajokis inflöde i Tenojoki eller Tana-elf, 4 mil från Ishafvet, till sydligaste udden *Hangöudde* (Hankoniemi) är afståndet 155 (= 108 finska) mil. Der utsträckningen i vester och öster är störst, utgör den omkring 81 (= 57 finska) mil. Landet begränsas i norr af Norige (Norja), längs Tenojoki och en del af Lapintunturit, i vester af Sverige (Ruotsi), längs Muonio- och Torneå-elfvar, och Bottniska viken (Pohjanlahti och Raumanmeri), i sydvest af Östersjön (Itämeri, Saksanmeri), i söder af Finska viken (Suomenlahti), och i öster af Ryssland (Wenäjä) och Norige. Ryssland tillstöter med guvernementerna Ingermanland (Inkerinmaa), Olonets (Aunuksenmaa) och Archangel (Arkankelin maa).

Gränsen mot Ryssland går från mynningen af Systerbäck eller Sestra (Rajajoki) längs densamma och sedan mot nordost öfver Ladoga (Laatokka meri) till Wariskivi rå vid Wunajokis mynning, der Ingermanland och Olonets sammanstöta med Wiborgs län. Nu går gränslinien mot norr till Kolmikanta rå, der Wiborgs och Kuopio län sammanstöta, samt sedan mot nordvest till Jonkerinkivi vid Österbottens sydöstligaste hörn, hvarifrån gränsen, i början åtföljande Maanselkä och sedan en dess sidoarm på östra sidan, går mot norr till Talku-naoivi och vidare längs ett nordligt utskott från Maanselkä upp till Mutkevaara berg, norr om Patsjokis utflöde ur Enareträsk. — På sträckan från Mutkevaara till Skorajokis mynning bildar nordligaste delen af den ofvannämnde norra sidogrenen gräns mot Norige.

Beståndsdelar. I sitt nuvarande omfång består Finland af följande 9 landskap: hertigdömena *Egentliga Finland* (Warsinais Suomi) och *Satakunda* (Satakunta), gref-

skaperna *Åland* (Ahvenanmaa), *Nyland* (Uusimaa), *Tavastland* (Häme) och *Savolaks* (Savo), hertigdömet *Karelen* (Karjala), grefskapet *Österbotten* (Pohjanmaa) med den till Finland hörande delen af *Westerbotten* och *finska Lappland* (Lappi). En stundom förekommande indelning af landet är den i *gamla* (förut *ryska*) och *nya Finland*. Med det förra namnet betecknar man den del af landet, som ligger öster om Kymmene-elf samt söder om Nyslott (Wiborgs län och södra delen af St. Mikkels län); med det sednare namnet hela den återstående delen af storfurstendömet.

Naturlig indelning, höjdsträckningar och vattenområden. Hufvudstammen för Finlands höjdsträckningar är *Maanselkä*, som utgör föreningsbandet emellan den skandinaviska halfön och den europeiska kontinenten. Den utgår från norrska fjellryggen vid *Kasevaara* mot öster, först längs gränsen emellan Finland och Norige till *Peldovaddo* och sedan, under namn af *Suolaselkä*, genom Lappland, till *Talkunaoivi*, der den gör ett knä mot söder, hvarefter den sträcker sig genom östra Lappland och nordöstra Österbotten samt slutligen meständels åtföljer gränsen mot Ryssland, tills den vid *Miinala*-bergen tager en sydostlig riktning inåt Ryssland, der den har sin slutpunkt vid Waldai-åsen. Utom denna kedja genomskäres Finland af följande 2 hufvudåsar: 1) *Suomenselkä* afsöndrar sig från Maanselkä vid Miinala och fortgår öfver *Jonkerinkivi* vid Österbottens sydöstra hörn mot vester till *Saaresmäki* och dädan mot sydvest, tills den med obetydlig höjd utlöper i Sidebyudde; denna kedja afsöndrar Österbotten från Karelen, Savolaks, Tavastland och Satakunda. 2) *Salpausselänne* utgår från Maanselkä vid *Lieksa* utom Finlands område belägna bergsknut och inkommer i Karelen, der den går mot söder till *Tolvajärvi*-höjderna och sedan mot nordvest upp mot Joensuu, då den åter böjer sig mot söder till närheten af Ladogas nordvestra strand, hvarifrån den med hufvudsaklig riktning mot vester, och derunder på några ställen genombruten af de norrifrån påträngande vattensamlingarne,

genomgår södra Savolaks och Tavastland samt mellersta Satakunda, hvarest den som en högre sandås åtföljer Kumoflufs södra strand och slutligen något söder om Björneborg utlöper i Bottniska viken. — Dessa tre hufvudkedjor bestämma det finska höglandets utsträckning, hvilket mot vestra kustlandet i öfrigt begränsas: 1) i nordvest af *Kainunselänne*, som utgår från Maanselkä vid *Sarvitaipale* mot sydvest, genombrytes af Uleå-elf och sammanlöper med Suomenselkä vid Saaresmäki; — och 2) i sydvest af *Satakunnanselänne*, som afsöndrar sig från Suomenselkä vid *Karvia*-höjderna mot söder, utbreder sig i de ödsliga *Pohjan kangas* och *Hämeen kangas* samt sträcker sig mot Kumofluf, på hvars södra sida den stöter till den *Ronkka kangas* benämnda delen af Salpausselänne.

Den mindre, norr om Suomenselkä liggande, delen af höglandet genomskäres af en från Maanselkä utgående arm, *Wuokki*, som nordvestligt mot Kainunselänne utsänder den af vattendraget på dess norra sida genombrutna *Jumalisärkkä*, men sjelf fortgår mot sydvest och, genombruten af den österifrån framrinnande vattenströmmen, sammanlöper under namn af *Wuokatti* med Suomenselkä. Denna del af höglandet, omfattande sydöstra delen af Österbotten eller *Kajana*-området, delas genom de nämnda sidoåsarne uti tre hufvuddalar: *Kianto*-dalen i norr, *Sotkamo*-dalen i öster och *Kajana*-dalen i vester. — Genom södra eller större delen af den finska högplatån sträcka sig från norr mot söder följande två åsar: a) *Hämeenselänne* utgår från Suomenselkä vid *Soini*-höjderna mot söder, längs gränsen emellan Satakunda och Tavastland och sedan genom Tavastland, åtföljande Päijännes vestra strand, tills den sammanlöper med Salpausselänne vid *Kärkölä*-höjderna. b) *Savonse-länne* afsöndrar sig från Suomenselkä vid *Mäkiöis*-höjderna, genomskär vestra Savolaks och förenar sig med Salpausselänne vester om Willmanstrand. Denna del af höglandet delas derigenom i tre vattenområden. Det *sydvestra* området emellan Satakunnanselänne och Hämeenselänne omfattar östra

Satakunda och vestra Tavastland samt genomskäres af en från Satakunnanselänne mot sydost genom östra Satakunda inåt Tavastland gående arm, *Hatara-selänne*, hvilken på flera ställen genombrytes af de norr derom liggande vattensamlingarne. Det *mellersta* området emellan Hämeenselänne och Savonselänne omfattar östra Tavastland och vestra Savolaks. Det *östra* området, öster om Savonselänne, omfattar största delarne af Savolaks och Karelen samt genomskäres af *Karjalanselänne*, hvilken utgår från Suomenselkä mot söder och sydost genom nordöstra Savolaks inåt mellersta Karelen och, efter att på flera ställen blifvit genombruten af de öster och norr derom liggande sjöars utflöden, förenar sig med Salpausselänne vid *Selkis*, öster om Joensuu.

Bland höglandets höjdsträckningar må ännu nämnas den, som parallelt med Salpausselännes östra hälft sträcker sig norr derom ifrån Hämeenselänne, vid södra ändan af Päijänne, genom Tavastland och Savolaks inåt Karelen till Salpausselänne och framstår som en nordligare *fördämningsås* mot östra Finlands stora vattensamlingar, hvilka dock på flera ställen brutit sig derigenom.

Genom Maanselkä fördelas Finland i två sluttningar: 1) mot Ishafvet och Hvita hafvet, 2) mot Östersjön; men denna sednare sönderfaller genom Suomenselkä åter i två sluttningar: a) mot Bottniska vikens norra del och b) mot samma viks södra del, Östersjön, Finska viken samt sjöarne Ladoga och Onega. Hvar och en af dessa landets tre hufvudsluttningar, den *nordöstra*, *nordvestra* och *södra*, fördelas sedan genom några från höglandets gränsberg utgående åsar i skiljda vattenområden.

1. Det nordöstra affallet, omfattande de norr och öster om Maanselkä liggande delar af Lappland och Österbotten, delas genom *Lintuselänne*, som från *Roggivaara* på Maanselkä utgår mot öster genom Lappland inåt Ryssland, uti: a) *Ishafvets vattenområde* och b) *Hvita hafvets vattenområde*.

2. Det nordvestra affallet består af 3 delar: a) *Tornionjoki-dalen*, omfattande en liten del af Lappland och finska andelen af Vesterbotten, begränsas i öster af *Ounasselänne*, som utgår från *Soiversvaara* i Maanselkä mot söder och förenar sig med *Kallinkangas* på Bottniska vikens strand. b) *Kemijoki-dalen* emellan Ounasselänne, Maanselkä och *Kivalonselänne*, som från *Pohjanpää* vid innersta hörnet af Maanselkäs vestra böjning inåt Finland utgår mot kusten, omfattar största delen af södra Lappland och nordvestra Österbotten. c) *Österbottniska kustlandet* är det af flere lägre åsar genomskurna låglandet nedanför Kivalonselänne, Kainonselänne och Suomenselkä.

3. Till södra affallet höra följande 4 områden. a) *Sydvestra kustlandet* omfattar den vester om Satakunnaselänne och sydvest från Salpausselänne liggande delen af Satakunda, hela Egentliga Finland och vestra delen af Nyland till den för sin rikedom på jern viktiga *Lohjanselänne*, hvilken utgår från Salpausselänne vid *Hikiä* i södra Tavastland mot sydvest genom vestra Nyland till Ekenäs och på andra sidan om Pojo-viken åter höjer sig samt utlöper i Hankoniemi. b) *Södra* eller *Finska vikens kustland*, söder om Salpausselänne, omfattar största delen af Nyland och sydvestra Karelen ifrån Lohjanselänne till *Äyräpäänselänne*, hvilken öster om Willmanstrand afsöndrar sig från Salpausselänne mot sydost, åtföljer Wuoksens vestra strand, böjer sig kring Rajajokis källor och fortsätter inåt Ingermanland. c) *Ladogas vattenområde* inom sydöstra Karelen omgränsas af Äyräpäänselänne, Salpausselänne och *Aunuksenselänne*, hvilken från Tolvajärvi-höjderna utgår mot sydost och utbreder sig i sandfalten öster om Ladoga i Ryssland. d) *Onegas vattenområde* utgöres af östligaste delen af Karelen, öster om Aunuksenselänne, och sträcker sig äfven utom Finlands område till Maanselkä.

Vattendrag *). På sådana är Finland rikt och de äro fördelade på de ofvanbeskifna 13 vattenområden, af hvilka

*) Siffertal inom parentes efter namnet på en sjö är detsamma, hvar-

4 finnas på höglandet och 9 tillhöra låglandet. Höglandets vattenområden hafva det utmärkande, att vattendragen stråtvis förenas till ett enda stort vattensystem, hvars aflopp bryter sig en forsande väg nedför gränsbergen till låglandet, hvaremot låglandets vattenområden genom lägre vattendelande höjder fördelas i flera floddalar, genomströmmade dels af de större floder, som afleda höglandets vattensystemer, dels af en mängd kustfloder. Efter namnen på de floder, hvilka afleda vattensamlingarne inom höglandets 4 vattenområden, det norra, sydvestra, mellersta och östra, kunna dessa äfven kallas *Uleås bäcken*, *Kumos bäcken*, *Kymmenes bäcken* och *Wuoksens bäcken*.

1. *Uleås bäcken*. Systemets medelpunkt är *Uleå-träsk* eller *Oulujärvi* (31), dit tillflöden komma på två hufvudarmar. Den norra källarmen eller *Kianto*-stråt nedkommer från *Kianto-dalen* (580 fot öfver hafvet) genom *Jalo*-fors och fortgår genom *Hyrynjärvi* och *Ristijärvi* till *Oulujärvi* (390 fot öfver hafvet); den östra armen eller *Sotkamo*-stråt nedkommer från *Sotkamo-dalen* (550 fot öfver hafvet) genom *Kärnälä*-fors till *Nuasjärvi* (32) och dädan nedför *Ämmä*-fors vid *Kajana* till *Oulujärvi*, hvarifrån *Uleå-elf* eller *Oulun-joki* uttrinner, som genom *Niska*-fors (105 fots fall på 8 verst) bryter sig väg genom *Kainunselänne* ned på *Österbottens slättland*.

2. *Kumos bäcken*. De många vattendragen, hvilka härinno framrinna, kunna fördelas på tre hufvudarmar: den vestra, norra och östra. Hufvudstråt finnes inom norra armen och tager sin början på *Suomenselkä* i *Livonlänhet* eller *Lipo-källa*, hvarifrån den fortgår mot söder, utbredande sig i flera större sjöar, såsom *Ätsärinselkä* (104), på en upphöjning af 512 fot öfver hafvet, och *Toivesi* (103). Förstärkt af *Pihlajavesi*-stråt och *Keuru*-stråt, infaller vattenmassan

med den ifrågavarande sjön är betecknad på den nyligen (1861) utgifna Suomenmaan kartta Gylden'iltä.

i *Ruovesi* och dädan genom *Murola*-fors i *Näsijärvi* (100) i en upphöjning af 314 fot, samt genom *Tamperinkoski* (61 fots fall på $1\frac{1}{4}$ verst) till *Pyhäjärvi*, i Birkkala. Till nämnde sjö kommer söderifrån den östra armen, hvilken är sammansatt af flera grenar: a) *Längelmä*-stråt med den stora, 277 fot upphöjda *Längelmävesi* (107), som förut haft en naturlig förening med *Pälkänevesi* (109), men nu har ett direktare aflopp genom *Kaivanto*-kanal till *Roine* (110), hvilken infaller i *Mallasvesi* (111), dit äfven *Pälkänevesi* genom *Kostionvirta* utgjuter sig. b) *Hauho*-stråt tager sin början i Padasjoki från den på Hämeense-länne 384 fot upphöjda *Lummene*-sjö (68) och fortgår genom *Wesijako* (117) samt sjöar i Lampis och Hauho till den ofvannämnda *Mallasvesi*, hvilken sedan genom *Walkiakoski* utfaller i *Rautunselkä*. c) *Wånå*-stråt uppstår i Asikkala, utbreder sig i *Pääjärvi* i Lampis och upptager i Janakkala ett vestligt tillflöde från den 347 fot upphöjda *Loppis sjö* eller *Lopenjärvi* (120), hvarefter vattenströmmen går mot nordvest genom Wånå förbi Tavastehus till *Wanajavesi* (113) och dädan till den ofvannämnda *Rautunselkä*. Derifrån strömmar vattenmassan genom *Kuokkala*-fors i Lempälä och sjöar i Wesilaks till *Pyhäjärvi* söder om Tammerfors. Den norra och östra armens nu förenade vattenmassor afledas genom *Nokiavirta* till *Kulovesi*, som norrifrån upptager den vestra armen eller *Kyrö*-stråt, inom hvilket den 280 fot upphöjda *Kyrösjärvi* (97) störtar nedför den praktfulla, 73 fot höga *Kyrönkoski*. Trån *Kulovesi* faller vattnet till den 181 fot upphöjda *Rautavesi* (96) och vidare genom *Wammaskoski* till *Liekovesi* i Tyrvis, som ger upphof åt *Kumo-elf* eller *Kokemäenjoki*, hvilken efter ett bågformigt lopp mot sydvest och nordvest hvarunder den upptager *Loimjoki*, medelst *Kettara*-fors bryter sig fram genom Satakunnanselänne till låglandet.

3. *Kymmenes bäcken*. Hufvudstråt har sina källor på Suomenselkä och nedrinner inåt norra Tavastland, der det, efterhand vinnande i styrka, utbreder sig i den på muikkor rika, 326 fot upphöjda *Keitele* (77) i Wiitasaari.

Den derifrån mot söder inåt Laukkas utströmmande vattenmassan, hvilken i *Kuhnamo* (71) vesterifrån förstärkes af *Saarijärvi*-stråt och i *Saravesi* österifrån af *Rautalampi*-stråt, som genom *Tarvala*-fors dit afledes, faller genom *Kuhankoski* stora fors i *Leppävesi* (70) och vidare genom *Haapakoski* till den 12 finska mil långa, 3 mil breda, 262 fot upphöjda *Päijänne* (67). Päijänne upptager flera tillflöden: vesterifrån den strida och klara *Arrakoski* från den förut omnämnda på Hämeenselkä 350 fot öfver hafvet belägna *Wesijako* (117), som således har dubbelt aflopp; — söderifrån *Wäaksenjoki* från *Wesijärvi* (66); — österifrån *Tainiovirta*, afledande det stora *Syssmä*-stråt med *Kyyvesi* (89), *Puolavesi* (90) och *Jääsjärvi*, hvarefter vattenmassan utbryter på dess sydöstra strand genom *Kalkis*-ström till *Ruotsalainen* sjö (65). Härifrån utrinne *Kymmene*-elf eller *Kymijoki*, hvilken under sitt lopp mot sydost och söder vid Heinola bildar *Jyränkö*-ström, upptager norrifrån *Mäntyharju*-stråt och medelst *Keltis*-ström genombryter Salpausselänne.

4. *Wuoksens bäcken*. Medelpunkt i detta vattensystem är den stora sjön *Saima*, som är ett gemensamt namn på flera genom sund och strömdrag med hvarandra förenade sjöar och fjärdar. Hufvudarmen eller *Pielis*-stråt har sin källa inom Ryssland vid Miinala, men inkommer efter ett lopp af 12 finska mil inom Finlands område till nordöstra Karelen, der den utbreder sig i den 88 verst långa, 305 fot upphöjda *Pielisjärvi* (47), hvarifrån *Pielisjoki*, genombrytande Karjalanselänne, leder till *Pyhäselkä*, som i förening med den vestligare *Orivesi* bildar *nordöstra* Saima (42). Den vestra källarmen eller *Kallavesi*-stråt uppstår i norra Savolaks, hvarest flera källors vatten samla sig till *Porovesi* i Iden-salmi och utrinna derifrån mot söder till *Onkivesi* (54) och vidare till den 275 fot upphöjda *Kallavesi* (53). Sedan Kallavesi från nordost upptagit *Nilsjä*-vattenstråt, hvilket genom *Jännevirta* genombryter Karjalanselänne, afledes den genom *Puutosalmi* till *Koirusvesi* och vidare genom *Konnuskoski* till *Unnukkavesi* samt

slutligen genom *Warkaus*-ström till *Äimisvesi*, hvilken i förening med *Joutsenvesi* och *Haukivesi* samt några andra sjöar bildar *Enonvesi* eller *nordvestra* Saima (42). Från nordöstra Saima, som numera genom en kanal (*kanava*) direkte upptager det klara vattnet från den ansenliga *Höytiäinen* (46), öppnar sig mot vester *Orivirta*-pass, som således sätter Saimas nordöstra fjärdar i förbindelse med de nordvestra. Deras förenade vattenmassa strömmar förbi Nyslott till *Pihlajavesi*, som jemte den östligare *Puruvesi* bildar *mellersta* Saima, hvarifrån *Puumala*-sund leder till den med holmar fullströdda *södra* Saimas lugnvatten, 256 fot öfver hafvet. Från dess södra fjärd *Lappvesi* utbryter *Wuoksen* (133) mot sydost och störtar kort derpå nedför Salpausselänne med landets mest storartade vattenfall *Imatra* (139 fot bredt, 114 fot högt, på en sträcka af 6 verst).

5. *Ishafvets vattenområde*. Från Peldovaddo rinner längs norska gränsen floden *Skekskemjoki*, hvilken längre fram kallas *Enarejoki* och slutligen *Tenojoki* eller *Tana-elf*, som efter upptagandet af *Utsjoki* och *Pulmajoki* från landets nordligaste sjö *Pulmajaur* (1) lemnar det finska området och inom Norrige utfaller i Tanafjorden. Största sjön är *Inara-* eller *Enare-träsk* (5), som upptager *Ivalojoiki* från Peldovuoma och afledes genom den utom Finlands gränser rinnande *Patsjoki* till Warangerfjord.

6. *Hvita hafvets område*. *Kitkajoki* och *Pistojoki* hafva här endast sitt öfra lopp och rinna inåt Ryssland.

7. *Tornionjoki-dalen*. Från sjön *Koltajaur*, der Finland, Sverige och Norrige sammanstöta, utrinna gränsflo- den *Könskömä*, sedan benämnd *Muonionjoki*, hvilken förenar sig med den från Sverige kommande *Torneå-elf* eller *Tornionjoki*, som sedan på en sträcka af 16 f. mil bildar gräns mot Sverige.

8. *Kemijoki-dalen*. *Kemijoki*, en af landets största floder (40 f. mil), upptrinner nedanom Talkunaoivi mot syd-vest, hvarunder den upptager *Kittinenjoki*, genomflyter *Kemijärvi* (29) och upptager längre fram *Ounasjoki*.

9. *Österbottniska kustlandet. Oulunjoki*, såsom handelsväg hittills den viktigaste af Österbottens alla floder, håller i längd från Niska-fors till mynningen nära 10 f. mil, på hvilken sträcka den bildar flera forsar, af hvilka *Pyhäkoski* i Muhos (197 fot på 15 verst) är störst och farligast. — *Siikajoki*, under vårfloden särdeles våldsam. — *Pyhäjoki* från *Pyhäjärvi* (150). — *Ahtävänjoki* eller *Esse-å*, från den ofvan omtalade *Livonlän*det, genomrinner sjöarne *Alajärvi*, *Lappajärvi* och *Evijärvi*. — *Lapuanjoki* eller *Nykarleby-å* från *Kuortane*-sjöarne. — *Kyrö-elf*, den största i södra Österbotten (30 f. mil); kallas i öfra loppet *Kauhajoki* och längre fram *Ilmajoki*.

10. *Sydvestra kustlandet. Karvianjoki* eller *Sastmola-å* från *Säkkijärvi*. — *Kumo-elf*, rik på lax och sik, genomströmmar låglandet från Kettara på en sträcka af 5—6 f. mil och utfaller med 5 mynningar nedom Björneborg. — *Eurajoki* från den för sin rena sandbotten kända *Pyhäjärvi* (140) i Eura. — *Aurajoki*, Finlands i historiskt afseende märkvärdigaste flod, genomflytande Åbo stad.

11. *Södra kustlandet. Wanda-å*, utfallande nära Helsingfors. — *Kymmene-elf* genomrinner låglandet från Keltis på en sträcka af öfver 5 f. mil, hvarunder den bildar fallet vid *Anjala*, och grenar sig vid Wedenjakama i två armar, omslutande *Pyttis-ön* (Pyhtää) samt utfaller med 5 mynningar, af hvilka den östligaste störtar nedför det 25 fot höga *Högfors* (Korkiakoski). — *Rajajoki* eller *Systerbäck*, en gammal gränsskillnad emellan Ryssland och Sverige (1323—1617), likasom ännu emellan Ryssland och Finland.

12. *Ladogas vattenområde*. Efter att hafva kommit utför Imatra genomströmmar *Wuoksen* (133) låglandet i en mot norr öppen båge af 15 f. mils längd, derunder utbredande sig i flera fjärdar, och utfaller med 2 mynningsarmar vid Keksholm. — *Jänisjoki* eller *Leskelä-å* genomflyter *Jänisjärvi* (127).

13. *Onegas vattenområde.* Så vidt detta ligger inom Finlands gränser, omsluter det *Megrijärvi, Suojärvi* (124) och några mindre vattendrag, hvilka afledas inåt Ryssland.

Fulla af forsar och vattenfall äro Finlands vattendrag icke rätt tjenliga till båt fart. Man har därför genom strömningsningar och äfven kanaler sökt afhjelpa denna olägenhet samt sålunda underlätta och befordra den inre förbindelsen. Genom erhållandet af bekvämare aflopp hafva flera sjöars vattenytor blifvit fälda och stora förut öfversvämmade landsträckor vunna för jordbruk. De förnämsta kanal anläggningar äro: i Österbotten *Ämmä-kanal*, ledande förbi Ämmävattenfall i Kajana-å och sålunda öppnande förbindelse emellan Uleåträsk och dess östra tillflödsarm; — i Satakunda *Kaivanto*, som afskär Kangasala ås och förenar Längelmävesi med Roine; kanalerna förbi *Murola* och *Kuokkala*; — i Savolaks *Konnus-* och *Taipale-* eller *Warkaus-kanal och slussverk* samt kanal- och slussanläggningarne norr om Kallavesi till befördrande af förbindelsen emellan landskapets norra och södra delar; — i Karelen *Kiviniemi-kanaln*, som förenar Wuoksen med Suvanto-sjö (134) och således med Ladoga. Främsta rummet intages dock af *Saima-kanal*, som genomskär Salpausselänne (Saimas strandås) och sedan den 7 Sept. 1856 öppnar en direkt förbindelse från Saima (Lauritsala öster om Willmanstrand) till Wiborgska viken. Om möjligheten att genom kanaler förena Päijännes vattensystem med Saimas och äfven med Kumos hafva hvarjehanda undersökningar blifvit anställda.

Markens beskaffenhet. Finland utgör öfvergången från Skandinaviens bergland till Rysslands slättland och är marken till största delen ojemn. En oafbruten omvexling af höjder och djup råder öfver hela landet, hvarföre endast få betydligare slätter finnas; största slätten är Österbottens kustland. Ehuru höjderna visserligen äro många, äro de likväl i allmänhet låga. De högsta topparne finnas bland Lapintunturit (de lappska bergen), såsom det enstaka *Peldoi-vi* i norra Lappland, 2245 finska fot öfver hafvet, *Ounas-*

tunturi, 2124 fot, och *Jeristunturi*, 2200 fot, båda på Ounasselänne. De högsta topparne utom Lappland finnas i Kuusamo och Hyrynsalmi socknar, hvarest flera hafva en höjd från 1100 till öfver 1600 fot. De sammanhängande höjdsträckningarne, hvilka i landets norra och nordöstra del hafva en höjd af 1000 fot och derutöfver, sänka sig alltmera under sin sträckning mot söder till 3—400 fot. De äro än smala och branta, än utplattade i sandhedar och moar; på vissa ställen äro de skogbeväxta, på andra ställen täckta af sjöar, stundom alldeles afbrutna och fortlöpande endast med en rad af kullar. Det inre höglandets höjd öfver hafvet är mycket olika, ty då Enontekis kyrka ligger på en upphöjning af 1475 fot, hafva andra ställen en upphöjning af 200 fot. Landet sluttar småningom mot vestra kusten, som i allmänhet är låg och flack, men stupar mera brant i hafvet på södra kusten, hvilken i öfrigt är af inträngande hafsvikar sönderskuren i en mängd landtungor och berguddar samt försedd med en vidlöftig skärgård. Skärbildningar förekomma äfven sträckvis på vestra kusten, såsom vid Bottniska vikens smalaste pass *Qvarken* (Kurkku). Längs kusterna förmärkes en ständig upplandning, som medför hvarjehanda olägenheter för de der belägna städernas hamnar. Denna landets höjning utgör i södra delen 2 fot på 100 år, men stiger längs Österbottens kust ända till 4—5 fot. — En stor del af landets yta upptages af sjöar, kärr och moras. I allmänheten visar sig marken sådan, som skulle den i en aflägsen forntid varit en hafsbottnen, öfver hvilken vattnet svämmat samt afsatt medförda stenar och jordarter. — På den stora vidd, som Finland intager, måste dock mycken olikhet i markens beskaffenhet förefinnas. Lappland och de inre delarne af norra Österbotten, hvarest jordskalf icke äro okända, äro ett berg- och högland i smått, genomskuret af höjder och jordåsar emellan sandmoar, hägmossar, kärr, myror och sjöar. Södra Österbottens inre hyser lägre höjder, men hela österbottniska kuststräckan är en endast af låga kullar ojemnad lågslätt, som i norr har en mera mager sandjord, men

i söder bördig lerjord. Sydvestra delen (vestra Satakunda, Egentliga Finland, Nyland och södra Tavastland) har emellan de många höjderna öppna, bördiga dälдер. I sydöstra delen (södra Karelen) äro dälдерna mera hopträngda och finnes i allmänhet en jordmån, som på en del ställen är för mycket sandblandad och stembunden, men på andra ställen består af gäslera. De inre delarne af landet (norra Karelen, Savolaks, norra Tavastland och nordöstra Satakunda) upptagas dels af sjöar, träsk, mossar och myror, dels af moar, stembunden mark och berg, dock saknas icke god tillgång på odlingsbar jord. Af landets hela vidd, $76\frac{1}{4}$ miljoner tunnland, upptagas endast 1 milj. af åker och 3 milj. af äng, men $7\frac{3}{4}$ milj. af berg och fjellar, $7\frac{1}{4}$ milj. af sjöar, $25\frac{1}{4}$ milj. af kärr och mossar samt 32 milj. af höglända skogs- och svedjemarker*). Utrymme till nyodlingar saknas således icke, äfven om också endast hälften vore odlingsbar; men i allmänhet gäller om den finska jorden, att den, klimatets stränghet oberäknad, för att lemna medelmåttiga skördar, fordrar ett arbete och en ansträngning, som vida öfverstiger hvad sydligare länders innevånare nödgas använda.

Klimat, produkter och näringar. I Finland förnekar sig icke, polarklimatets natur; vintern är lång och sträng (stundom ända till -40°), sommarvärmen ofta ganska stark (äfven öfver $+30^{\circ}$). Man har i sednare tider tyckt sig finna en viss förändring i den europeiska nordens klimatförhål-

*) Ungefärlig öfversigt af markens beskaffenhet i de skiljda länen. Storleken är angifven i finska tunnland.

	Sjöar.	Berg.	Kärr. mossar.	Högl. skogsm.	Åker.	Äng.
Uleåb. l.	3,342,000	2,970,000	16,019,000	10,448,000	93,000	700,000
Wasa	221,000	775,000	2,958,000	3,940,000	93,000	450,000
Åbo	125,000	937,000	654,000	2,946,000	197,000	580,000
Nylands	99,000	466,000	143,000	1,550,000	100,000	250,000
Wiborgs	2,040,000	637,000	1,794,000	3,582,000	180,000	450,000
Kuopio	382,000	834,000	2,620,000	4,750,000	76,000	255,900
St. Mikk.	804,000	386,000	725,000	2,650,000	74,000	175,000
Tavast.	241,000	675,000	405,000	2,137,000	107,000	255,000
Summa	7,257,000	7,680,000	25,318,000	32,003,000	920,000	3,115,000

landen, i det att hösten gjort inkräktningar på vinterns område och vintern på vårens. Kalla och torra vårar, hvilka blifvit ganska vanliga, inverka högst menligt på vextligheten. Genom de många kärrens uttorkande och en tilltagande uppodling har väl vårt lands klimat i allmänhet mycket förmildrats; men i detta afseende återstår ännu mycket att göra, ty de många kärren äro hufvudkällan till de nattfroster, hvilka inträffa under den varma årstiden och ofta anställa stora förödelser. Ännu torde man hos oss få hålla sig till den gamla beräkningen, att af 5 år ett är godt, tre medelmåttiga och ett missvextår. Med landets stora utsträckning måste dock stor olikhet i temperaturen och deraf beroende förhållanden visa sig på skiljda orter. — I södern utgör den längsta dagen och den längsta natten vardera $18\frac{1}{2}$ timmar, men i Enontekis 1 månad och i Utsjoki 2 månader. I södern beräknas vintern till 5 à 6 månader, men i nordnorden ända till 8 à 9 månader. Årets medeltemperatur är i södern (Åbo) omkr. $+4\frac{1}{2}^{\circ}$, men i nordnorden (Enontekis) $-2\frac{1}{2}^{\circ}$. Äfven är skillnaden i klimat betydlig för orter under samma breddgrad, om de äro belägna vid kusten, der landet äfven är lägre och mera uppodladt, eller i det mera upphöjda, af sjöar och kärr fulla inlandet. Luften är i allmänhet ren och sund. Då större och allmännare farsoter anställt sina härjningar, hafva de merendels stått i förening med missvext och deraf foranledd brist på tjenlig och sund föda.

Förnämsta näringen är åkerbruk, hvilket idkas ända upp till södra stranden af Enarejärvi och är den näring, på hvilken hela landets materiella välstånd hvilar. Det har dock att kämpa med många hinder, framkallade dels af landets naturbeshaffenhet, dels af rådande samhällsförhållanden, dels af folkets sega fasthållande vid gamla sedvanor, samt brist på undervisning och på penningar. Ännu har landet endast få landbruks-sällskap och skolinrättningar, men behofvet af sådana är redan alltför kämbart, för att icke flera snart nog böra komma till stånd. För åkerbruk tjenligast är sydvestra delen: egentliga Finland och Nyland med en del af skären

derutanföre samt södra delarne af Tavastland, Satakunda och Österbotten. Landets nordliga och östra delar äro fulla af kärr och moras eller stembunden mark och sandmoar, glest bevexta med tall och ljung. Stora kärrtrakter hafva i sednare tider genom det såkallade kyttandet förvandlats till bördiga åkrar och ängar. Kärrodlingar, hvilka företrädevis bedrifvits i Österbotten, äro öfver hela landet i stigande. Den stembundna marken i de östra delarne vållar att Finlarnes äldsta sätt ett göra jorden fruktbar, det skogarne förödande och jorden utmattande svedjebuket, ännu bibehålles. Allmänast sås råg (rågkulturen upphör i Sodankylä och Muonionniska, öfver 67°); i norra delen sås mest och på sina ställen endast korn; i södern trifves hvete; hafra och bohvete odlas mest i sydöstra delen. Oaktadt jordbruket på få ställen bedrifves efter rationella grunder, är den årliga sädesskörden icke obetydlig och stiger till omkring 2 miljoner tunnor råg, 1 milj. t:r korn, 900,000 t:r hafra, 18,000 t:r hvete, 50,000 t:r ärter samt dessutom blandsäd och bohvete*). Afdrages derifrån utsädet med omkr. 750,000

*) Följande tabell, upptagande medelvärdet af sädesproduktionen under åren 1846—55, lemnar en ungefärlig öfversigt af årliga sädesskörden i de skiljda länen:

Tunnor	Råg.	Korn.	Hafra.	Hvete.	Bohvete o. blandsäd.	Ärter.
Uleåborgs l.	112,000	190,000	7,000			
Wasa	375,000	255,000	59,000			
Åbo	390,000	122,000	169,000	10,000		23,000
Nylands	233,000	26,000	84,000	5,000	3,000	7,000
Wiborgs	244,000	75,000	321,000	500	12,000	
Kuopio	225,000	222,000	70,000		?	
St. Miksels	217,000	71,000	127,000		?	200
Tavastehus	199,000	59,000	64,000	1,500		18,000
Summa	1,995,000	1,040,000	901,000			

Dessa uppgifter, jemförda med dem för 20 år sedan, visa att spanmålproduktionen ökats med en tredjedel.

I Norge, ett land, som till läge på jorden, storlek och folk-mängd mycket öfverensstämmer med Finland, uppskattades (1855) skörden till 50,000 t:r hvete, 179,000 t:r råg, 918,000 t:r korn, 530,000 t:r blandsäd, 2,100,000 t:r hafra, 60,000 t:r ärter, 4,315,000 t:r poteter.

t:r, så återstå till begagnande omkr. 3,300,000 tunnor. Befolkningens årsbehof kan uppskattas till omkr. 4,500,000 tunnor, utom hvad som åtgår åt boskapen och till brännandet af rusdrycker. Denna betydliga sädesbrist minskas dock genom tillgång på andra näringsämnen. Trakter finnas, der allmogen, äfven om missvext icke inträffat, icke äter bröd af ren säd, utan uppblandar mjölet med tallbark, malen halm och andra ämnen. Den viktigaste fyllnad i sädesbristen lemna potäterna, hvilka odlas ganska allmänt, dock mest i sydvestra delen; skörden är okänd och anses 3 t:r potäter motsvara 1 t:a råg. Andra odlade matväxter äro ärter (icke mera i Uleåborgs län), bönor och rofvor (mest i östra delen). — Ängarne vårdslösas och lemnas mest utan skötsel; afkastningen är derefter. Ängsodling har dock i sednare tider vunnit insteg äfven bland allmogen, förnämligast i södra och sydvestra delen. Några enskildas föredömen hafva äfven häruti redan verkat godt och än mera har man att hoppas, då de praktiska landbruksskolorna hunnit inverka. — Linet, bäst i mellersta Tavastland, blir i mellersta Österbotten sträfft; hampan går längre mot norden; humleplantering idkas mest i Nyland; tobak planteras här och der, dock endast af allmogen och mest till eget behof. För trädgårdskulturen lägger visserligen klimatet stora hinder i vägen, dock kunde den vara högre drifven än den är, då, med få undantag i södra delen, föga annat än köksväxter planteras. Vin- och stickelbär mogna i trädgårdar ännu inemot Uleåborgs län; äplen och körsbär mogna endast sällan i mellersta Österbotten; krikon, päron och plummon trifvas föga norr om Nyland. Bristen på fruktträd ersättes af en mängd bärsorter, ynnigast i nordn, såsom hjortron, nordligast och så i ordning, lingon, blåbär, åkerbär, hallon, smultron m. m. — Skogarne äro af stor vigt. Tillverkningen af plankor och bräder äro en af landtmannens viktigaste binärningar och finnas äfven en mängd vattensågar anlagda. År 1850 var deras antal 167 med omkr. 300 ramar, privilegierade för förbrukning af omkr. 500,000 stock. De största

af dessa anläggningar finnas i de tre östra länen. På några ställen (i det inre Österbotten) är tjärubräkning en hufvudnäring. De vigtigaste trädslag äro björk, gran och tall, allmänna öfver hela landet. Likaledes allmänna äro en, al, vide, asp, hägg, sälg, rönn och pil; mindre allmänt förekomma lind, lönn, alm (ännu i mellersta Österbotten), hassel, hagtorn, ask, ek (förmämligast på sydkusten), lärkträd (i sydöstra delen). Någon egentlig skogsöksel har icke funnits, men behovet deraf gör sig allt mera kännbart, emedan kustlandet på en bredd af 10—20 mil vidkännes skogsbrist och i det inre landet allt fortfarande råder ett ovarsamt förfarande med skogarne, hvilka äro dyrbara icke blott för de produkter de lemna, utan äfven emedan de äro skyddsvärn mot jordens förfallande i ödesmål. Förädlingen af skogsprodukter förskaffar visserligen åt landtmannen en god penningeinkomst, men den långa vägen från de inre skogsbygderna till kuststäderna gör, att den der erhållna betalningen föga öfverstiger transportkostnaden. — Boskapsskötseln, som idkas dels för jordbrukets förkofran, dels för dess egen skull, är en ganska vigtig näringsgren. Ehuru åt boskapen egnas en i allmänhet mindre sorgfällig skötsel och förädlade boskapsdjur äro sällsynta, är afkastningen icke allenast tillräcklig för behovet, utan lemna äfven ett betydligt öfver-skott. Vigtigast är hornboskapsskötseln. Hästarne äro små men ihärdiga; de bästa finnas i de östra delarne, der de äfven skötas väl. Fåren äro mest oförädlade och hafva gröfre ull. I öfrigt må märkas getter, svin, hundar. Lapplands vigtigaste djur är renen, äfven förekommande i vildt tillstånd*).

	*) (år 1855) Hästar. Nötkreatur.		Får.	Svin.	Getter.	Renar (tama).
Uleåborgs l.	19,000	97,000	88,000	4,000	50	20,000
Wasa	53,000	176,000	190,000	28,000	2,000	
Åbo	39,000	157,000	180,000	26,000	6,000	
Nylands	24,000	81,000	74,000	20,000	1,600	
Wiborgs	37,000	121,000	80,000	39,000	200	
Kuopio	37,000	119,000	61,000	33,000	1,000	
St. Mikkels	25,000	115,000	55,000	34,000	1,300	
Tavastehus,	29,000	99,080	163,000	20,000	6,000	
Summa	263,000	965,000	891,000	205,000	18,000	20,000

Dessa uppgifter, jemnförda med dem 30 år förut afgifna, visa att

Dess hufvudsakligaste föda är renlafven, af hvilken, likasom äfven af islandsmossa, man i sednare tider ansett sig kunna bereda ett helsosamt nödbröd. Af tama fåglar äro höns, dufvor, gäss allmänna. Biskötseln idkas endast i sydvästligaste delen, der äfven lyckade försök med silkesmaskars uppdragande (utan mullbärsträd) blifvit gjorda. — Fisket är för dem, som bo vid hafskusten samt vid sjö- och flodstränderna, en vigtig näring och för vissa öboer den enda. Uti hafvet är strömmingsfisket och i de nordliga elfvarne laxfisket det förnämsta. Sjöarne i det inre landet äro rika på muikkor. Andra mera allmänt förekommande fiskslag äro abborre, braxen, gädda, gös, lake, nejonögon, ruda, sik, ål, m. m. Kräfter finnas icke nordligare än i Österbottens sydligaste vattendrag. — I landets norra och inre delar är jagten en icke lönlös möda. Af vilda djur, några vigtiga för sitt pelsverk, må nämnas bäfvern (nu mera sällsynt), björnen, ekorren, elgen (alltmera sällsynt), haren, hermelingen, filfrasen, fjellrackan, loen, räfven (den svarta mera sällsynt), vargen. Den skada som de anställa på de tama djuren, är ganska stor. Af vilda fåglar må nämnas örnen, höken, tranan, orren, tjä-

hästarnes och nötkreaturens antal ökats med tvåtredjedelar (67—68 proc.), men fårens endast med en tredjedel (36 proc.). På tiden emellan 1850 och 1855 befinnes de tama renarnes antal minskadt med 10,000. — Smörafkastningen af hvarje ko är olika i olika delar af landet; i norden är den störst och stiger till 5 lispund, men medeltal för hela landet kan anses vara 3 lispund.

I allmänhet anses i Europa det förhållande emellan folkmängden och kreaturens antal ega rum, att på 100 personer finnas 8 hästar och 33 nötkreatur, hvaremot man för Finland, i händelse ofvanstående uppgifter helst något så när äro öfverensstämmande med verkliga förhållandet, finner för 100 personer 15 hästar och 57 nötkreatur. Kreaturens antal kan således icke anses vara för litet. Emellertid hafva flera länder med vida mindre kreatursafvel en större tillgång på ladugårdsprodukter och större inkomst af sina boskapsdjur. Orsaken dertill är att söka uti våra kreaturs sämre beskaffenhet, hvilken till stor del har sin grund i dålig skötsel och för knapp föda. Vidkommande fårens antal finner man på 100 innevånare i Mecklenburg 277 får, i England 177, i Frankrike 110, i Norrige 100, i Danmark 91, i Sverige 47, i Finland 53. —

dern, svanen, ejdergåsen (i norden), m. fl. sjö- och landfåglar. Skärgårdsboerne hafva i skjäljagten en besvärlig och äfventyrlig, men stundom ganska lönande sysselsättning. — Nitet för bergshandteringen har de sednare åren tilltagit*). Mineralriket är i allmänhet fattigt; ymnigast förekommer jern, som erhålles dels ur grufvor (25 à 30 st., de flesta i vestra Nyland och östra delen af egentliga Finland men de beartas icke alla) dels ur sjöar och myror (nästan öfverallt). Årligen hemtas dock ännu en betydlig mängd jernmalm från Sverige. Koppar brytes i vestra Nyland och i Karelen. Rika tillgångar finnas vid Pitkäranta på Ladogas nordöstra strand, der äfven tenn erhålles. De spår till ädla metaller, som man funnit, hafva icke blifvit med arbete belagda, emedan man ansett arbetskostnaden icke kunnat betäckas. Rådande stenarten är granit af flera färger. Marmor, fajanslera och fältspat finnas förnämligast i sydöstra Karelen, skiffer, slip- och qvarnstenar, krukmarler, rödfärgjord förekomma på flera ställen,

*) År 1859 utgjorde jernbrukens produktionsvärde 823,000 rub., men steg 1860 till 1,046,000 rub. — År 1638 funnos i landet 2 masugnar och 2 jernbruk (Svartå och Antskog) med 4 stångjerns- och 2 knipphamrar; men 1748 räknades 10 hyttor och masugnar, 15 jernbruk med 18 stångjerns-, 7 knipp- och 1 bleckhamrar. År 1809 funnos 10 masugnar, 25 stångjerns- och 14 knipphamrar; ingen finsk jerngrufva bearbetades då; sjömalm användes endast vid Strömdals och äfven Östermyra bruk. År 1840 voro privilegierade 18 masugnar (i medeltal för flera år lemnade dessa 18,000 skeppund tackjern och gjutgods), 23 jernbruk med 26 stångjernshamrar, privilegierade för 15,000 skeppund stångjern, samt 25 spik- och 21 knipphamrar. År 1860 voro i verksamhet 17 masugnar (8 blåste endast bergmalm, 1 endast sjö- och myrmalm, 8 alla slags malmer), hvilka lemnade 90,000 skeppund tackjern och gjutgods, 27 stångjernshamrar och 12 blästerverk, hvilka tillverkade 45,000 skpd. stångjern, samt 27 knipp- och spikhamrar; 17 jernmalmfält voro belagda med arbete. Af den använda malmen, uppgående till 248,000 skpd, utgjorde myrmalm 11 %, sjömalm 69 %, finsk bergmalm 13 % och svensk bergmalm 7 % — Koppartillverkningen var 1859 på Fiskars 120 och på Pitkäranta 447 skpd; men 1860 på Fiskars 188 och på Pitkäranta 36 skpd. — Tenn-afverkningen steg 1860 till 55 skpd.

likasom äfven kalk (förmämligast längs vestra delen af södra kusten).

Landtmannens husflit är på de flesta ställen icke obetydlig. Han ej allenast tillverkar kläder, bohagsting, åkerredskap o. s. v. för eget behof, utan har äfven till afsalu väfda och stickade tyger, trädkäril o. s. v. I trakten af Åbo och Björneborg väfves mycket bomullstyger. Slöjdelstren äro dock i allmänhet ofullkomliga och enkla, hvilket till stor del har sin orsak i den idkade mångslöjden. Många nya husslöjder kunde och borde införas samt de förevarande lätteligen, till följe af den allmänna händigheten, uppdrifvas till en större utbildning och konstfärdighet. Vigten af en högre och bättre drifven husslöjd kan icke nog uppskattas, emedan vår allmoge genom en 6—7 månaders vinter hindras från jordbruket. — Handtverkerierna äro visserligen flerfaldiga, men äfven tillverkningarne i städerna vittna om föga konstfärdighet *). En utvidgad frihet i näring och rörelse i stället för skråväsendet och andra likartade inskränkningar är ett oafvisligt behof och har numera äfven till någon del blifvit beviljad och införd. — Fabriksverksamheten är ännu på en låg ståndpunkt, ty bristande håg för företagsamhet i stort och bristande associationsanda hafva icke i större bolag sökt ersättning för ringa kapitaler. Dessutom måste råämnena hemtas utifrån. De flesta fabriksanläggning-

*) År 1845 gifvo handtverkerierna sysselsättning åt 2867 personer i städerna och 3380 på landet, inalles 6247 pers., men år 1857 räknades i städerna 7033 mästare, gesäller och lärlingar samt på landsbygden 12,706 mästare och lärlingar eller inalles 19,739 pers. Under de sednaste 50 åren har de handtverkidkandes antal ökats starkare än folkmängden. I Finland är dock desamma antal i förhållande till hela folkmängden (1 till 88) sämre än i Sverige (1 till 77) och i Norige (1 till 54).

garne äro i mindre skala och tillverkningarne otillräckliga*). Gynnade af höga skyddstullar kunna fabrikena höja priset på sina tillverkningar, utan att se sig tvungna att förbättra desamma. Den förnämsta fabriksanläggningen är bomullsmanufakturiet i Tammerfors, och dernäst förtjena nämnas bomullsfabriken i Åbo, Wasa, Forssa och Wiksberg, sockerbruken på Thölö nära Helsingfors och i Åbo, fabrikena för kläde på Jokkis i Tavastehus län, Littois nära Åbo och i Tammerfors, för tobak de i Helsingfors och Åbo, för glas Notsjö i Tavastehus län, för tvål och ljus Kirjola nära Wiborg, för fajans Suotniemi i Wiborgs län, för papper de i Tammerfors och på Tervakoski i Tavastehus län, hvartill komma Östermyra krutbruk i Wasa län och metallförädlingsverken. — Den inre handeln och förbindelsen är föga liflig, men en stor förändring är att hoppas, emedan en af

*) Att fabriksverksamheten är i stigande, kan ses deraf att år 1805 funn. 53 fabr.

” 1843	” 90	” med 1700 arb., tillverk. varor för	551,852 r. s.r.
” 1845	” 103	” ” 2058 ” ”	678,409 ”
” 1847	” 118	” ” 2234 ” ”	779,420 ”
” 1849	” 128	” ” 2588 ” ”	964,267 ”
” 1851	” 148	” ” 3364 ” ”	1,295,621 ”
” 1855	” 171	” ” 3419 ” ”	1,174,970 ”
” 1857	” 191	” ” 4996 ” ”	1,867,835 ”

och må härvid märkas produktionsvärdet för år 1855 och 1857:

Bomullsfabriker	3 st. (1855)	347 tusen rubel (1857)	468 t.
Garfverier	”	40 t.	67 t.
Fajans, kakel	”	17 t.	20 t.
Glas	”	70 t.	88 t.
Kläden	”	90 t.	82 t.
Kort	”	11 t.	11 t.
Ljus, tvål, såpa	”	78 t.	81 t.
Mekaniska verkstäder	”	40 t.	67 t.
Oljeslageri	”	16 t.	12 t.
Papper	”	112 t.	107 t.
Sockerbruk (Thölö)	”	110 t.	110 t.
Tobak, snus, cigarrer	”	197 t.	328 t.
Åkdon	—	—	24 t.
Ättika och porter	—	—	18 t.

flera ångfartyg underhållen kommunikation längs hela kusten blifvit öppnad, likasom äfven på Saimas vattensystem och på Päijänne ångbåtsförbindelse uppstått. Dessutom är början gjord med anläggandet af jernvägar. Finlands första jernväg sträckes emellan Helsingfors och Tavastehus. Ett blifvande jernvägssystem torde bäst motsvara behovet, om det har till plan att förena de inre sjöarne med kusten. — Utrikeshandeln är ganska anseelig och vidsträckt. De förnämsta utförsvärdar äro skogsprodukter: såsom plankor och bräder (Björneborg, Åbo och Wiborg), pottaska, beck, tjära (Österbotten), trädkärl (Nystad och Raumo) och ved (sydvestra kusten); boskapsprodukter: såsom lefvande kreatur, smör, kött, hudar och talg; fisk, skjälspeck, pelsverk, linfrö, kummin, säd o. s. v. Införsartiklarne utgöras af säd, gryner, salt, metaller och metallarbeten, fisk, krydder och frukter, kaffe, the, socker, viner, färgstoffer, apoteksvaror, läder, siden-, bomulls- och ylleytyger m. m. Genom frakter erhålla skeppsrederierna god vinst. Värdet på utförda varor har de sednare åren skattats till omkr. 5 miljoner rubel samt på de införda öfver 6 milj. rub. Den utländska handeln, som 1825 bedrefs af 250 fartyg af 17,066 läster, gaf 1853 sysselsättning åt 507 fartyg af 54,400 läster, hvarförutom voro i verksamhet omkr. 960 landtmannafartyg af 25,000 läster, dels vid kustfarten, dels på kortare utländska resor. Ångfartyg funnos då 8. Under krigsåren 1854—1855 förminskades den finska handelsflottan till 291 segelfartyg af 22,000 läster och 4 ångare, men efter fredens återställande har med stor ifver arbetats på våra skeppsvarf. År 1861 uppgick åter handelsflottan till 471 fartyg af 58,692 läster, samt 34 ångfartyg med 1,793 hästars kraft. Landtmannafartyg funnos 1080 af 33,891 lästers drägtighet *). En elektromagnetisk

*) År 1846 besöktes våra hamnar af 229 utländska och 779 inländska fartyg (76,000 läster), men år 1852 af 309 utländska och 1136 finska (105,000 läster). Värdet af omsatta varor utgjorde år 1841 för exporten 2,664,000 rubel och för importen 4,491,000 rub., men

telegraflinie har blifvit inrättad längs landets hela kuststräcka och står nu såväl vid nordvestra som sydöstra gränsen i förbindelse med det öfriga Europa.

Invånare. Största delen af befolkningen utgöres af **Finnar**, delade i två hufvudstammar: **Tavaster** (Hämäläiset) och **Karelare** (Karjalaiset). De förra bebo sydvestra, de sednare nordöstra delen, och kan gränslinien anses gå från Nylands sydöstra hörn till Wasa läns nordvestra. De

år 1860 för exporten 5,650,000 rb., deruti inbegripet exporttull (46,000 rb.) samt handels- och fraktvinst, och för importen 6,827,000 rb., deruti inbegripet importtull (1,303,000 rb., men icke frakt- och handelsvinst. De hamnar, der omsättningen är störst, äro Åbo, Helsingfors, Wiborg, Kristinestad, Uleåborg och Björneborg.

En öfversigt af varubytet med andra länder ådagalägger ståndpunkten af ett lands näringsflit och beskaffenheten af dess behofver. — Under åren 1857, 1858 och 1859 var medelvärdet på utförsartiklarne ungefär följande: trädvirke 1,835,000 rub., tjära 472 tusen, smör 332 t., jern och stål 231 t., fisk 134 t., ved 92 t., säd 71 t., väfnader 59 t., tagel 56 t., tändstickor 53 t., kreatur 37 t., kött 31 t., pottaska 26 t., o. s. v. Hvad särskildt skogsprodukterna vidkommer, har utförseln varit:

	Plank., o. Batt., tollt.	Bräd. tr	Tjära, st.	Sparrar, st.	Bjelkar, st.	Spiror, st.	Pottaska, lisp.	Beck, tr.	Ved, famn.
Uleåb.	14,400	63,000	930	6,300	28	7,600	3,600	560	
Wasa	48,600	81,200	3,500	1,700	164	10,800	2,200	1,400	
Åbo	102,600	1,700	77,400	7,300	204	2,200	50	12,000	
Nylands	44,200	415	400	1,500	1,250	90	15	7,200	
Wiborgs	129,500	212	450	1,100	400	700	220	570	
Kuopio	28	327	—	268	—	—	—	7	
Summa	339,328	146,854	82,680	18,168	2,046	21,390	6,085	21,737	

hvertill komma för Åbo län 56,000 tollt. läkter, 23,000 skoflar, 6,400 träg, 4270 ämbaren och byttor, 900 skopor, 970 fat, 125 tinor o. s. v. — Bland importartiklarne steg värdet af socker till 992 tusen rubel, kaffe 899 t., jern och stål 762 t., väfnader 677 t., viner, rom och andra sprivaror 509 t., salt 398 t., rå bomull 380 t., rå tobak 362 t., färgstoffer 173 t., tågvirke 112 t., frukter och krydder 109 t., gryner 106 t., ljus 80 t. o. s. v. Under loppet af 1857 importerades säd för 3,634,000 rub. (1856 var ett missvextår) samt åren 1858 och 59 för 1,250,000 rub., men deruti är äfven inbegripet säden för ryska militärens behof.

Tavaster, som bebo nordvestra kuststräckan, kallades fordom *Sumer* (de egentliga Finnarne) och de Karelare, som besatte norra Österbotten, *Kvener* (Kainulaiset). Med Finnarne närmast beslägtade och redan före dem i landet bosatta äro *Lapparne*, hvilka sedan blifvit trängda till de nordligaste delarne. De rena Lapparnes antal är numera ganska inskränkt. *Svenskar* (Ruotsalaiset) bebo Åland, kusterne af Nyland och södra Österbotten (Wasa län) samt skären deromkring, och äro i öfrigt spridda (125,000 pers.). Svenska språket talas äfven af många icke-svenskar och är ännu landets officiella språk. *Ryssar* (Wenäläiset) finnas mest i Wiborgs län och äro i öfrigt spridda, mest som handlande i städerna (7—8000 pers.). *Zigenare* (Mustalaiset) genomströfva mest det inre landets ödemarker (kanske 1000 pers.). I öfrigt finnas *Tyskar* (mest i Wiborgs län, kanske 400 pers.), en och annan *Jude*, *Fransman* o. s. v. Vid 1860 års utgång steg antalet af de landets innevånare, hvilka bekänna den evangelisk-lutherska läran, som är statsreligion, till 1,705,735 pers., (828,582 man- och 877,153 qvinkön). Den grekisk-kristna läran bekännes af omk. 36,000 pers., de flesta bosatte i Wiborgs län. Dessutom finnes i landet ett mindre antal katoliker (mest i Wiborg och Helsingfors, der de hafva egen kyrka) samt en och annan reformert och jude (spridda). Landets folkmängd, den ryska militären oräknad, utgjorde således vid 1860 års utgång omkr. 1,742,300 pers. Under de sednare åren hafva 48,500—62,900 pers. årligen blifvit födda, hvaremot de aflidnes antal vexlat emellan 31,500—57,400, hvarföre den årliga folkökningen stigit till högst 23,700, men äfven nedgått till 437 pers. (för år 1857, året efter det svåra missvextåret 1856). Medeltalet för den årliga folkökningen under de sednaste 20 åren har varit 15,000 pers. Finlands folkmängd förändras föga genom in- och utflytningar, utan egentligen endast genom skillnaden emellan födda och döda *). — Utom de fri- och rättigheter, hvilka tillkomma

*) Folkökningen på tiden ifrån 1840 till 1860 visar sig i olika delar af

Finlands invånare i gemen och tillförsäkra dem att icke utan laga ransakning och dom lida intrång till lif, ära, kropp, egendom och personlig frihet, åtnjutas vissa särskilda privilegier, och med afseende å dessa indelas Finlands befolkning i 4 stånd: **adeln, presterskapet, borgare- och bondeståndet**. Till dessa sednare höra alla såkallade krono- och skattehemmans innehafvare*).

landet som följer: Wasa län 39 %, Uleåborgs l. 37, Kuopio l. 27, Åbo l. 19, St. Mikkels l. 16, Tavastehus l. 16, Wiborgs län 6 och Nylands l. 6 %.

*) Jorden äges dels af kronan, dels af städerna, dels af enskilda. Med hemman förstås hvarje, från alla andra afsöndrad, jordlägenhet. I anseende till deras olika förmåner och skyldigheter har man att skilja emellan frälse-, krono- och skattehemman. Frälsegods (säterier, rå- och rörshemman, frälsehemman) äga befrielse från flera, jord i allmänhet åtföljande, besvär och skyldigheter. Den egentliga ägaren till kronohemman är kronan, ehuru de förvaltas af någon enskild, antingen genom arrende på vissa år, eller under arfsrätt för hans efterkommande, endast jorden odlas och bestämda skatter betalas. Skattehemman ägas under full besittnings- och arfsrätt, naturligtvis med skyldighet för innehafvaren att betala bestämda skattebidrag. Vissa slag af krono- och frälsehemman kunna skatteköpas eller förvandlas till skattehemman. Under de sednare åren hafva årligen omkr. 600 hemman blifvit skatteköpta. Med afseende å hemmanens olika storlek och värde samt deraf beroende skatter m. m. hafva dessa sig äsatt ett visst **mantal**. Dessutom förekomma i Wiborgs och Kuopio län **ader** (= 1 mantal), **rök** (= $\frac{1}{4}$ mantal) och **arviorubel** (dessa kunna icke ställas i något bestämdt förhållande till mantal).

Tabell öfver hemman- och mantalen i de skilda länen, såsom förhållandet var 1850.

	Hemman.	Mantal, neml. Krono.	Skatte och Frälse.
Uleåborgs l.	7,240	1,799	573
Wasa l.	5,912	2,622	435
Åbo l.	9,871	5,280	751
Nylands l.	4,716	2,288	323
Wiborgs l.	7,440	1,559	845
Kuopio l.	6,718	724	437
St. Mikkels l.	3,857	1,210	584
Tavastehus l.	4,453	2,178	518
Summa	50,207	17,660	4,466
			11,240
			1,954

stånd äger att sända ombud till landtdagarne, hvilka hållas när regenten finner för godt att till sådana sammankalla.

Styrelseform och statsförvaltning. Finland är en o-skiljaktig del af Ryssland, hvars kejsare är Finlands storfurste. I öfrigt har Finland sina egna lagar och en från den ryska alldeles skiljd administration. Landets grundlagar äro svenska *Regeringsformen af den 21 Augusti 1772* samt *Förenings- och Säkerhetsakten af den 21 Februari* och *3 April 1789*, hvilka båda urkunder af de ryska kejsarena äro till kraft och verkan bibehållne och stadfäste. Dessa tillerkänna regenten högsta verkställande samt i förvaltningsärenden äfven högsta lagstiftande makten. Frågor om förändring af grundlagar och ståndsprivilegier, antagandet af ny lagbok, påläggandet af nya pålagor samt utskrifning till krigstjänst, höra under ständernes öfverläggning, och äger deras beslut, hvartill erfordras minst tre (i vissa fall alla 4) stånds samstämmighet, laga kraft, då det af regenten blifvit stadfäst. Sådana mål och ärenden, som omedelbart bero af regenten, förberedas af en i Petersburg upprättad, af 5 ledamöter sammansatt *komité för de finska ärenderne* samt föredragas honom af en der befintlig *Minister-Statssekreterare*.

I spetsen för styrelsen inom landet står en *Generalguvernör*, som utnämnes af kejsaren, hvars person han föreställer. Då generalguvernören af andra åligganden hindrats att uteslutande egna sig åt Finlands angelägenheter,

hvertill komma:		Kr.	Sk.	Fr.
Wiborgs l. arviörubel	2,172	1,565	26	581
Kuopio l.	2,466	1,818	516	132
Summa	4,638	3,383	542	713

Årligen tillkomma i landet en mängd nybyggen och dessa gå efterhand i skatt.

Till adelsståndet höra omkr. 3,000 pers., till prestaståndet 7,700, borgareståndet 19,400, bondeståndet 1,522,000, ståndspersoner 15,000 och öfrig befolkning 176,200 pers. — Af större intresse vore en indelning af befolkningen, hvilken grundade sig på yrken och näringsfång samt lemnade en öfversigt af jordbrukare, näringsidkare, handlande, löntagare, öfverårige, minderårige o. s. v.

har en *Adjoint* varit tillförordnad, som ägt utöfva en del af hans tjensteåligganden. Alla de ärenden, som väl bero af regenten, men som kejsaren icke förbehållit sitt omedelbara afgörande, behandlas och afgöras i hans namn af *Kejsersliga Senaten*. Denna är fördelad i två *Departement: Justitie* och *Ekonomie*, bestående nu det förra af 8, det sednare 11 ledamöter, hvilka af kejsaren utses hvarje gång på 3 år. Utom de frågor, som afgöras af båda departementen gemensamt (in pleno), har justitie-departementet sig enskildt uppdraget rättvisans vårdande, hvaremot ekonomie-departementet handhafver den inre förvaltningen och därför sönnerfaller i flera *Expeditioner: Kansli-* (för allmänna lugnet, ordningen och säkerheten), *Finans-* (för vården om statens egendom, penningeverket, handeln och industrin), *Militie-* (för militärärenderna), *Kammar-* och *Räkenskaps-* (för indrifvandet af statsinkomsterna och granskningen af statsräkenskaperna), *Ecklesiastik-* (för kyrkan och elementarläroverken) samt för *jordbruket och allmänna arbeten*. Hvar och en af dessa expeditioner står under närmaste ledning af någon ledamot i ekonomie-departementet. I närmaste samband med senaten står en *Prokurator*, som vakar öfver lagarnes helgd och att ingen må lida intrång i sina rättigheter. — I och för de enskilda grenarne af förvaltningen finnas flera central-embetsverk, alla underlydande senaten.

Provinsförvaltningen och den allmänna ordningens handhafvaude i landets skiljda delar är öfverlemnad åt 8 Guvernörer. Efter deras verkningsområde indelas landet i 8 *Län: Uleåborgs och Kajana, Wasa, Åbo och Björneborgs, Nylands, Wiborgs, Kuopio, St. Mikkels och Tavastehus*. Hvarje län underafdelas i *Härader* under Kronofogdar och dessa åter i *Länsmansdistrikter*, hvilka ofta äro desamma som *Socknar*. Uti städerna handhafves förvaltningen närmast af *Magistraten*, bestående af stadens Borgmästare och Rådmän. Endast tre städer*) hafva ännu ingen

*) Sordavala, Heinola och St. Mikkel.

borgmästare och magistrat, utan endast en Ordningsman och Ordningsrätt. *) Kommunernas, så i städerna som på landet, municipalstyrelse är sådan, att den endast tjänar till biträde åt kronobetjeningen, men icke att väcka och nära någon allmän anda samt vänja folket vid sjelfstyrelse. Häradernas antal är nu 49, länsmansdistrikternas 245 och städernas 33 **). — Uleåborgs län består af norra Österbotten samt finska andelarne af Lappland och Westerbotten. Städer: Torneå (Tornio), Uleåborg (Oulu), Brahestad (Praag), Kajana (Kajaani). Wasa län utgöres af södra Österbotten, nordöstra hörnet af Satakunda och nordvestra Tavastland. St.: Gamla-Karleby (Kokkola), Jakobstad (Pietarsaari), Ny-Karleby (Uusi Karlepyy), Wasa (Waasa), Kaskö (Kaskinen), Kristinestad (Kristiina) och Jyväskylä. Åbo län utgöres af egentliga Finland, vestra och större delen af Satakunda, en liten del af vestra Nyland samt Åland. St.: Björneborg (Pori), Raumo (Rauma), Tammerfors (Tampere), Nystad (Uusi Kaupunki), Nådendal (Naantali), Åbo (Turku), Mariehamn; köpingarne ***) Salobro och Ikalis. Nylands län består af vestra och större delen af Nyland till Kymmene-elf och en del af sydöstra Tavastland. St.: Ekenäs (Tammisaari), Helsingfors (Helsinki), Borgå (Porvoo), Lovisa (Loviisa); fästningen Sveaborg (Wiipori). Wiborgs län (största delen af gamla Finland) är sammansatt af östra Nyland (öster om Kymmene), södra Karelen, sydligaste Savolaks och en del af sydöstra Tavastland. St.: Fredrikshamn (Hamina), Wiborg (Wiipuri), Keksholm

*) Mariehamn saknar ännu dem.

***) I medeltal har hvarje härad en befolkning af 33,000 personer, men deruti råder dock en sådan ojemhet, att det mest befolkade häradet (Ilmola af Wasa län) räknar inemot 60,000 pers., hvaremot det, näst Lappmarken, minst folkrika häradet har endast omkr. 16,000 pers. Stor olikhet råder äfven i länsmansdistrikternas folk-mängd, ifrån 1,600 till 13,000 pers.

****) Dessa åtnjuta icke egentliga stadsprivilegier och äro såväl i judicielt som administratift hänseende förenade med närmaste landsförsamling.

(Käkisalmi)), Sordavala (Sortavala), Willmanstrand (Lappeenranta). Kuopio län består af norra Karelen, norra Savolaks och nordöstra Tavastland. St.: Kuopio och Joensuu; köpingen Idensalmi. St. Mikkelns län utgöres af den öster om Päijänne liggande delen af Tavastland och mellersta Savolaks (emellan Päijänne och Orivesi sjöar). St.: Heinola, St. Mikkel (Mikkeli) och Nyslott (Savonlinna). Tavastehus län omfattar sydvestra Tavastland och östra Satakunda (emellan Näsijärvi och Päijänne) samt en liten del af nordvestra Nyland. St.: Tavastehus (Hämeenlinna). Folkstocken i landets samtliga städer stiger till omkr. 112,000 pers. Denna, i jämförelse med förhållandet i det södra och vestra Europa, obetydliga stadsbefolkning ådagalägger, hvilken ringa utveckling stadsmanna-näringsar i vårt land ännu uppnått *).

Lagskipningen och rättvisans vårdande handhafves af landets 3 Hofrätter i Åbo, Wasa och Wiborg, hvarefter landet indelas sålunda, att till Åbo hofrätts jurisdiktion höra Åbo, Nylands och Tavastehus län, till Wasa hofrätt Wasa och Uleåborgs län samt under Wiborgs hofrätt St. Mikkelns, Kuopio och Wiborgs län. Hofrätternes ordförande kallas President, ledamöterna Hofrättsråd och Assessorer. Under hofrätterne lyda alla underdomstolar så på landet som i städerna. Underdomstolar på landet äro **Lagmans-** och **Häradsrätter**, under en Lagman och en Häradshöfding, hvardera med 12 Nämndemän, valda bland distriktets bönder. Uti städerna skipas lag och rätt af **Rådstufvurätter**, sammansatte af Borgmästaren och Rådmännen. De städer, som icke hafva borgmästare, lyda under häradsrätt. Uti 9 städer finnas äfven en lägre domstol eller **Kämnersrätt** med en Kämnerspreses till Ordförande och i 3 städer **Poliskam-**

*) År 1840 var folkmängden i städerna 87,557 pers. Ökningen gör således 27 % för städerna, under det att den, på samma tid (1840—1860), för hela landet utgjorde endast 21 %.

rar under Polismästare *). För särskilda ändamål finnas *Krigsdomstolar* och *Ågodelningsrätter*.

Den ecklesiastika styrelsen, vården om religion och kyrkan, är närmast lemnad åt Erkebiskopen i Åbo samt Biskoparne i Borgå och Kuopio, hvardera biträdd af ett Domkapitel. Landet indelas derefter i tre *Stift*. Till Åbo erkestift höra Åbo län, Wasa län utom tavastländska andelen, samt vestra delarne af Tavastehus och Nylands län till tavastländska åsen och nära staden Helsingfors. Till Borgå stift höra Wiborgs och St. Mikkels län, tavastländska andelen af Wasa län samt östra delarne af Tavastehus och Nylands län. Till Kuopio stift höra Uleåborgs och Kuopio län. Hvarje stift underafdelas i *Prosterier* eller *Kontrakt* med en Kontraktsprost i spetsen. Till hvarje prosteri hör ett olika antal *Pastorat* under sina Kyrkoherdar, af hvilka en genom val är kontraktsprost. Ett pastorat består af en eller flera församlingar, i hvilket sednare fall en kallas moderkyrkoförsamling och de andra kapellförsamlingar **).

*)	Lagsag.	Domsag.	m. tingsl.	och folkmängd.	Städ.m.befolkn.	
Åbo hofrätt	2	19	81	567,000	12	67,000
Wasa "	2	11	50	450,400	11	24,200
Wiborgs "	2	19	70	612,700	10	21,000
Summa	6	49	201	1,630,100	33	112,200

Hvarje häradshöfding har att sköta i medeltal 4 tingslag, hvarföre lagtima ting kan hållas endast 2 gånger om året i hvarje tingslag, ehuru hvarje sådant i medeltal har en befolkning öfver 8,000 pers.

I Helsingfors, Åbo och Wiborg skiljer man emellan en Justitie- och en Politie-Borgmästare. I dessa tre städer finnas Poliskamrar. — I Uleåborg, Gamla-Karleby, Wasa, Björneborg, Åbo, Helsingfors, Lovisa, Fredrikshamn och Wiborg finnas Kämmersrätter.

**)	Kontrakter.	Pastorater.	Församlingar.	Summa.			
	antal.	antal.	antal.	på hvarje			
	folkmängd	folkmängd	folkm.	prest.			
	i medetal.	i medeltal					
Åbo stift	18	107	6655	245	2907	712,113	1696
Borgå "	14	74	8217	115	5290	608,056	2582
Kuopio "	9	41	9380	98	3934	385,566	2410
Summa	41	222	7683	458	3724	1,705,735	2133

— De grekiska församlingarne lyda under Metropolitens i Petersburg.

Öfriga statsinrättningar och deraf beroende indelningar (t. ex. 50 provincial-läkare-distrikt, 3 tulldistrikt, o. s. v.) äro af mindre vikt och förbigås därför.

Undervisningsanstalter. Den egentliga folkbildningen, hvilken presterskapet haft att vårda, består mest uti kunskapen att läsa i bok, hvilken kunskap ock är ganska allmän. Ett inskränktare antal folkskolor finnas och den splittrade befolkningen hindrar mycket deras verksamhet. Förslag till organiserande af folkskolor äro visserligen uppgjorda, men behovet af sådana är långt ifrån att vara allmänt erkändt, hvarföre någon tid ännu torde åtgå, innan de mera allmänt kunna komma till stånd, särdeles som deras ändamålsenliga organiserande är en svårlöst fråga. Bättre lottad är den lärda bildningen. För dess befordran finnas Alexanders-Universitetet i Helsingfors, 6 Gymnasier, 1 Lyceum *) och 16 Högre Elementarskolor. Universitetet har sin egen styrelse och dess högsta chef kallas Kansler (nu Thronföljaren). Gymnasierna och högre elementarskolorna stå under biskoparnes och domkapitlens uppsigt, likasom landets 33 Lägre Elementarskolor för allmän medborgerlig bildning och 8 publika Fruntimmersskolor. Till läroanstalter för allmän bildning kunna äfven räknas de i 26 städer organiserade Söndags-skolorna. — Af fackskolor finnas 3 Navigationsskolor för sjömäns undervisning, 3 Handelsskolor för meddelandet af de för blifvande handelsmän nödiga iosigter, 3 Tekniska Realskolor för handverkarens och manufakturistens fullständigare utbildning, 1 Kadetskola för bildandet af skickligt militärbefäl, 1 Landbruksinstitut, der undervisning meddelas i jordbruk

I Sverige belöpa sig 975 pers. och i Norrige 2350 pers. på 1 prest. — Då i Finland 1 prest finnes för omkr. 2100 pers., torde för religionsvården vid detta förhållande föga vara att anmärka, om icke i verkligheten fördelningen vore så ojemn och om icke presterskapet måste egnas sin tid åt så mycket annat än sitt egentliga kall.

*) Enskild inrättning, men åtnjuter understöd af staten.

och boskapens ändamålsenliga behandling, 1 Forst-institut för undervisning i skogsskötsel. Praktiska landtbruksskolor finnas nu 8, men flera torde väl vara att förvänta. För döfstumma finnes ett af staten och ett af enskilda medel bekostadt institut. *) Derjemte finnas några med regeringens tillstånd af enskilda personer inrättade läroanstalter för allmän bildning. För vetenskaperna, finsk fornforskning och litteratur samt för de sköna konsterna verka några sällskap, bland hvilka det för de sköna konsterna underhåller två ritskolor.

Krigsmakt. Den inhemska militären utgöres af *Lifgardes-Skarpsskytte-bataljon* och ett *Sjö-ekipage*, båda i Helsingfors, samt på indelt fot **9 Skarpsskytte-bataljoner** (Åbo, Wasa, Uleåborgs, Kuopio, St. Mikkels, Tavastehus, Björneborgs, Nylands och Wiborgs); tillsammans omkr. 4000 man.

*) Gymnasierna äro af två slag: för allmän bildning och för civil tjänstmannabildning. De af förra slaget finnas i Åbo, Wasa (Jakobstad), Borgå och Kuopio; de af sednare slaget i Tavastehus och Wiborg. Högre elementarskolor finnas 2 i Åbo samt 1 i städerna Björneborg, Tammerfors, Tavastehus, Wasa, Gamla-Karleby, Uleåborg, Kuopio, Nyslott, Heinola, Wiborg, Lovisa, Borgå, Helsingfors och Jyväskylä, hvilken sistnämnde skola blifvit utvidgad till ett elementarläroverk, som äfven omfattar ett gymnasium för allmän bildning. Lägre elementarskolor finnas i alla städer och 1 på Åland. Inskrifna vid universitetet äro omkring 600 studenter, vid gymnasierna och lyceum i Helsingfors 550 elever, vid högre elementarskolorna 13—1400, vid de lägre öfver 1300. Söndagsskolorna besökas af omkr. 2000 elever eller icke ens hälften af städernas handtverksgesäller och lärlingar. Navigationsskolorna i Helsingfors, Åbo och Wasa (Kristinestad) räkna 250, och de tekniska realskolorna i Helsingfors, Åbo och Wasa (Jakobstad) 100 elever; handelsskolorna, äfven i Helsingfors, Åbo och Wasa (Jakobstad), äro föga besökta; kadetskolan i Fredrikshamn emottager 120 kadeter och landtbruksinstitutet på Mustiala i Tavastehus län besökes af omkr. 50 elever. Elevernas antal i folkskolorna är okänt. Af landets manliga befolkning emellan 6 och 25 år, hvilken utgör omkr. 300,000 personer, torde omkr. 12,000 och således af 100 endast 4 besöka någon allmän läroanstalt. — Fruntimmersskolorna i Åbo, Helsingfors, Wasa, Uleåborg, Kuopio, Fredrikshamn och 2 i Wiborg räkna omkr. 350 elever. — Döfstumme-institutet i Åbo och Borgå besökas ännu af endast ett mindre antal af dessa olycklige.

Finanser. Landets hufvudmynt är ännu ryska silfver-rubeln, men dess plats skall intagas af den finska marken, underafdelad i 100 penni. — De årliga statsinkomsterna stiga till inemot $3\frac{3}{4}$ milj. rub. s:r, hvilka äro tillräckliga att bestrida de nödiga utgifterna och äfven lemna något öfverskott.*) — Af finska bankens sedlar cirkulera i landet omkr. 7 milj. rub. s:r. — Statsskulden torde utgöra omkr. $7\frac{3}{4}$ milj. rub.

Storfurstendömet Finlands **vapen** utgöres af ett upp-rättstående, af rosetter omgifvet, krönt lejon i rödt fält; i högra framtassen håller det ett uppåt vändt svärd och i den venstra en nedåt vänd sabel, på hvars baksida det stiger med bakfötterna. Skiljda landskaper, län, städer, härad o. s. v. hafva egna vapen och sigill.

Af de många förekommande indelningarne är läneindelningen viktigast. Följande tabell lemna öfversigt af de skiljda

länens storlek i geogr. qv. m.	ung. folkmängd 1860	och	folktäthet.
Uleåborgs	3,012	179,900	60
Wasa	757	294,700	389
Åbo	488	308,500	632
Nylands	234	162,200	693
Wiborgs	779	263,200	338
Kuopio	800	213,200	266
St. Mikkel's	431	157,300	365
Tavastehus	343	163,300	479
Summa	6,844	1,742,300	255

*) Statsinkomsterna ingå under följande 8 hufvudtitlar: 1) Skatter af jord 624,000 rub., 2) Skatter af förädlingsverk 23,000 rub., 3) Personella utskylder 305,000 rub., 4) Indirekta skatter 1,828,000 rub., 5) Tillfälliga inkomster 225,000 rub., 6) Arbetshusfonden 111,000 rub., 7) Militiefonden 636,000 rub., 8) Krigsmanshusfonden 22,000 rub.; således inkomsterna inalles 3,774,000 rub. — Utgiftsposterna: 1) Styrelseverken 334,000 rub., 2) Justitiestaten 109,000 rub., 3) Militiestaten 685,000 rub., 4) Civilstaten 763,000 rub., 5) Lärostaten 328,000 rub., 6) Milda stiftelser och helsovård 269,000 rub., 7) Åkerbruk, handel och näringar 297,000 rub., 8) Allmänna understöd och donationer 158,000 rub., 9) Extra utgifter 530,000 rub., 10) Arbetshusinrättningarne 90,000 rub. samt 11) Beräknade afkortningar 25,000 rub. eller inalles 3,588,000 rub. Dessa uppgifter gälla år 1862.

1. Uleåborgs och Kajana län.

Lappland är vidsträckt (omkr. 1250 qv. m.), men föga befolkadt (5 pers. på qv. m.). Det genomstrykes af en mängd berg och jordåsar, hvilka bilda dalar, der hedar, kärr och högmossar vexla med hvarandra. Klimatet är kallt, dock är under den korta sommarn värmen ofta stark, emedan solen på en längre tid icke går ned. Säd och jordfrukter kunna föga odlas och skadas ofta af nattfroster. Potatis- och rofsådd sker dock ända upp i Utsjoki. Korn sås vid Ivalojokis mynning och mognar på kort tid. Rågkulturen vidtager i Sondankylä och Muonionniska. Den årliga sädesskörden uppskattas till 500 t:r råg och 3000 t:r korn. Af jagt, fiske och boskapsskötsel hemtar befolkningen sin egentliga näring och renlafven lemnar föda åt renarne. Beryktade äro Lapplands otaliga mygg, en plåga för menniskor och boskap. Bär finnas i ymighet. Dvärgbjörken och enbusken bekläda sparsamt höjdernas solsida; i dalarne anträffas tall, al, asp och hägg; vid sjö- och flodstränder vide, samt längre mot söder gran och rönn. Ansenliga skogar anträffas ännu vid $68\frac{1}{2}^{\circ}$ latitud. Dessa ödemarkers egentliga befolkning utgöres af de kortvexta *Lapparne*. På flera ställen hafva såsom nybyggare nedsatt sig *Åkerbrukande Finnar*, bland hvilka Lapparne till en del förlorat sig och antagit deras lefnadssätt (jordbruk och boskapsskötsel: mest får, en och annan ko). De öfriga Lapparne kunna indelas i *Fiskar-Lappar* och *Nomad-* eller *Fjell-Lappar*. De förra hafva nedsatt sig vid de fiskrika sjöarne och floderna. De lefva mest af fiske och idka rofsådd, men hålla äfven renar. De bo i små smutsiga stugor och bilda likasom en öfvergång från nomadlivet. För nomadlapparne är renarne allt i allom. Omkring 300 renar äro nödvändiga för ett vanligt lapphushålls behof; några hushåll skola hafva haft ända till 6 å 8000 renar. De föda sig af renarnes mjölk, ost och kött, skydda sig för kölden med deras skinn, o. s. v., samt begagna dem äfven såsom lastdjur och dragare. Nomadlapparne ströfva omkring från den ena trakten till den andra; om sommaren söka de

sig skydd för värmen på fjellarne. Deras boningar utgöras af såkallade *kotar*, hvilka uppföras sålunda att några stänger i en mot hvarandra lutande ställning nedslås i jorden eller snödrifvan och några renhudar eller en vadmalsväf slås deromkring. Flera ogynsamma förhållanden samverka att utrota såväl Nomad-Lapparne som renarne.

Berg: Af de många toppar, som resa sig på bithörande delar af *Maanselkä* (*Suolaselkä*), *Lintuselänne* och *Ounasselänne*, må här märkas *Kasavaara*, *Passesvaara*, *Salvasvaddo* (1760 f.), *Soiversvaara*, *Maderoivi*, *Peldovaddo*, *Peldovuomatunturi*, *Sompiotunturi*, *Rautatunturi*, *Talkunaoivi*, *Roggivaara*, *Ounastunturi*, *Jeristunturi*, samt dessutom *Mutkivaara*, der Finland, Ryssland och Norige sammanstöta, *Peldoivi*, *Luostatunturi*, söder om Sodankylä kyrka, *Pyhätunturi*, på gränsen mot Österbotten. — Vattendrag: *Skekskemjoki*, *Enarejoki* och *Tenojoki* med *Utsjoki* och *Pulmajoki*; — *Inara-* eller *Enareträsk* (45 qv. m.), som upptager *Ivalojoki* och *Joenjoki* från *Paddajärvi*, dit *Waskojoki* influtit från sydvest och *Naamasjoki* genom *Muddusjärvi* från norr: — Vattendragen i östra delen af Enare-lappmark och den öster om Maanselkäs hufvudarm liggande delen af Kuolajärvi-lappmark rinna inåt Ryssland till Ishafvet och Kantalahti; — *Könkömä*, som efter föreningen vid Enontekis kyrka med *Lettaseno* bildar *Muonio*, upptagande *Jerisjärvi*; öfra loppet af *Kemijoki*, som upptager *Kittinenjoki* med *Luirojoki*, och öfra loppet af *Ounasjoki*.

Lappland indelas i 7 lappmarker: 1) söder om Lapintunturit: *Enontekis* eller *Torneå*, *Muonionniska*, båda längs Muonionjoki, *Kittilä* vid Ounasjoki, *Sodankylä* och *Kuolajärvi* (öster), 2) norr om fjellryggen *Enare* och *Utsjoki* (nordligast). Utsjoki, Enare, Kittilä, Sodankylä och Kuolajärvi innefattas under den gemensamma benämningen *Kemi lappmark*.

Österbotten jemte finska andelen af *Westerbotten*, d. ä. landet emellan *Torneå-elf* i vester samt *Ounasselänne*, *Kallinkangas* och *Kakamajoki* (utfallande vester om *Kemijoki*) i öster, är en från *Maanselkä* mot *Bottniska viken* (*Norrbotten*) slutande landsträcka. Af berg må nämnas *Aavasaksa* (747 fot) vid *Tornionjoki*, nära polcirkeln; besökes midsommarstiden af dem, som då vilja se solen hela natten upp öfver horisonten. I de inre delarne framstryka *Maanselkäs* ut-

greningar emellan sandhedar och stenhölster samt en så stor mängd sjöar och sumpsträckor, att man förliknat hela landet vid ett enda ofantligt moras. Mot det låga och släta kustlandet sträcka sig flera åsar, bildande längddalar, genomflutna af floder, af hvilka de nordligaste rinna mot söder, de i mellersta delen mot vester och de sydligare mot nordvest. Jordmånen är öfverhufvudtagen svag sand- och mojord. På en bredd af 5 till 10 mil är det låga kustlandet väl odladt och befolkadt, men längre inåt landet aftager efterhand odlingen och glesnar befolkningen. Nattfroster skada ofta de odlade fälten och missvextår äro icke sällsynta. Ångarne gifva riklig vext, särdeles på de ställen som bevattnas af flodöfversvämningarne om våren. I de inre delarne (Kajana län, Kainunmaa) äro skogarne ännu goda; der idkas svedjebbruk (mest i Hyrynsalmi och Sotkamo) och brännes mycken tjära. Jagten (fågel) är lönande och dervid begagna sig jägarena af skidor. Sjöarne äro fiskrika; i elfvarne, särdeles de nordliga, fångas mycken lax och taimen. Perlmusslor har man funnit, men endast af mindre värde. Guldsand förekommer i de östligaste delarne och äfven nära Kemijokis mynning, men anses icke betäcka arbetskostnaden. Vid Juvakaisenmaa i Kolari af Öfvertorneå socken är Finlands kanske största jernmalmfält, men det bearbetas icke, emedan malmen är för mycket orenad af svafvelkis. På sjö- och myrmalm är ingen brist och flera blästerverk hafva de sednare åren uppstått. Ett större kalklager finnes i Öfver- och Neder-Torneå socknar. Den finska befolkningen utgöres af *Kvener* och *Karelare*, ett härdadt, raskt folk, som kallblodigt företager de äfventyrliga forsfärderne, då inlandets produkter skola längs elfvarne föras till kuststäderna.

Berg: Kuusamo socken har en storartad, vild fjellnatur. De högsta topparne derstädes äro *Nuurunen*, 1640 fot och *Ukonvaara*, 1486 fot, båda vid Tavajärvi, *Iivaara*, söder om Kuusamojärvi, 1430 fot (härifrån ses midnattssolen midsommarnatten och på skuggiga ställen skall stundom snö hela sommarn qvarligga). Uti *Hyrynsalmi* har *Teiriharju* en höjd af 1095 fot och i Sotkamo *Wuokatinpöllö*, söder om Kärnäla fors, 840 f. På Kivalonselänne må märkas *Kivalonohta*

i norra delen vid Kemijoki och i södra delen *Kivalonpenikat* eller *Simohöjderna* (531 f.). — Vattendrag: *Torneå-elf* upptager *Tengeliö-elf*, norr om Aavasaksa; Tornionjokis vestra och mindre utlopps-arm, bäcken *Näran*, bildar gränsen mot Sverige. — *Kakamajoki*. — *Kemijoki* inkommer från Sodankylä och genomströmmar i sydvästlig riktning socknarne Kemiträsk (sjön *Kemijärvi*), Rovaniemi (vid hvars socknekyrka *Ounasjoki* infaller) och Kemi. — *Simojoki* från *Simojärvi* genom Kemi socken. — *Iijoki* från *Iijärvi* i Kuusamo genom Pudasjärvi och Iijo socknar. — Inom Kianto-dalen ligga *Kiantojärvi* och *Wuokkijärvi*; inom Sotkamo-dalen *Änettijärvi*, *Lendira*, *Lentua*, *Ontojärvi*; inom Kajana-dalen *Hyrynjärvi*, *Ristijärvi* och *Kiehimänjoki* i norr, *Nuasjärvi*, *Kajana-å* och *Ämmä-kanal* i öster samt *Oulujärvi*, som genom ön *Manamansalo* delas i fjärdarne *Ärjänselkä* mot öster och *Niskaselkä* mot nordvest. — *Oulujoki* genom Muhos och Uleå socknar. — *Siikajoki* från *Isolamujärvi*. — *Pyhäjoki*. — *Kalajoki*, en förening af *Isojoki* n. och *Wääräjoki* s. — Ut i Kuusamo socken, öster om Maanselkä, afledas de nordligare sjöarne, *Posios-träsken* och *Kitkajärvi*, genom *Kitkajoki* och *Paanajärvi*, men de sydligare, *Kuusamojärvi* och *Muojärvi*, genom *Pistojoki*.

I Westerbotten:

Torneå (Tornio), på Svensar-ö nära Torneå-elfs mynning; obetydlig handel mest med lax och lappvaror; pelteri- och klippings-fabrik; 668 innevånare.

Stadsprivilegier erhöles 1621.

I Österbotten:

Uleåborg (Oulu), på en udde emellan Kempele-viken och Uleå-elf, som här genom Merikoski utstörtar i Uleå-bugten, en af landets största handelsstäder; säte för länestyrelsen. Här finnas vaxelkontor, högre elementarskola, fruntimmersskola, hushållningssällskap, några mindre fabriker; 6261 invånare.

Anlagd 1605. — Nära staden på slottsholmen låg det forna *Uleå-slottet*, anlagdt 1570. — *Luotvetjoki*, större vattensåg i Tervola af Kemi socken. — *Carlö* (Hailuoto), en ansenlig ö i hafvet. — *Hirvaskoski* eller *Timonen*, blästerverk i Pudasjärvi. *Nyby*, glasbruk i Ijo. — *Myllyranta* och *Kurimuskoski*, jernverk, samt *Koivikko*, landtbruksskola i Muhos. — *Siikajoki*, *Revolaks* och *Pulkkila*, längs Siikajoki-elf, kända från 1808 års krig. — *Wesikoski*, blästerverk i Kärsämäki. — *Jokisaari*, landtbruksskola i Haapajärvi.

Brahestad (Raahé), i Salo socken, vid hafvet, god hamn och handel; mindre tobaksfabrik; 2429 inv.

Anlagd 1649 af grefve P. Brahe. — *Olkijoki*, by i Salo, känd för den konvention, som den 19 Nov. gjorde slut på 1808 års krig.

Kajana (Kajani), i Paltamo socken vid södra stranden af Kajana å (Koivukoski), obetydlig rörelse; 562 inv.

Anlagd af grefve Brahe 1650. — *Kajaneborg*, slott på en holme i sjelfva forsen, anlagdt 1607, förstördt 1717. — *Ämmä*, större vattensåg, vid Kajana stad. — *Säresmäki* och *Kives*, i Paltamo, — *Ämmä* eller *Kianto*, i Hyrynsalmi, — *Petäjäkoski*, i Sotkamo, blästerverk.

2. Wasa län.

Österbotten är ett lågland, landets största, endast af låga kullar och någon betydligare enstaka höjd ojemnade slätt. En mängd floder framrinna med hufvudrigtning mot nord-vest. Hafsstranden är långgrund och kusten åtföljes af en vidlöftig skärgård, der ett indrägtigt strömmingsfiske och skjälsskytte idkas. Södra delen har bördig lerjord, är väl bebodd, odlad och sädesrik, hvilket särdeles gäller om kustlandet söder om Wasa och stränderna längs Kyrö-elf (den storkorniga, till utsäde eftersökta Wasa-rågen). Kyrös vidsträcka åkerfält hafva blifvit ett ordspråk likasom Limingoängarne söder om Uleåborg. Sandjorden i norra delen är visserligen mindre gifvande, dock alstras äfven här säd till behofvet, stundom derutöfver. Kärrodlingar, som bedrifvits och bedrifvas med stor drift, förvandla vidsträckta sumpmarker till bördiga åkrar och ängar. På några trakter har allmogen börjat inse nyttan af förbättrade åkerbruksredskap samt infört artificiell ängsodling. Mångenstädes egnas dock ännu större uppmärksamhet åt skogshandtering (beredning af tjära, harts, terpentin) än med skogarnes medtagna tillstånd är öfverensstämmande. Bland förvärfskällor må äfven nämnas beredning af salpeter. Jern brytes vid *Witingi* i Storkyrö, kalk vid *Spankarikangus* i Lappjärvi och i Kurikka kapell af Ilmola socken, qvarnstenar i Storå. Invånarne längs kusten äro af svensk härkomst. Den finska befolkningen utgöres af Tavaster, hvilka dock genom berö-

ringen och beblandningen med svenskarne förbytt sin stamkarakter; den är frimodig, retlig och häftig. Inbyggarena, särdeles i de nordligare socknarne (Pedersö och Kronoby), äro landets yppersta timmermän och skeppsbyggare, i hvilken egenskap de allmänt eftersökas och begagnas. Händighet i allehanda slöjder (träarbeten, gelbgjuteri, rotkorgar, mattor och andra väfnader) och en viss mekanisk fyndighet utmärker hela österbottniska allmogen.

Höjder: *Simsjö* (750 fot) i Lappo (Lapua). — *Bötomberget* i Lappfjerd. — *Santavuori* i Ilmola, bekant sedan klubbkriget. — Vattendrag: *Raumajoki* från *Lestijärvi* genom Lohteå. — *Wetiljoki* från Perho genom Gamla Karleby socken. — *Esse-å* från *Lipo källa* genom Lappajärvi (sjöarne *Alajärvi*, *Lappajärvi* och *Evijärvi*) och Pedersö. — *Lapuanjoki* genom Kuortane, Lappo och Ny-Karleby. — *Kyrö-elf* genom Ilmola (*Kauhajoki* och *Ilmajoki* med *Jalasjoki* och *Seinäjoki*), Storkyrö, Lillkyrö, Mustasaari och Qveflaks. — De obetydliga åarne *Laihela*, *Maalaks*, *Nerpes*, *Tjock* (Teuvanajoki) och *Lappfjerd* (Uronjoki).

De till länet hörande andelarne af *Satakunda* och *Tavastland*, hvilka genom Suomenselkä skiljas från Österboten och genom norra delen af Hämeenselänne från hvarandra, äro ojemna, till största delen upptagna af höga åsar, moar, sjöar och kärr, samt frostömna och mindre gynsamma för jordbruk. Svedjebbruk är icke ovanligt. Sjöar och myror lemna jernmalm. De vidsträckta skogarne äro ett tillhåll för björnar och elgar. Från dessa aflägsna skogar erhålla kuststäderna numera sitt skeppsvirke.

Af höjder må märkas *Ronniämäki* (787 fot), och *Laajavuori* (760 f.), båda i närheten af Jyväskylä, de högsta i länet. — Vattendrag: Genom Satakunda-andelen framrinner Kumo-systemets hufvudarm från *Livonlähdet* mot söder genom *Etserinselkä* och *Toivesi* (vid Wirdois kyrka) samt sedan mot öster genom *Wisuvesi* (gräns mot Åbo län) och *Tarjannes*, som upptager *Pihlajavesi*, hvarest vattenströmmen vänder sig mot söder. Längre mot öster finnes *Keurunselkä* (105), som utfaller genom *Mänttä*, 21 fot höga fors till Kuorehesi i Tavastehus län. — Uti Tavastländska andelen framrinner Päijännesystemets hufvudarm, som i Pihitipudas kapell utbreder sig i *Kolimajärvi*, upptager vattnen från *Kivijärvi* och *Wuosjärvi*, bildar i Wiitasaari länets största insjö, den 6 f. mil långa *Keitele* (77). Den derifrån till *Kuhnamo* (71) strömmande vattenmassan förstärkes der af *Naarakoski*, som afleder vattensamlingarne i Saari-

järvi, och infaller genom *Kuusankoski* till *Saravesi* vid Laukkas kyrka. Dit inkommer *Tarvala-fors* med ett betydligt tillflöde från Kuopio län, hvarefter den förenade vattenmassan genom *Kuhankoski*, *Leppävesi* (70) och *Haapakoski* framkommer till *Päijänne*, hvaraf nordligaste delen faller inom detta län.

I Österbotten:

Gamla-Karleby (Kokkola) vid en hafsvik, högre elementarskola, betydlig handel, en tobaksfabrik; 2329 inv.

Anlagd 1610. — *Korpholmen* (Korpisaari), i Kronoby, ett 1631 uppfördt, numera upphäfvett hospital för sinnessjuka.

Jakobsstad (Pietarsaari), vid hafvet, i Pedersö socken, god handel, en tobaks- och benmjölsfabrik; 1820 inv.

Anlagd 1653 af enkegrefvinnan Ebba de la Gardie, född Brahe, på den f. d. kungsgården Pinnonäs's ägor.

Ny-Karleby (Uusi-Karlepyy, Joensuu) vid Lapuanjokis mynning, tobaksfabrik, mindre betydande handel; 1217 inv.

Anlagd 1617. Var en kortare tid (från 1648) säte för landshöfdingen öfver Österbotten. — *Juthas*, stridsfält 1808, *Keppo*, oljeslageri och *Sandnäs*, glasbruk i Ny-Karleby socken. — *Kimo*, jernbruk i Wörå. — *Oravais*, by i Wörå; här föreföll en afgörande strid d. 14 Sept. 1808. Masugnsanläggning.

Wasa (Waasa), i Mustasaari socken, ett stycke från en fjerd af hafvet. Säte för en hofrätt och länets guvernör. Här finnes ett vaxelkontor, gymnasium, högre elementar- och flera andra skolor, ett större bomullsspinneri och några mindre fabriker, betydlig handel; 3424 inv.

Anlagd 1606. — Staden nedbrann d. 3 aug. 1852 och skall nu flyttas till Klemetsöudde, 7 verst från gamla stället och närmare till skeppshamnen *Brändö*. — *Korsholm*, invid Wasa, f. d. kungsladugård med ett befästadt slott, landshöfdingens öfver Österbotten säte (1674—1773); landbruksskola. — *Kolkki*, mindre klädesfabrik i Lillkyrö. — *Grönvik*, glasbruk i Mustasaari. — *Berga*, glasbruk i Maa-laks. — *Orisberg*, jernbruk i Storkyrö. — *Napo*, by i samma socken, fältslag 1714. — *Östermyra*, vid Seinäjoki i Ilmola, krut- och jernbruk. — *Lappo-Storby* (i Lappo), *Ruona-bro*, *Salmi*, *Alavo* (i Kuortane) omnämnas i 1808 års krigshistoria. — I *Alavo* finnes ett postkontor.

Kaskö (Kaskinen), på en ö i hafvet, inom Nerpes socken,

har förträfflig hamn, den bästa i Österbotten; handeln mindre betydande; hufvudnäringen är strömmingsfiske; 767 inv.

Anlagd 1785 och ämnad till allmän stapelhamn för södra Österbotten. — *Benvik*, nära staden, fajansfabrik, — *Granfors*, pappers- och fajansfabrik, i Nerpes.

Kristinestad (Ristiina), vid hafvet, på en landtunga i Lappfjerd's socken med beqväm hamn, bomullsväfnadsfabrik; en af landets största handelsstäder; 2367 inv.

Anlagd 1649 af grefve Brahe. — *Mariefors*, landets största engelska läderfabrik i Lappfjerd. — *Myllykoski* i Storå (Isojoki), kakelfabrik.

I Tavastland:

Jyväskylä, i Laukkas socken, vid Päijännes norra strand; högre elementarskola; 704 inv.

Erhöll stadsprivilegier 1837. — *Tarvala*, landtbruksskola, och *Kimingi*, blästerverk, i Saarijärvi. — *Karstula* och *Lintulaks*, i Saarijärvi, hvarest viktiga strider under 1808 års krig föreföllo. — *Saani-koski*, blästerverk, och *Kannonkoski*, länets största vattensåg, i Wiita-saari. — *Koskensaari* och *Pengenkoski*, blästerverk, i Kuivasmäki.

I Satakunda: *Inha*, blästerverk i Ruovesi (Etseri).

3. Åbo och Björneborgs Län med Ålands Höfdingedöme stöter till Östersjön och Bottniska viken (Rauman meri, Raumosjön).

Egentliga Finland, landets sydvästra del, utskjutande i nordvest med *Wärknäs-udde*, genomskäres af flera mot sydvest sluttande åsar. De inre delarne äro jemnare än kusterna, hvilka likasom norra delen äro bergiga och klippfulla. Kustlandet äfvensom den på granithällar hvilande skärgården höra, oaktadt fälten äro små och marken mera hård, till de fruktbaraste samt bäst odlade och befolkade delar af landet. Det milda klimatet tillåter hvete att mogna samt ek och andra i landet mindre vanliga trädslag att trifvas temligen väl. I närheten af Åbo idkas biskötsel och försöken med silkesmaskars uppfödande hafva slagit väl ut. Fisket i den vidsträckta skärkärden är indrägtigt. Den granit, som finnes i närheten af Åbo, är finkornig och kan antaga en skön politur. Ett rikt kalklager åtföljer södra kusten ifrån Åbo inåt Nyland; i Pargas (ön *Ålö*) och Kiinito sock-

nar brännes mycket kalk. Jernmalm finnes på flere ställen (t. ex. *Charlotteberg*, *Baggböle* och *Wihiniemi* i Bjerno, *Runholmen* i Pargas, *Hväsby* i Korpo, *Hamnholm* och *Strömma* rusthålls ägor på Kimito-ön, den största i skärgården). I Åbo-trakten är hemslöjden ganska betydlig (stor bomulls- och linneväfnad). Här slog kristendom och bildning sina första rötter i finsk jord (1157). De här boende *Su-merne* hafva genom den långvariga beröringen och beblandningen med Svenskarne erhållit ett rörligare och lifligare lynne samt en större företagsamhet och händighet än man finner hos de äkta Tavasterne.

Genom norra delen, sträckvis längs gränsen mot Satakunda, går en del af Salpausselänne och en derifrån vid Oripää kyrka utgående arm, mest bestående af såkallad *rapakivi*. — Vattendrag: *Hinnerjoki*. — *Nykyrka-å*, utfallande norr om Nystad. — *Mynäjoki* eller *Alasjoki* genom Wirmo socken till Saarisviken. — *Aurajoki*, från Oripää kapell, genom Pöyttis, Lundo och St. Karins samt Åbo stad till Slotts-fjärden. — *Pemar-å* från Somero socken i Tavastland genom Nyby och Pemar till Pemarviken. — *Salo-å* äfven från Somero, genom Kii-kala och Uskela till den djupa och smala Halikko-viken. — *Bjerno-å* från Kisko, till en del gräns mot Nyland.

Satakunda-andelen är till största delen flack. Genom vestra delen rinna flera kustfloder och i den östra (öster om Satakunnanselänne) utbreda sig de till vestra delen af Kumo-systemet hörande vattendrag, framrinuande i en på naturskönheter rik trakt. Vestra och södra delarne äro bördigare och bättre befolkade än de norra, der stora sträckor upptagas af träsk, kärr och moar. Betesmarkerna äro feta; Pungalaitio-osten är känd. Tillgången på skog är ännu god med undantag af slättlandet kring Kumo-elf. I Säkylä finnes ett betydligt qvarnstensbrott. I Hvittis och Ikalis erhålles rödfärgjord, på Räfsö (vid Kumo-elfs mynning) svart marmor. Vid *Haveri* i Tavastkyrö brytes nu åter jern. År 1855 upptäcktes ett stort jernlager vid *Suudenmäki* i Wambula (Hvittis socken). I trakten af Björneborg idkas stark bomullsväfnad. I Raumo-nejden samt i norra delen af egentliga Finland tillverkas en stor mängd trädkärl.

Höjder: Genom den norr om Kumo liggande delen sträcker sig **Satakunnanselänne**, hvars norra del i Kaukaanpää och Ikalis socknar är utbredd i den bekanta **Tavastmon** (Pohjankaugas, Hämeenkaugas). Den derifrån mot öster utgående **Hataraselänne** blir i Tavastkyrö högre och smalare samt framgår under olika benämningar (**Watulan-harju**, som genombrytes af Kyrönkoski, **Harjunharju**) mot Tammerfors. Söder om Kumo-dalen framstryker vestra delen af Salpausselänne. — Vattendrag: **Karvianjoki** eller **Sastmola-å**, från **Säkkijärvi** inom Kauhajoki kapell af Wasa län genom Kankaanpää och Sastmola socknar (sjön **Isojärvi** genomflytes). — **Normarks-å** eller **Ahlaisjoki** från den bekanta **Kungskällan** vid Satakunnanselänne genom Mouhijärvi och Ulfsby. Genom **Lamminjoki**, en nordlig gren af Ahlaisjoki, sättes den i förbindelse med Karvianjoki. — **Kokemäenjoki**, utfallande med 5 mynningar. — **Eurajoki** från **Pyhäjärvi** genom Eura och Euraåminne socknar, upptager ett nordligt tillflöde från **Kjuloträsk** (Köyliöjärvi) i Kjulo socken. — Nordöstra och östra gränsen mot Wasa och Tavastehus län framgår genom en rad af sjöar: **Wisuvesi** och **Tarjannes**, **Sotkanselkä**, **Ruovesi**, **Murola-fors**, **Wankovesi**, **Näsijärvi**, emellan Ruovesi och Messuby, **Tamperinkoski**, **Pyhäjärvi**, **Sorvanselkä** (112) och andra Wesilaks-sjöar. Alla dessa sjöars i Pyhäjärvi förenade vattenmassa afledes genom **Nokiavirta** i Birkkala till **Kulovesi** i Karkku, hvarifrån vattenmassan, norrifrån förstärkt genom **Siurukoski** med **Kyrö** 9 mil långa, genom Ikalis och Tavastkyrö socknar framrinnande vattenstråt, utgjuter sig till **Rautavesi** i Tyrvis och dädan genom **Wammaskoski** till **Liekovesi**, som ger upphof åt Kumo-elf. Under sitt bågformiga lopp genom Hvittis, Kumo och Ulfsby socknar upptager den på södra sidan **Loimjoki**, 12 mil lång, som från Pusula kapell af Nylands län genom Loppis och Tammela af Tavastehus län hit inkommer och genomrinner Loimjoki och Hvittis, nära hvars moderkyrka **Pungalaitio-ån** infaller.

Åland utgöres af en stor ö, **fasta Åland**, och en mängd (omkr. 80 st.) holmar, klippor och skär emellan Östersjön i söder, Ålands haf (5 finska mil bredt) i vester, Bottniska viken i norr och Skiftet, som (2 f. mil bredt) skiljer åländska skären (Brändö) från de finska (Wartsala), i öster. Marken är ojemn; rådande stenarten är röd grofkornig granit. Klimatet är mildt; icke alla år tillfryser Ålands haf. Endast östra delen af fasta Åland har lerjord, men i öfrigt är fin sandmylla rådande. Säden förslår icke till behofvet. Ängsmarkerna äro feta och Ålands-osten (Föglö socken) är berömd. Kalk- och jernmalmsstreck finnas; jernbrytningen

på Sodö i Föglö är dock nu nedlagd. Vigtiga näringar äro fiske och jagt (sjöfågel och skjälår). Föرنämsta penningeinkomsten inbringa handel och fraktesor. Invånarne, hvilka äro af svensk härkomst, lefva snyggt, äro driftige och raska.

De föرنämsta och bredaste pass inom Åländska skärgården äro: *Lappvesi* (2¼ finska mil), emellan Brändö och Kumlinge, *Delet* (2½ f. mil), emellan Kumlinge och Wargata på ön Wårdö, *Bomarsundsfjärden* (1 mil), emellan Wårdö och fasta Åland, och *Signilsskärsfjärden* (1¼ mil), emellan fasta Åland och de yttersta klipporna, *Signilsskär*, - vid farleden till Sverige (Grislehamn). — På fasta Ålands östra kust intränger hafsviken *Lumparen*. — Af höjder är *Ordallsklint* betydligast och i öfrigt må nämnas *Kenberget* i Sunds socken, *Gethaberget* i Finström och *Saltviksborg* i Saltvik. — Ättehögar finnas på flera ställen, de största vid Godby i Finströms socken.

I Satakunda:

Björneborg (Pori), på södra stranden af Kumo-elf, 3 mil från dess mynning, i Ulsby socken, en af landets vigtigaste handelsstäder; högre elementärskola; en större tändstickfabrik, en mekanisk verkstad och åtskilliga mindre fabriker; 6320 inv. Stadens hamn är på *Räfsö* (Räpsö).

Redan 1365 erhöil *Uvilankylä* (Gammelby) stadsprivilegier; staden flyttades 1558 till sitt nuvarande läge på kungsgården Björneborgs (Bärnestes) ägor. — *Långfors* (Lank'koski), pappersbruk i Sastmola (Merenkarvia), nedom Sastmola-åns utflöde ur Isojärvi. — *Fredriksberg* (Sola), *Norrmark* och *Fredriksfors* (Leineperi), jernverk, — *Wisvesi*, kardfabrik, — *Thorsnäs*, glasbruk, — *Sahakoski*, oljeslageri, i Ulsby. — I Kumo socken finnes, 4 mil ofvan om Björneborg, ett gammalt hus, i hvilket enligt berättelsen biskop Henrik, kristendomens första förkunnare i Finland, skall hafva predikat. För att bevara det från undergång är en kringbyggnad af sten uppförd deromkring.

Raumo (Rauma), gammal stad vid hafvet, god handel, mest med läkten och trädkärl; känd för sin spetsknöppling; 2472 inv.

Erhöil stadsprivilegier 1441 och har för sin uppköpmst att tacka det här anlagda klostret. Vid medeltidens slut fanns här en berömd skola (Collegium Raumense). — *Kauttua*, vid Eurajokis utflöde ur Pyhäjärvi, jernbruk, — *Panelia*, kardfabrik i Eura. — På den närbelägna sjön *Köyliöjärvi* låter traditionen den ofvannämnde biskop Henrik mördas af bonden Lalli.

Tammerfors (Tampere), i en naturskön nejd i Messuby socken, vid Näsijärvis och Pyhäjärvis förening, landets största fabriksstad (bomullsmanufaktur, pappersbruk, mekanisk verkstad, linneväfnad, garfverier, m. fl.); högre elementarskola; parkanläggning i engelsk stil; 3820 inv.

Anlagd 1779; erhöill fristadsprivilegier 1821. — *Erkkilä*, jernbruk, i Messuby. — *Ikalis* kyrkoby har erhöillit privilegier såsom köping. — *Poltinkoski*, större säg i Ikalis. — *Nygård* eller *Kuru*, blåsterverk i Kuru kapell af Ruovesi. — *Kyröskoski*, bomullsfabrik i Tavastkyrö.

I egentliga Finland:

Nystad (Uusi Kaupunki), vid hafvet, beqväm hamn, betydlig handel med läkten och trädkärl, läderfabrik; 2905 inv.

Anlagd 1617. Fredsslut 1721.

Nådendal (Naantali), gammal, nu ringa stad vid hafvet. Här tillverkas en mängd väfda och stickade linne-, bomulls- och yllevaror samt skoarbeten; obetydlig handelsrörelse; 616 inv.

Har för sin uppkomst (stadsrätt år 1443) att tacka ett här upprättadt brigittinerkloster.

Åbo (Turku), landets äldsta och märkvärdigaste stad, f. d. hufvudstad och moderstaden för dess kultur, ännu genom sin handel och industri en af de viktigaste. Säte för en hofrätt, landets erkebiskop och länets guvernör. Här finnes ett vaxkontor, gymnasium, flera skolor, institut för döfstumma, centralbibelsällskapet, ett evangeliskt sällskap, ett hushållningssällskap, 2 bok- och 1 stentryckeri, 2 korrektionshus, flera fabriker (bomullsspinneri, tobaksfabrik, mekanisk verkstad, klädesfabrik, sockerbruk, o. s. v.); 16,806 inv. Staden genomflytes af Aurajoki, vid hvars mynning ligger *Åbo slott*, det äldsta i landet.

Staden räknar sin uppkomst ifrån tiden kort efter det Svenskarne och kristendomen fingo fast fot i landet (1157). Efter den stora branden, som d. 4 och 5 Sept. 1827 förstörde nästan hela staden, har den blifvit uppbyggd efter en förbättrad plan. Fredsslut 1743. — *Kuppis*, invid staden, med St. Henriks redan i forutiden berömda helsökälla, med hvars vatten traditionen låter de första kristna Finnarne döpas. Nu är der en kallvattenkuranstalt och det numera upplösta finska trädgårdsodlings-sällskapets trädgård. — *Runsala* (Ruissalo), en täck ö med ek- och hasselskogar, f. d. kungsgård, nu förenad med staden; villor och

parkanläggningar. — **Lemo-udde**, sydost från Åbo, strid 1808. — **Lit-tois**, landets nu största klädesfabrik, i Lundo. — **Möllby**, f. d. pappersbruk, — **Hallis**, färg- och kritqvarn, i St. Karins. — **Nygård**, rusthåll i Yläne kapell af Pöytis socken, landets största, enskild person tillhöriga trädgårdsanläggning. — **Tourula**, glasbruk, i Pöytis. — **Näsegård**, f. d. **Kuusto** (Latokartano), jernbruk, — **Tykö** (Teijo) masugn, — **Koskis**, masugn och koppar-smälthytta, i Bjerno. — **Salobro**, köping (priv. 1860), — **Mathildedal** och **Kirjakkala**, jernbruk, — **Juvankoski**, pappersbruk, — **Ingeris** och **Iloniemi**, glasbruk, i Uskela. — **Björkboda** och **Sunnandå**, jernbruk, — **Westankärr**, f. d. landtbruksskola, — **Dahls bruk** med mekanisk verkstad, på Kimito-ön. — **Kuustö** (Kuus'luoto), ö i Piikkis socken med ruiner af ett Finlands katolska biskopar tillhörigt slott, som Gustaf I lät nedrifva (1528). — **Skjälö**, ö i Nagu socken med ett hospital (inrättadt 1619) för sinnessjuka, nu endast för sådana, hvilka anses obotliga. — **Fortuna**, en mindre fajans- och lerpipfabrik på Keldinge säteri i Nagu. — **Terttilä**, pappersbruk, — **Johannislund**, glasbruk, i Kiikala.

På Åland:

Mariehamn, ny stad (priv. 1861), vid Sviby vik i Jomala socken.

Skarpans, ett 1854 förstördt fästningsverk, i Sunds socken vid Bomarsund. — **Kastelholm**, kungsgård med ruiner af ett f. d. befäst slott i Sunds socken. — **Degerby** i Föglö, tullkammare. — **Eckerö** i Hammarland, tullkammare och gränsepostkontor. — **Godby** i Finström, lasarett och skolinrättningar.

4. Nylands län

är det 25 mil långa, 4—8 mil breda kustlandet, nedanför Salpausselänne, längs Finska viken till Kymmene-elf och dess vestra mynningsarm vid Abborfors. Marken är ojemnad af flera höjdsträckningar, emellan hvilka mindre flackor utbreda sig. Kusten är af en mängd inträngande vikar sönderskuren i landtungor och berguddar (**Hangö**, **Porkkala**) samt åtföljd af klippor och vackra skär. Oaktadt några sandhedar finnas i vestra delen och den östra besväras af stora lösa stenblock, består marken i allmänhet af bördig lera. Jordbruket bedrifves också här med mera insigt än i landets flesta öfriga delar, hvarvid de många större egendomarne lemnat goda föredömen. Klimatet är mildt; hvete trifves och odlas dock föga. Ek förekommer, men detta trädslag tyckes i allmänhet vara i aftagande i landet. Lönn, lind, ask

och andra ädlare trädslag vexe vilda; fruktträd finna god trefnad i det fuktiga hafsklimatet och odlas ganska allmänt. Ingo socken är känd för sin humleplantering. Fisket är indrägtigt; Ekenäs hvassbuk är fördelaktigt känd; i Kymmene fångas lax. Kalklagret från egentliga Finland åtföljer kusten inemot Helsingfors; i Karis brännes mycket kalk. Vestrade delen har god tillgång på jernmalm; ett rikt jernfält sträcker sig från Bjerno i Åbo län genom Tenala inåt Pojo. Bland de genom jernbrytning viktigare ställen må nämnas **Ojamo** i Lojo, landets äldsta grufva, upptagen 1542 af den på sin tid mäktige, såsom bondplågarer kände Erik Fleming, **Rautniemi** äfven i Lojo, **Jussarö**, ö i Pojo, med rika tillgångar, **Tuorila** eller **Kuolonsuomäki** i Wihtis, **Mankans** i Esbo, **Sillböle**, **Tavastby**, **Munksnäs** och **Stansvik** i Helsinge. Koppar anträffas och brytes på par ställen (**Orijärvi** i Kisko, **Paavola** i Lojo). I Ingo socken har man påträffat bernsten. Här och i egentliga Finland finnas de flesta bruksanläggningar. Invånarena, som utgöras af Svenskar och Tavaster, utmärka sig såsom åkerbrukare och sjömän, men äro föga händige.

Höjdsträckningar: Från Tavastland inkommer **Lohjanselänne**, som snart (vid Hyvinge i Nurmijärvi) afsöndrar en arm mot söder genom Thusby och Helsinge, men sjelf sträcker sig genom Wihtis, Lojo, Karis (Karis malm) och Pojo, förbi Ekenäs, till Hangöudde. Genom nordöstra hörnet (Iitis socken) gå delar af Salpausselänne och dess norra parallellkedja. Högsta toppen i länet är **Ketunmäki** (386 f.), nordost från Elimä kyrka. — Vattendrag: **Karis-å**, från sjöarne i Wihtis och Lojo, rinner genom Karis och Pojo socknar till den långsmala Pojo-viken. — **Sjundeå-å** (Siuntion-joki) utfaller i Pikkala-viken. — **Wanda-å**, från Loppis socken genom Nurmijärvi och Helsinge, utfaller en half mil från Helsingfors i Sörnäs-viken. — **Sibbo-å** genom Mäntsälä, Thusby och Sibbo. — **Mäntsälä-å** utfaller inom Borgå socken. — **Forsby-å** (Pärniönjoki) genom Lapträsk och Perno till Perno-viken. — **Kymijoki** inkommer från St. Mikkels län, genombryter den norra fördämningsåsen och framrinner genom Iitis i en mot norr öppen bäge, men efter upptagandet af **Wuohijärvi**, som äfven genombrutit norra åsen, gör den en bøjning mot söder nedför Salpausselänne och fortgår längs gränsen mot Wiborgs län till hafvet (Keltis, Anjala, Abborfors).

I Nyland:

Ekenäs (Eikneesi, Tammissaari), äldre stad på en i

hafvet utlöpande landtunga, i Pojo socken; god handel; Ekenäs handskar äro kända; ullspinneri; 1323 inv.

Omtalas som stad 1515. — *Gustafsvärn*, ett 1789 anlagdt, 1854 förstördt mindre fästningsverk på Hangöudde i Tenala. Sjöslag 1714. — *Skogby*, — *Koskis* och *Trollshöfda*, masugnar, i Tenala. — *Fiskars* i Pojo, koppargar- och hammarverk, jernbruk, mekanisk verkstad och fabrik för finare stålarbeten. — *Antskog*, kopparvaskverk, klädesfabrik och kattunstryckeri, — *Billnäs* vid Karis å, jernbruk, i Pojo. — *Kärkelä*, kopparsmälthytta, i Karislojo. — *Svartå* (Mustio) vid Karis å, landets äldsta jernbruk, i Karis. — *Raseborg* i Karis, f. d. kungsgård, med ruiner af ett slott, som säges vara (1372) uppfördt af den rike Bo Jonsson Grip. I samma socken finnes ett postkontor. — *Fagervik* (Waakeri), jernbruk och masugn, i Ingo. — *Ojakkala*, glasbruk, — *Högfors*, masugn och mekanisk verkstad i Wihtis.

Helsingfors (Helsinki), på en i hafvet utlöpande landtunga, landets hufvudstad, säte för Generalguvernören och kejserliga Senaten (ifr. 1819) samt alla för landets styrelse och förvaltning inrättade centralverk, Alexanders-universitetet (efter 1828) och alla dermed i samband stående inrättningar, några sällskaper för befordrandet af vetenskap och konst (vetenskaps-societeten, läkare-sällskapet, finska litteratur-sällskapet, sällskapet pro flora et fauna fennica, finska konstföreningen) samt länestyrelsen. Här finnes en högre elementarskola och flera andra skolinrättningar, 1 stenstryckeri, några fabriker. Handelsrörelsen är med afseende å varuomsättningen den största i landet (öfver 1½ milj. rub., men deraf komma endast 150,000 rub. på exporten). Har två förträffliga hamnar. Station för finska krigsflottan. Praktfulla byggnader (kejserliga palatset m. m.). 18,551 inv., hvartill komma Lifgardets och Sjöekipagets (på Skatudden) församlingar.

Anlagd 1550 vid Wanda-åns utlopp (Gammelstaden); flyttad till sitt nuvarande läge på Estnässkatan 1642. Här (*Kampen*) afgjordes 1741—1743 årens krig. — *Lappviken*, en kur-anstalt för sinnessjuka, nära staden, likasom *Ulrikasborg* med universitetets astronomiska observatorium, en besökt och välbyggd brunns- och badinrättning samt flera praktfulla villor. — *Thölö*, sockerbruk, — *Hagnäs*, mekanisk verkstad, nära Helsingfors. — *Wanda*, masugn i Helsinge. — *Mariefors* (Kellokoski), jernbruk, i Thusby. — *Ahlberga*, krukfabrik, i Esbo.

Sveaborg (Wiapori), stark fästning, en half mil från

Helsingfors, på 7 holmar (Vargskären): *Vargö*, hufvudfästningen, *Stora* och *Lilla Öster Svartö*, *Vester Svartö*, *Gustafssvärd*, *Långörn* och *Löven*. Station för en del af ryska krigsflottan. 1000 inv. utom garnisonen.

Anläggningen påbörjades 1749 under ledning af greve A. Ehrensvärd, hvars graf finnes på kommandantsgården på Wargö.

Borgå (Porvoo), gammal stad vid Borgå-åns utlopp i en hafsvik. Biskops-säte, gymnasium, högre elementarskola, institut för döfstumma (enskild inrättning), några mindre fabriker, betydlig handelsrörelse; 2207 invånare.

Omtalas som stad redan 1424. Här hölls en landtdag 1809, då landets nuvarande statskick grundlades. — *Tjusterby*, i Borgå, fabrik för åkerbruksredskap. — *Sellinge*, glasbruk i Mäntsälä.

Lovisa (Loviisa), vid en hafsvik, betydlig rörelse; 2398 inv.

Staden anlades 1745 med namnet *Degerby*; erhöll 1752 namnet Lovisa efter dåvarande drottningen Lovisa Ulrika. Var en tid (1743—1778) säte för landshöfdingen öfver Kymmenegårds län. Vid inloppet från sjösidan ligger den numera kasserade fästningen *Svartholm*. — I *Thorsby* by af Perno socken föddes (1512?) fiskaresonen biskop *Mikael Agricola*. — Nära *Forsby* öfvergifna jernbruk i Perno bearbetades en tid en silfvergrufva i 16 schakt. — *Werälä*, by i Elimä; fredslut 1790. — *Anjala*, sätesgård i Elimä, skänktes af konung Karl IX åt en lifländare Henrik Wrede; nu tillhörig furst Menschikoff. Anjala-förbundet 1788. — *Ummeljoki*, i Anjala, en af landets största vattensågar. — *Heikkilä*, stor ångsåg, äfven i Anjala.

I Tavastland: *Perheniemi*, i litis. Ifrån härvarande kalkbrott säges Birger Jarl hemtadt kalk vid uppförandet af Tavastehus slott.

5. Wiborgs län,

utgörande största delen af gamla Finland, stöter i söder till Finska viken och i sydost till Ladoga. Marken är öfverallt ojemn och, om sjöar och träsk undantagas, finnas få och obetydliga slätter. I de omslutna dälderna, der vattnet saknar aflopp, hafva bildat sig kärr, otjenliga mossar och gungfly. Jordmånen på stränderna af Finska viken, Ladoga och Wuoksen utgöres af en icke så alldeles ofruktbar lera, men i öfrigt finnas mest emellan kala skoglösa höjder och stenrösen en med småsten blandad sandjord, som utan flitig skötsel är föga gifvande. Emedan svedjebuket mycket varit

anlitadt och svederna sedan under flera år stå kala, har marken på flera ställen ett vildt och ödsligt utseende. Natursköna utsigter saknas dock icke, såsom längs Ladogastranden med sina, emellan branta, skarpa berguddar inträngande vikar. Jordbruk och handslöjd hafva mycket försumrats af invånarena, som, till sin natur långsamma, med modlöshet och olust göra sina dagsverken på de många donationsgodsen, hvarföre ansenliga sädesförråder och allehanda slöjdartiklar införas från Ryssland. Bohvete, som ehuru sådt i den svagaste jord, stundom gifver ända till 30:de kornet i afkastning, odlas mera än annorstädes i landet, men likväl icke särdeles mycket. Förnämsta penningeinkomsten har erhållits genom framsläpandet af foror, äfven till mera aflägsna trakter i landet; denna inkomstkälla har i sednare tider aftagit, men jordbruket i stället stigit. Såsom ett gränsland var osäkerheten i forna tider här mycket stor och torde i sin mån vara orsaken till den ännu alltför allmänna seden att blott lefva för dagen. Laxfisket i Kymmene, samt lax- och sikfisket i Wuoksen äro indrägtiga; Saima och Ladoga äro äfven fiskrika. I dessa vattendrag uppehålla sig svarta skjälar. I de ostligare socknarne drifves stark sågrörelse. Mineralriket är rikt: sjö- och myrjern, marmor och kalk (på flera ställen, förnämligast i Ruskeala, norr om Ladoga), fältspat (i Impilaks, hvarifrån årligen till porslinsfabriken i Petersburg föras omk. 200,000 lpd), koppar (rika tillgångar vid Koirinoja i Pitkäranta by af Impilaks socken), tenn (vid samma Pitkäranta), fajanslera (i Parikkala socken), blyerts, porfyr (på ön Hogland). Största delen af det erhållna utbytet föres till Ryssland, der afsättning icke heller saknas på det som granitbrotten (det förnämsta vid Pyterlaks by i Wederlaks socken, hvarifrån äfven den 98 fot långa och 22 f. tjocka Alexanders-obelisken i Petersburg är tagen) samt jern- och glasbruken lemna. En vigtig exportvara till Petersburg är äfven videbark (årligen 400,000 lispund). Landsvägarne äro goda till följe af den ömninga tillgången på rapakivi (sjelffrätsten), som inne i jorden bibehåller sin fasthet, men i luften vittrar

till grus. Hufvudbefolkningen är Finnar af karelska stam-
men, men de ha mottagit stort intryck af beröringen med
Ryssarne. Största delen äro lutheraner; befolkningen i Suo-
järvi, Salmis och Suistamo socknar samt Kidelä kapell af
Impilaks bekänner grekisk-kristna läran, som äfven har spridda
anhängare öfverallt i länet (28,000). Förnämligast i Mohla
och Kivinebb socknar äro Ryssar bosatta.

Höjdsträckningar: Hufvudkedjan utgöres af *Salpausselänne*, som
i östra Karelen inkommer från Kuopio län och går genom Suojärvi
socken mot söder till *Tolvajärvi*-höjderna, der den vänder sig mot nord-
vest och snart, vid Korpiselkä kapellkyrka, återvänder till Kuopio län,
hvarifrån den längre mot vester åter inkommer med sydlig sträckning
genom Uguniemi socken mot Ladogas nordvestra strand, hvarifrån den
går i sydvestlig och vestlig sträckning mot Wuoksen (Imatra) och sö-
der om Saima mot Kymmene (Keltis). Parallelt härmed sträcker sig
den af Saimas södra fjärd genombrutna norra fördämningsåsen från
Uguniemi socken till Kymmene (Wuohijärvis utflöde). I öfrigt höra
hit: a) norra delen af *Aunuksenselänne*, b) största delen af *Äyrä-
päänselänne*, c) en sidogren från Salpausselänne mot söder emellan
Nyland (Wekkelaks) och Karelen (Wederlaks) till Finska viken, der
den slutar med det från 1741—43 årens krig beryktade passet *Mänty-
laks*, och d) vester om Saima sydligaste delen af *Savonselänne* från
St. Mikkels län. — Vattendrag: *Kymijoki* med sina 5 mynningar: *Ab-
borfors*, *Pyttis*, *Suttilla*, *Kymmene* och *Högfors*. — I dalen emel-
lan Salpausselänne och dess paralleledja rinner *Walkiala*-vattenstråt
till Kymijoki. — *Juustilanjoki*, från Lappvesi socken, med 3 mynningar
i Suomenveden pohja (nordligaste hörnet af Wiborgska viken). — *Ra-
jajoki*, gräns i sydost (Rautus och Kivinebb socknar). — *Suvanto*,
sjö i Sakkola, nära Ladoga. — *Wuoksen*, från Saima, genombryter
Saimas strandås med *Imatra fall* i Ruokolaks och fortgår i bågformigt
lopp, stundom utbredd i stora fjärdar, genom socknarne Jäskis, St. Andree,
Mohla, Walkjärvi, Räisilä och Keksholm. — Sedan man gräfvit en ka-
nal genom det 375 alnar breda *Kiviniemi*-näset emellan Wuoksen och
Suvanto, som vid Taipale utgjuter sig i Ladoga, har Wuoksen, efter d.
17 Sept. 1857, erhållit ett kortare aflopp till Ladoga. — *Läskelä* eller *Jä-
nisjoki*, genomflytande *Jänisjärvi*, till Ladoga. — *Tulemajoki*, genom
Loimala sjö, till Ladoga. — *Wiinajoki*, gräns mot Olonets, äfven
till Ladoga, hvars nordvestra hälft ligger inom Finland. — *Tolvajärvi* i
nordöstra delen afledes mot norr inåt Kuopio län till Melaselkä. — De
i östligaste delen belägna vattendrag, *Suojärvi* m. fl. höra till Onegas
vattenområde. — Till detta län hör äfven södra delen af den öriska
Saima, hvarifrån *Saima-kanal*, som börjar vid Lauritsala, 6 verst

öster om Willmanstrand, leder genom Saimas strandås samt vattendragen Nujamajärvi, Soskuenjoki, Juustilanjoki, Juustilajärvi och Lavolasalmi (28:de och sista slussen) och utfaller, efter 5 mils sträckning, i Wiborgska viken emellan staden och fästningen.

I Nyland:

Fredrikshamn (Hamina), på en udde i Wehkalahti, be-
fäst, kadetskola, högre elementar- och fruntimmersskola; be-
tydlig handel; 2229 inv. samt kadetskoleförsamlingen.

Förekommer 1656 under namn af *Weckelaks*; erhöll (1723) sitt nuvarande namn efter konung Fredrik, som året förut begynte dess be-
fästade. Fredsslut 1809. Har tre förstäder: *Wiborgska*, *Sandby*
eller *Hietaniemi* och *Saviniemi*. — *Strömfors*, jernbruk i Pyttis.
— *Kymmene*, ett litet fäste vid Kymijokis östra mynning. —
Ruotsinsalmi (Svensksund), vid Kymijokis östra mynning, äm-
nad till befäst hamn för krigsskepp, hvarföre på den närbelägna ön
Kotka erforderliga byggnader uppfördes. Sjöslag 1789 och 1790. —
Hogland (Korkia- ell. Suurisaari), ö i Finska viken, med en 433 fot
hög bergstopp *Mäkipäällys*. Sjöslag 1788. Är likasom de andra ut-
öarne bergig, sandig och ofruktbar; näringar äro fiske, skjälffångst och
skeppslottsning.

I Karelen:

Wiborg (Wiipuri), gammal, befäst stad vid Wiborgska
viken. Säte för en hofrätt och länets guvernör. Här finnes
ett vexelkontor, civil-gymnasium, högre elementarskola, 2 frun-
timmersskolor, finskt litteratursällskap, hushållningssällskap, kor-
rektionshus och dermed förenad anstalt för vanvårdade barn (på
Nygård hemman i Wiborgs socken), 6 kyrkor, några fabriker.
Af alla Finlands städer har Wiborg att framvisa det högsta
värdet på exporterade varor, hvilka utgöras af plankor och
bräder, som från sågverken i Kuopio län nedföras. Han-
delsrörelsen har dock mest varit passiv. Wiborgska kring-
lor äro berömda; 8,578 invånare.

År 1293 anlades af Torkel Knutsson *Wiborgs slott* på en holme
nära staden. Denna erhöll privilegier 1403 och försågs af Erik Axels-
son Tott med murar (omkr. 1477). Wiborgska smällen 1495 och Wi-
borgska gatloppet (sjöslag) 1790. Förstäderna heta *Pantsarlaks*, *Pe-
tersburgska* och *Wiborgska* (Neitsniemi). — *Monrepos* (Wanha Wi-
puri, ty staden torde i äldre tider varit här belägen), nära staden, en

praktfull parkanläggning med Wäinämöinens bildstod. — *Harjus*, läderfabrik, i Wederlaks. — *Mauskola*, agronomisk modellfarm, — *Kinteri*, oljeslageri, — *Ykspää*, läderfabrik, — *Kirjola*, anseelig ljus- och tvålfabrik, — *Tervajoki*, äfven en ljus- och tvålfabrik, — *Rokkala*, segelfabrik, — *Herttuaala*, tåg- och cikoriefabrik, alla i Wiborgs socken. — *Peippola*, jernmanufaktur, — *Halila*, fabrik för berlinerblått, — *Talisola*, pappersbruk — och *Leistilä*, glasbruk, i Nykyrka. — *Systerbäck*, ryskt gevärsfaktori, med dertill hörande *Raivola* masugn, i Kivinebb. — *Sumbula*, masugn i Rautus. — *Kyrölä*, i Mohla, eau de cologne-tillverkning.

Keksholm (Käkisalmi), på en ö, bildad af Wuoksens mynningsarmar, befast, idkar handel på Petersburg med Karels produkter: bräder, vidbark, smör, fisk, villebråd och pelsverk. Denna handel underhjälpes äfven af ryska ångfartyg. 638 inv.

I närheten fanns af älder ett fäste, som (1295) förstärktes af Sigge Lake. År 1310 ombyggdes fästet på sitt nuvarande ställe. Den närbelägna staden erhöll privilegier 1617. Hufvudort i f. d. Keksholms län. — *Konnevits* (Kononsaari), ö i Ladoga, i Pyhäjärvi socken, har ett grekiskt kloster, anlagd 1393. — *Sloboden*, köping vid Ladogastranden i Kronoborgs socken, upplag för handeln (smör) på Petersburg. — *Suotniemi*, porslins- och fajansfabrik i Räisälä.

Sordavala (Sortavala, ryska Serdopol), vid norra stranden af Ladoga; kardfabrik; handel på Petersburg; 577 inv.

Staden är grundlagd sannolikt kort efter 1617 och hade handelsprivilegier redan 1629. — *Walamo*, ö i Ladoga, i Sordavala socken, med ett grekiskt kloster af första ordningen, anlagt 992. — *Leskelä*, stor såganläggning, i Sordavala. — *Syskyä*, blästerverk, — *Hivosenmäki* och *Koirinoja*, stora såganläggningar, — *Aleksandra*, kopparverk vid Pitkäranta, alla i Impilaks. — *Tulemaoja* och *Uksu*, landets största vattensågar, i Salmis. — *St. Anne* eller *Suojärvi*, jernbruk och masugn, i Suojärvi.

I Savolaks:

Willmanstrand (Lappeenranta), vid södra stranden af Lappvesi, i Lappvesi socken; oljeslageri; 908 inv. I närheten på en udde i Saima, ligger det f. d. fästet, nu kaseren och korrektionshus för kvinnor.

Förekommer som stad 1656, med privilegier af 1816. Låg fordom närmare slottet. Fältslag 1741. — *Davidstad* (Taavitti) i Luumäki, bestämd till gränsfästning 1793; planen icke utförd. — *Kärnä-*

koski, pass i Savitaipale; fältslag 1788. — *Lauritsala*, lastageplats vid Saima kanals norra ända. — *Lieviskoski*, masugn i Ruokolaks.

I Tavastland: *Walkiala*, känd för den skarpa strid, som 29 April 1790 föreföll nära socknekyrkan.

6. Kuopio Län.

Marken är i allmänhet ojemn med trånga dalar emellan branta åsar och kala, skarpa bergsträckor, och är norra delen bergigare än den södra. De karelska höjderna äro högre än de i Savolaks, men de äro deremot mera långsluttande och i flera afsatser. Många af dem äro ända upp till topparne täckta af vextjord, skogsbevexta samt till en del odlade och bebodda. Stora sträckor upptagas af sjöar, hörande dels till Saima- dels till Päijänne-systemet, kärr, myror och mossar, af hvilka många äro så sankta att de för att kunna öfvergås måste beläggas med spångar; ofta kunna de äfven vintertiden endast på skidor öfverfaras. Herrskande jordmånen är stembunden sandmylla och en, ett ansträngt arbete erfordrande, gäslera. På sina ställen förekommer en mera gifvande svartmylla, som dock ofast är för mycket stemblandad. Genom svedjebbruk och kärrodlingar vinnes största delen af sädesförrådet, som vid vanlig vext förslår för behofvet, ehuru mjölets uppblandning med stamp äfven då icke är ovanlig. Potatisodlingen är af mindre betydighet. Boskapsskötseln är ganska indräktig och stora kvantiteter smör utföras till Wiborgs län och Ryssland, der östra Finlands produkter nu funnit en närmare och bekvämare afsättning än förut längs vestra kusten. Hästarne äro goda och skötas väl. Största delen af höafkastningen erhålles från odlade kärr och starrängar. På öfvergifna sveder är sommarbetet rikt och kraftigt, men markens stembundenhet tillåter icke höbergning. Jagten är icke lönlös. En och annan elg visar sig, stundom äfven förirrade renar. Villebråd och pelsverk kunna äfven afyttras. Af den största vigt hafva i sednare tider urskogarne blifvit, hvarest sågqvarnarne tillverka en mängd plankor och bräder, som

längs de genom strömningsningar och slussverk farbargjorda vattendragen föras till Wiborg. Af mineralier förekomma koppar i Ilomants (*Mäntyaara* anses hafva riklig tillgång) och Pielisjärvi, jern (den långsträckt *Rahosenmäki* i Nilsia samt från sjöar och myror), kalk, täljsten (hvaraf äfven grytor tillverkas), slip- och qvarustenar. Den finska befolkningen tillhör karelska stammen, som, mera tillgänglig för främmande inflytande än den tavastländska, låtit de östra grannarne inverka på sig. Lutherska läran är allmänt herrskande; den grekiska räknar sina (7,500) bekännare förnämligast i den hithörande delen af Suojärvi samt i Libelits (Liperi) och Ilomants.

Sammanhängande höjdsträckningar äro: 1) En del af *Suomenselkä*, längs gränsen mot Österbotten; 2) norra delen af *Savonselänne*, genom vestra Savolaks; 3) norra delen af *Karjalanselänne*, genom nordöstra Savolaks och mellersta Karelén; 4) en del af *Salpausselänne*, inkommande från Wiborgs län (Korpiselkä kapell) mot norr och vester genom Ilomants samt efter föreningen med Karjalanselänne vid Selkis mot söder genom Tohmajärvi och Küdes åter till Wiborgs län; 5) *Koli* (200 fot hög) längs Pielisjärvis nordvestra strand. Af enskilda höjder må nämnas: i Idensalmi *Pöllömäki*, 839 fot, på östra stranden af Onkivesi, *Kulvenmäki*, 765 f. och *Sallisenmäki*, 749 f., i nordliga delen; i Rautalampi *Wesamäki*, 725 f., vester om Niinivesi, och *Ohimäki*, 713 f., öster om Kynsivesi; i Kuopio socken *Honkamäki*, 797 f., och *Pujomäki* nära staden; i Nilsia, på gränsen emellan Savolaks och Karelén, *Pisavuori* 600 f., känd för sin håla och sina bergkristaller, fordom ett gränsmärke emellan Ryssland och Sverige; i Libelits *Pyytinvaara*, det högsta i denna del af Karelén, *Martevaara* och *Timovaara*, hvilka synas på 2—3 mils afstånd; samt en mängd toppar utmed Pielisjärvis norra och vestra stränder. — Vattendrag: a) Till Päjänne-systemet höra de sammanflytande *Pielavesi*, *Nilakavesi* (82), *Jisvesi* (84), *Konnevesi* (86) i Rautalampi socken och *Kynsivesi* (87), hvilka utfalla till sjöarne i Wasa län. — b) Saima-systemets vestra tillflödsarm uppkommer genom de från flera källor kommande vattenmassor, hvilka norrifrån genom *Iinsalmi*, österifrån genom *Palois fors*, vesterifrån genom *Kihlosalmi* samla sig till *Porovesi* i Idensalmi socken, hvarifrån *Peltosalmi* och *Nerko sund* leda till *Onkivesi* (54) och vidare *Wiannonkoski* (slussverk) till *Maaninkavesi* och ytterligare *Ruokonvirta* med nyligen utförd kanalanläggning till *Kallavesi* (53). Denna stora sjö, hvars båda fjärdar

sammanbindas genom passet emellan Kelloniemi och Toivola, förstärkes genom *Jännevirta* af det vattenstråt, som vid Sotkamo-gränsen uppstår och framrinner genom Idensalmi och Nilsä uuder namn af *Syväri* (57), *Wuotjärvi* (58), *Jukkasfors* (Strömsdal), *Muuruevesi* och *Juurusvesi* (59). Kallavesi afledes mot söder inåt Leppävirta genom *Puutossalmi* till *Koirusvesi* och vidare genom *Konnuskoski* till *Unnukkavesi*, samt ytterligare genom *Warkaus-ström* till *Äimisvesi* (42) i St. Mikkels län. Af Kallavesis tillflöden må utom Nilsästråt märkas *Wehmassalmi* från *Suvasvesi* (60), som äfven afbördar sitt vatten i sydost till *Kaavi-vattenstråt* med *Kaavivesi* och *Juojärvi* (61), hvilket genom *Palokki-ström* mot sydvest afledes till Heinävesi i St. Mikkels län. — c) Saima-systemets hufvudarm inkommer från Ryssland till *Ruunajärvi* och vidare till *Pangajärvi*, som upptager ett tillflöde från *Jonkeri-sjö* vid Karelens nordöstra hörn, hvarest *Lieksanjoki* afleder vattnet, till den stora *Pielisjärvi*. Derifrån leder Pielisjoki, som upptager *Koitajoki*, genom flera bifloder förstärkt af vattnet från *Tolvajärvi* (50) i Wiborgs län samt *Melaselkä*, *Nuorajärvi* (52), *Koidere* (49) och andra sjöar i Ilomants's vildmarker, hvarest Pielisjoki inflyter i *Pyhäselkä* i Libelits, hvarifrån vattnet kring Bräkyläniemi inkommer i *Orivesi* på gränsen mot St. Mikkels län. Denna sistnämnda sjö upptager i norr *Komberonjoki*, utförande vattnet från *Wiinijärvi* (45) i Libelits, och i sydost *Pukois-ström* från *Pyhäjärvi* (43) i Kesälaks på gränsen mot Wiborgs län. Den stora *Höytiäinen* (46), som haft sitt aflöpp mot vester till Wiinijärvi, har numera ett direkt aflöpp mot söder till Pyhäselkä genom en kanal (*kanava*), hvilken genomskär Karjalanselänne. — *Megrijärvi* i länets östligaste hörn hör till Onegas bäcken.

I Savolaks:

Kuopio, i ett vackert läge på den halfö, som delar Kallavesi i två fjärdar, säte för läne- och stiftsstyrelsen. Här finnes ett vaxelkontor, gymnasium, högre elementarskola, fruntimmersskola, ljusfabrik; 3486 inv.

Anlagd 1776; erhöill stapelstadsprivilegier 1858. — *Levois*, landtbruksskola, — *Suovu* och *Savikoski*, större såganläggningar, i Kuopio socken. — *Strömsdal* (Jukkasten f. Juvan Ruukki), jernbruk, — *Urimalaks*, Finlands äldsta blästerverk, — *Juvankoski* och *Atrakoski*, större sågar, i Nilsä socken. — *Wianto*, mindre pappersfabrik i Maanika kapell. — *Idensalmi*, 1860 privilegierad köping på Haukiniemi udde. — *Jyrkkäkoski*, jernbruk och masugn, — *Salahmi* och *Kauppilankoski*, blästerverk, i lidensalmi. — *Warkaus*, jernbruk och mindre mekanisk verkstad, — *Pakala*, garfveri, — *Wehtava*, sägqvarn i Leppävirta. — *Korkiakoski* och *Paasikoski*, blästerverk,

i Pielavesi. — *Toivola*, midtemot Kuopio, och *Wirta-bro* i Iiden-salmi, kända ur 1808 års krigshistoria.

I Karelen:

Joensuu, stad vid Pielis-åns utlopp, i Libelits socken; 511 inv.

Anlagd 1848, erhöll stapelstadsrätt 1859. — *Gustafsfors* eller *Säy-neis*, jernbruk, och *Kortteis*, blästerverk i Kaavi. — *Pangakoski* och *Wiegi*, blästerverk, i Pielisjärvi. — *Nuokastenkoski*, större sågqvarn, i Nurmis. — *Herajoki*, kopparverk i Ilomants, vid Pielisjärvi. — *Käenkoski*, blästerverk, och *Möhhö*, masugn, i Ilomants. — *Wärtsilä*, jernverk, — *Juvankoski*, sågqvarn, — *Jouhkola*, landtbruksskola, i Tohmajärvi. — *Anttola*, klädesfabrik, — *Siikakoski*, sågqvarn, i Libelits. — *Puhos*, sågqvarn, i Kides. — I Tohmajärvi finnes ett postkontor.

7. St. Mikkels Län

är så fullt af sjöar, att få trakter på jorden dermed kunna jämföras. Den tätta omvexlingen af öppna fjärdar, vikar, sund, näs, holmar, höjder och skogbevexta stränder skapar här, likasom på flera andra ställen i det inre landet, en mängd de herrligaste utsigter och belägenheter. Landet emellan de många sjöarne, hvilka höra dels till Päijänne- dels till Saima-systemet, upptages vexelvis af mossar, kärr och stenbunden sandjord, som flerstädes uppstiger i åsar, gående mot söder och sydost. Dälдерne äro här (nedre Savolaks) bredare och mera öppna än i norra Savolaks. Jordmånens magerhet och höbolens inskränthet göra att äfven här sädesförrådet måste förvärfvas genom kärrodlingar och svedjande. Sedan man af ett svedjeland tagit några skördar, lemnas det till gräsveget, som de första åren är riklig och kraftig, men den utmattade jorden står sedan flera år kal och onyttig, innan den åter kan bära skog. I norra, östra och mellersta delarne odlas mycket bohvete. Hampkulturen är betydlig. Boskapsskötseln är ganska vigtig. De karelska, savolaksska och tavastländska hästarne äro icke allenast begärliga i eget land, utan vinna äfven afsättning i Ryssland. De skötas mycket väl och dela med husbonden det ofta knappa sädesförrådet. Sjöarne äro i allmänhet fiskrika

(allmännast muikkor och gös); i Saima uppehålla sig lax äfvensom skjälar. Sågrörelsen är betydlig. Mineralriket tyckes vara mindre rikt. Sjö- och myrsmalm erhålles, äfvenså kalk. De under sednare åren verkställda strömnensningar hafva medfört mycken nytta och efterhand skall Saima-kanal öppna nya vägar till välstånd för det östra Finland, hvars befolkning i brist på afsättningsplatser och genom en långväga kostsam transport icke funnit synnerlig uppmuntran till att vidga sitt jordbruk och sin öfriga industri. Likasom Finnarne i allmänhet äro äfven Savolaksarne håglösa, men uti ett företaget verks utförande äro de ihärdiga och outtrötteliga.

Förnämsta höjdsträckningen är södra delen af *Savonselänne*, som, inkommen från Kuopio län, framlöper midtigenom länet (Pieksämäki, St. Mikkel och Kristina socknar) inåt Wiborgs län. Dessutom må märkas: a) i sydöstra delen den vackra *Punguharju-åsen*, på en liten holme med branta stränder emellan Pihlajavesi och Puruvesi sjöar i Kerimäki socken, sydost om Nyslott; man har derifrån en vidsträckt herrlig utsigt; b) i sydvest en del af den norra fördämningsåsen; c) enskilda höjder, såsom *Kempinmäki* (807 fot) i Joutsa kapell, på Päijännes strand, *Waatervuori*, längre mot norr i Korpilaks kapell (758 fot), *Röyskinvuori*, i Rantasalmi, uppkalladt efter en röfvere, som der skall haft sitt tillhåll i en stor grotta, *Kirjakallio*, i Kristina på sjöstranden, der de förbiseglade från äldre tider plägat inhugga sina namn, det från sjösidan branta *Linnavuori* i Sulkava, på hvars släta topp sagan berättar att ett fäste skulle anläggas, men att vuorenhaltia om natten nedvältrade de om dagen ditförda stenarne. Vattendrag: 1) vester om Savonselänne Päijännes östra tillflödsarm genom Pieksämäki, Kangasniemi, St. Mikkel, Gustaf Adolfs och Syssmä socknar, der man finner *Kyyvesi* (89), *Kyykoski*, *Puolavesi* (90), *Käläkoski*, *Suontiejärvi* (88), *Wihuri-fall*, *Jääsjärvi*, hvarifrån *Koskipää* och *Tainiovirta* afleda. Genom *Kissankoski*-kanal har Puolavesi äfven ett sydligt aflopp till sjöarne i Mäntyharju, hvarest *Juolavesi* (91) genom *Woi-koski* faller till Wuohijärvi (i Nylands län) och Kymijoki. — 2) Öster om Savonselänne: Från Kuopio län inkomma: a) *Kallavesi*-stråt, vester om den stora Soisalo-ön genom Warkaus-ström till *Enonvesi* eller nordvestra Saima, sammansatt af *Äimisvesi*, *Joroisselkä*, *Joutsenvesi*, *Haapavesi* i Rantasalmi och *Haukivesi*; b) *Kaavi*-stråt, öster om Soisalo, genom *Heinävesi* (62) och *Kermakoski* till Joutsenvesi; c) *Orivirta*, som leder de nordöstra Sai-

ma-fjärdarne i Karelen till Enonvesi, från hvars södra del eller Haukivesi vattenmassan rinner genom *Haapasalmi* förbi Nyslott i *Pihlajavesi*, som genom *Pungasalmi* vid Pungaharju-åsen upptager det klara vattnet från *Puruvesi* och genom *Haapavesi* i Puumala och *Puumala-sund* infaller i södra *Saima*, hvilken genom en mängd öar och landtungor bildar flera fjärdar, såsom *Luonderivesi* mot norr i Jokkas socken. Den på gränsen mot Kuopio län liggande Orivesi har genom *Raikus-fors* äfven en sydlig förbindelse med Puruvesi (mellersta Saima).

I äldre tider skiljde man emellan *Stor-* och *Lill-Savolaks*. Med det sednare förstod man nordöstra delen af landskapet eller de nuvarande socknarne Iidensalmi, Nilsiä, Kuopio, Pielavesi, Leppävirta, Jorois, Rantasalmi samt Kerimäki och Sääminge. Det öfriga utgjorde *Stor-Savolaks*, hvartill äfven Rautalampi socken räknades.

I Savolaks:

Nyslott (Savonlinna), på en holme vid Haukivesis och Pihlajavesis förening, i Sääminge socken och gamla Finland; högre elementarskola; 935 inv.

Nära staden på en annan holme i Haapasalmi ligger slottet, som under namn af *Olofsborg* (1475) anlades af Erik Axelsson Tott. Staden erhöll privilegier 1816. — *Kuhakoski* och *Lohikoski*, större såganläggningar, i Sulkava. — *Haapaniemi* vid Haapavesi i Rantasalmi; här inrättades 1781 en krigsskola, som sedan under namn af topografiska korpsen ägde bestånd till 1818, då en brand förstörde byggnaderna och inrättningen flyttades till Fredrikshamn. — *Parkumäki*, i Rantasalmi, slag 1789. — *Säynetkoski*, såganläggning, i Heinävesi. — *Pungaharju*, kronopark, — *Enonkoski*, vattensåg, — *Kangassaari*, buteljfabrik, i Kerimäki. — *Puumala-sund*, riksgrens ifrån 1743 till 1809; sjöstrid 1789. — *Huutokoski*, jernverk, — *Wääräkoski* eller *Linna*, större vattensåg, i Jorois. I samma socken finnes ett postkontor.

St. Mikkel (Mikkeli), vid en nordvestlig vik af Saima; säte för länestyrelsen; 636 inv.

St. Mikkels kyrkoby erhöll stadsprivilegier 1838. Läneresidens 1843. — *Otava*, landtbruksskola. — *Saksala*, läderfabrik. — *Porosalmi*, trångt pass s. o. från staden; fältslag 1789. — *Brahelinna* i Kristina socken, f. d. kungsgård med lemningar efter ett af grefve Brahe (1640) påbörjad, men icke fulländadt herreslott. I närheten hade en del af Saima-krigsflottiljen sin station; en annan del låg vid Warkaus eller Laivanlinna i Kuopio län. — *Tainakoski* och *Tervarumpu*, såganläggningar, i Mäntyharju. — För att kunna inom eget område bringa ryska krigsflottil-

jen i Saima från Willmanstrand till Nyslott gräfdes 4 kanaler: Kutvelentaipale, Käyhkä, Kukontaipale och Telaitaipale, men dessa äro numera utan betydelse. — *Porsaskoski* och *Haapakoski*, jernverk, i Pieksämäki. — *Alasjoki*, blästerverk, i Jokkas.

I Tavastland:

Heinola, vid Jyränkö ström; högre elementarskola; 1006 inv.

Är belägen på Tommola rusthålls ägor och erhöill stadsprivilegier 1839. Var säte för landshöfdingen öfver Kymmenegårds län (1778—1831) och sedan (till 1843) St. Mikkels län. — *Rutakoski*, i Korpilaks, — *Läsäkoski* eller *Kyykoski*, i Kangasniemi, större sågqvarnar.

8. Tavastehus Län.

Längs en del af vestra gränsen rinna Näsijärvi m. fl. vattendrag och östra gränsen sköljes af Päijänne, på hvars östra sida endast en liten del af länet ligger. På sjöar är ingen brist, då utom de nämnda gränssjöarne de skiljda tillflödena till sydvestra sjösystemets östra hufvudarm här utbreda sig och framrinna genom natursköna trakter. Norra delen likasom stranden längs Päijänne äro fulla med höga och branta berg och sandåsar, framgående i norr och söder, emellan hvilka sandfält och vattensamlingar sträcka sig. Södra delen är öppnare, med lägre höjder, och i öfrigt länets bäst odlade och befolkade del, som vanligen har säd till afsalu. För linkultur egnar sig jordmånen väl; Längelmäki, Orivesi och äfven Lampis socknar äro de berömdaste linorter i landet. Boskapsskötseln är en vigtig näring och stundom enda penningeinkomstkällan. Sommararbetet är rikligt, men under vintern vanvårdas nästan öfverallt hornboskapen. I länets södra del finnas vildvexande lönnar, ask och hassel. Skogarne äro i allmänhet vidsträckta och äro de inre vildmarkerne ett tillhåll för björnar, vargar och annat vildbråd. Elgar blifva alltmera sällsynta och ehuru deras skjutande icke är tillåtligt, torde dock hvarje år någon fällas. Mineralrikets tillgångar hafva föga blifvit anlitade; behovet af quarz för ett i Somero socken anlagdt glasbruk har fram-

kallat jordgräfnings i närheten och har Tammela socken, särdeles *Torro*-trakten, befunnits vara en af de mineralrikaste trakter i landet. Ett rikhaltigt sjö- och myrmalmslager har först de sednare åren blifvit med arbete belagdt i Loppis socken äfvensom i Padasjoki; kalk (af sämre beskaffenhet) finnas på några ställen. I norra delen brytas eldfasta hållstenar, som användas vid ugnars murande. Slipstenar tillverkas på ett och annat ställe; en skiffergång sträcker sig från Åbo län genom länets vestra delar. I Pälkäne och Sahalaks socknar bedrifves betydlig linspånad. Den finska befolkningen utgöres af Hämeeläiset, som här mera än annorstädes bibehållit sin egendomlighet, oaktadt den 600-åriga förbindelsen med Sverige. De äro långtänkta, oböjligt vidhållande gamla seder, misstroende allt nytt, hvarföre de äfven i åkerbruk och slöjder stå efter sina stamförvandter vid kusten. — I sin arbetsamhet och ihärdighet undandraga Finnarne under den korta sommarn, då årsbehofven skola insamlas, endast få timmar af dygnet till hvila, men vintern tillbringas i mindre verksamhet, att icke tala om de såkallade inhysingarne, hvilka lefva endast för dagen och, ty värr! till för stort antal finnas i landet. Allmänna i det inre landet äro såkallade pörten, men i den mån man nalkas mera odlade trakter glesna dessa rökstugor med draghål i taket och väggarne för rökens utgång och lemna rum för så att säga hvita stugor med rörugnar, skorsten och glasfönster, äfvensom fänaden icke har plats i husbondens stuga, utan i sina egna hus.

Höjdsträckningar: 1) Hämeenselänne inkommer från Wasa län och ätföljer Päijännes vestra strand (Jämsä, Längelmäki, Padasjoki och Hollola socknar), tills den vid Päijänne-dalens sydvestra hörn sammanlöper med Salpausselänne (*Kärkölä* höjder). — 2) *Salpausselänne* inkommer i sydost från Nylands län och fortgår mot vester genom Hollola, Hausjärvi, Loppis, Tammela och Somero socknar inåt Åbo län. — En derifrån mot nordvest utgående arm (genom Janakkala, Wåno och Hattula socknar) går förbi Tavastehus, på hvars södra sida den är känd under namn af *Hattelmaa-åsen*. — 4) Från Åbo län (vid Tam-

merfors) inkommer *Hatara-selänne (Kangasalan harju)*, hög och smal, genom Kangasala och Pälkäne inåt Hauho socken. — 5) I nord-vestra delen går en ödslig sandås genom Orivesi och Ruovesi, genombruten af Ruovesi och Wisuvesi sjöar, inåt Wasa län (Kankaanpää i Wirdois). — 6) Süder om Päijänne går genom Asikkala vestra delen af Salpausselännes norra parallelkedja, som vid Anianpelto genombrytes af Wääksenjoki. Päijännes höga stränder, Hattelmaa- och Kangasala-åsarne äfvensom *Wermasvuori* (par mil norr om Tavastehus) samt flera andra ställen äro bekanta för den herrliga utsigt, som derifrån erbjuder sig öfver de natursköna omgifningarne. De högsta höjder i länet äro i Jämsä *Rappuvuori*, 697 f., och i Padasjoki *Kylmäkangas*, 670 f., båda på Päijänne-stranden, *Rasinmäki*, 621 f., på Wirmala holme i Päijänne, och *Tiirismaa* i Hollola, süder om Wesijärvi, 745 f. — Vattendrag: a) Sydvestra systemet: 1) *Kuohrevesi* (106), i Längelmäki, upptager Menttä från Keurunselkä i Wasa län och utfaller genom *Melanen* och *Filpula* forsar i det vestra gräns-vattendraget: *Sotkanselkä*, *Ruovesi*, *Murola*, *Näsijärvi*, *Tamperinkoski* och *Pyhäjärvi*; 2) *Längelmävesi* (107), från Längelmäki inåt Kankasala och Sahalaks, upptager *Weksiö* (Wääksy) från *Wesijärvi* (108) i Kankasala och afledes genom *Kaivanto* till *Roine* (110) och vidare genom *Painosalmi* till *Mallasvesi* (111), som upptager *Kostionvirta* från *Pälkäncenvesi* (109), dit Längelmävesi fordom utflödade genom den nu uttorkade *Iharinkoski*. 3) *Lummene* (68) och *Wesijako* (117) sjöar i Padasjoki utgjuta sig mot vester genom Lampis och Hauho, hvarest *Ilmolanselkä*, *Kyllö*-fors och *Penttilänsalmi* leda till Mallasvesi, som genom *Apiakoski* och den 9 fot höga *Walkiakoski* afledas till *Rautunselkä* emellan Sääksmäki och Akkas. 4) Tillflödena från *Pääjärvi* i Lampis och från *Loppis sjö* sammanflyta i Janakkala, hvarest vatten framrinner genom Wäno, förbi Tavastehus, inåt Hattula, der det genom *Mjerola*- och *Stjernerunds*-pass utfaller i *Wanajavesi* (113) eller den stora *Sääksmäki-sjön*, och sedan till Rautunselkä. Derifrån afledes vattenmassan, som på södra sidan upptager tillflöden från Akkas och Urdiala, af *Kuokkala* 9 fot höga fors genom Lempälä och Wesilaks (*Sorvanselkä-sjö*) till Pyhäjärvi. 5) Genom Loppis och Tammela (sjön *Pyhäjärvi*, rinner inåt Åbo län *Loimjoki-å*). — b) Af Päijännes tillflöden ligga inom detta län: 1) de vestra, *Jämsäjärvi*, *Lummene*, *Wesijako* med utflödet *Arrakoski*, och 2) södra, *Wesijärvi* (66) med *Wääksenjoki* eller *Weksiö-å*. Från Päijännes sydöstra del utflyter *Kalkisström* i Asikkala till Ruotsalainen i St. Miksels län.

I Tavastland:

Tavastehus (Hämeenlinna), länets enda stad och läne-

styrelsens säte, i ett behagligt läge, vid ett vattendrag i dalen nedanför Hattelmaa-åsen; civil-gymnasium, högre elementarskola; 2569 inv. Invid staden ligger det f. d. slottet **Kronoborg** eller **Tavasteborg**, korrektionshus för karlar.

Slottet, till åldern det andra i landet, anlades af Birger Jarl (1249). I dess närhet anlades staden (gamla staden) 1650 och flyttades 1778 till sitt nuvarande läge på Saaris-boställes ägor. — **Notsjö** (Nuutajärvi) större glasbruk i Urdiala. — **Jokkis** (Jokioinen), sätesgård, klädesfabrik, ett jernbruk och en mindre manufakturmedja, — **Forssa**, bomullsspinneri, — **Wiksberg**, väffabrik, — **Mustiala**, f. d. kungsgård, nu ett landbruksinstitut, i Tammela. — **Rautakoski**, jernverk och oljeslageri, i Loppis. — **Tervakoski**, pappersbruk i Janakkala. — **Ani-anelto**, by och marknadsplats i Asikkala, på landtungan emellan Päijänne och Wesijärvi, hamn för Päijänne-ångbåten. — **Nystelä** och **Mäkelä**, byar, kända ur klubbkrigets historia (1597), — **Wieru**, blästerverk, — **Saksala**, spinnskola, — **Myllyoja**, oljeslageri, i Padasjoki. — **Juttila**, mindre klädesfabrik, i Hauho. — **Evois**, i Lampis, forstinstitut. — **Koskis**, klädesfabrik, i Lampis. — **Mälkkilä**, i Pälkäne, fältslag 1713. — **Muurankoski**, större sågqvarn, — **Koskensaari**, blästerverk, i Jämsä.

I Satakunda: **Liuksiala**, f. d. kungsgård i Kangasala, tillhörde en tid (ifrån 1581) konung Erik XIV:s enkedrottning Katarina Månsdotter, som här dog 1612. — **Hatanpää**, i Messuby, större egendom, på hvars område flere af fabriksanläggningarne i Tammerfors blifvit uppförda längs den på östra sidan af forsen belägna Hatanpää-stranden.

Skandinaviska Halfön.

Omgifves af Ishafvet i norr, Nordsjön i vester, Skager Rack, Kattegat och Öresund i sydvest, Östersjön, Ålands haf och Bottniska viken i öster samt sammanhänger i nordost med Ryssland. Halfön omfattar två, under gemensam konung förenade, men i öfrigt skiljda konungariket.

a) Konungariket Sverige,

8,002 qv. m.; 3,640,000 inv., 455 på qv. m.

Östra delen af halfön, fylles till största delen af **Kölen**, som åtföljer gränsen mot Norige och utsänder flera armar. Större slätter äro sällsynta. En mängd floder genomström-

ma landet, särdeles norra delen till Bottniska viken. Af konstgjorda vattenförbindelser må nämnas *Göta-kanal*, som från Östersjö-viken *Slätbaken* (vid staden Söderköping) leder till den långsmala sjön *Wettern* och dädan till den stora sjön *Wenern*, hvarifrån *Göta-elf* uttrinner till Kattegat. Klimatet är i allmänhet kallt; luften ren och sund. Jordmånen är mest jernhaltig och stenblandad sandjord; endast på färre ställen finnes bördigare jord. Åkerbruket (råg, korn, hafra, hvete) är hufvudnäring och afkastningen öfverstiger behovet. De sädesrikaste delarne äro *Upsala-*, *Östgöta-* och *Skånska-slätterne*. Af metaller förekommer jern ymnigast, dernäst koppar, och utgör bergsbruket den andra näringen. Förädlingen af skogsprodukter, boskapsskötsel och fiske (lax, strömming) äro ganska viktiga näringsgrenar på vissa trakter, mest i norra delen, der äfven (i Helsingland och Ångermanland) linplantering och linneväfnad äro af stor vikt. I den ofruktbara trakten, *Svältorna*, söder om Wenern idkas stark väfnadsverksamhet, men i öfrigt äro folkningarna af mindre vikt. Bland fabriker intaga de för jern och kläde främsta rummet. Såväl inre som yttre handeln är liflig; ångflottan är ganska betydlig och anläggningen af flera jernvägar är börjad. Jern och skogsprodukter äro de förnämsta utförsvarorna. För folkbildningen äro rika anslag beviljade. Religion är den evangeliskt-lutherska. Sverige är en konstitutionell monarki med en af 4 riksstånd sammansatt riksdag. Riket indelas i: 1) *Svealand*, mellersta delen, rik på skogar och rikets förnämsta bergverk, 2) *Götaland*, södra delen, med blidare klimat och större bördighet än de andra delarne, och 3) *Norrland*, den stora, af skogar, berg, hedar, mossar och sjöar fulla norra delen, kall och ofruktbar; men i anseende till förvaltningen i 25 län under landshöfdingar.

Svealand. Stockholm, i ett herrligt läge vid sjön Mälarens utflöde i Östersjön, rikets hufvudstad, konungens residens, säte för central-förvaltnings-kollegierna, hofrätt, flera akademier, och andra anstalter för vetenskap och konst, anseelig fabriks- och handelsrörelse; 108

t. — *Upsala*, på en slätt vid Fyris-ån, universitet, rikets erkebiskop, 9 t. — *Westerås*, vid Mälaren, idkar, likasom andra vid Mälaren belägna städer, handel på Stockholm, 4 t. — *Sala*, på en fruktbar slätt, 3 t. I närheten är rikets största silfvergrufva. — *Gefle*, vid Bottniska viken, många fabr., anseelig handel med skogsprodukter, 11 t. — *Falun*, nära Dal-elfven, 5 t. I närheten finnes rikets största koppargrufva. — *Örebro*, vid östra hörnet af sjön Hjelmaren, liflig rörelse, 6 t. — *Karlstad*, vid Klar-elfvens inlopp i Wenern, handlar (mest på Göteborg) med jern- och skogsprodukter från Wermland, 4 t. — *Åskilstuna*, på södra sidan om Mälaren, berömda jernmanufakturier, 4 t.

Götaland. *Norrköping*, vid Motala-elfs utlopp i Bråviken, en af rikets viktigaste städer med många och stora fabriksanläggningar (kläde, bomullstyger) samt utbredd handel, 18 t. — *Jönköping*, vid södra ändan af Wettern, hofrätt, betydlig handel med tändstickor, 7 t. — *Kalmar*, vid Kalmar-sund, trädvaruhandel, 8 t. — *Karlskrona*, vid Östersjön, befäst, station för krigsflottan, nedåtgående rörelse, 15 t. — *Ystad*, vid Östersjön, öfverfart till Tyskland, spanmålshandel, 5 t. — *Lund*, gammal stad på skånska slätten, univers., 8 t. — *Göteborg*, vid Göta-elfs utlopp, rikets andra stad, stora fabr., vidsträckt handel, 31 t. — *Marstrand*, ringa stad på en ö i Kattegat, med den starka fästningen *Karlsten*. — *Wenersborg*, vid Göta-elfs utlopp ur Wenern (Trollhättavattenfall och kanal), handel på Göteborg och Wermland, 3 t. — *Borås*, i en ofruktbar trakt, *Svältorna*, hvarest inbyggarna idka anseelig väfnadsverksamhet samt hafva rättighet att drifva gårdfarihandel och öfver hela riket sälja sina tillverkningar; 3 t. — Öar i Östersjön: de kalkrika *Öland* och *Gottland*. = *Wisby*, på Gottland, gammal stad med vackra fornlemningar, drifver ännu god handel, 5 t.

Norrland. *Hernösand*, på en ö i Ångerman-elfvens mynning, god trädvaruhandel, 3 t. I nejden idkas stark linodling, spånad och väfnad. — *Sundsvall*, liflig rörelse, 4 t. — *Umeå*, vid elfvens af samma namn utlopp, handlar liksom de nordligare städerna mest på Stockholm med lax, boskaps- och skogsprodukter; 2 t.

Uti Amerika äger Sverige den lilla Westindiska ön *Barthelemi*; alstrar god bomull.

b) **Konungariket Norge,**

5799 qv. m.; 1½ milj. inv., 259 på qv. m.

Ett långsmalt bergland längs Ishafvet och Nordsjön till Skager-Rack. Från nordligaste udden *Nordkyn* till sydligaste udden *Lindesnäs* sträcker sig en bergsrygg under namn af *Kölen*, *Dovre* och *Lange-fjeld*. Vestra och norra ku-

sten är sönderskuren af en mängd djupt inträngande hafsvikar (fjordar) och åtföljes af en vidlyftig skärgård. Klimatet är i inre delarne kallt, vid kusterne ganska blidt. Markens stenbundenhet försvårar jordbruket och säd skördas icke för behofvet. Fiske (torsk, sill, sei, långor m. m.) är förnämsta näringen, dernäst skogshandtering och bergsbruk (jern, koppar, silfver). Boskapsskötsel och jagt (ejdergåsar) äro i norra delen ganska viktiga näringar. Andra folknäringar äro få, industrin och fabriksväsendet i sin linda, handeln deremot högst betydlig (fisk förnämsta exportvaran). Religion är den lutherska. Folkbildningen befordras med nit. Statsförfattningen är monarkisk, inskränkt af stortinget. Regeringen handhafves i konungens frånvaro af en vice-konung eller riksståthållare jemte statsrådet. Af naturen delas riket i tre delar: *Söndenfjelds*, söder om Dovre och öster om Lange fjeld, landets jemnaste och fruktbaraste del, *Vestenfjelds*, vester om Lange fjeld, likasom *Nordenfjelds*, norr om Dovre, full af berg emellan de djupt inträngande fjordarna, längs hvilka, då landsvägar äro omöjliga, den inre förbindelsen underhålles. I anseende å förvaltningen är riket indeladt i 19 amt under amtmän.

= *Kristiania*, vid en fjord af samma namn, rikets h. stad och regeringens säte, univers., handel med bräder och jern, 40 t. — *Drammen*, vid Drammen-elfvens utlopp i Kristiania-fjorden, stor trädvaruhandel, 10 t. — *Kongsberg*, vid floden Louven, rika silfvergrufvor, 4 t. — *Kristiansand*, i ett för sjöfart fördelaktigt läge, 10 t. — *Stavanger*, vid Buknefjord, stor sillutförsel, 12 t. — *Bergen*, vid en hafsvik, största handelsstaden (fisk), 26 t. — *Trondhjem*, vid en fjord, handel med fisk och koppar (från den mot sydost belägna bergstaden *Rörås*); 16 t. — *Hammerfest*, jordens nordligaste stad, på en ö utanför Altenfjord, på hvars södra strand idkas jordens nordligaste åkerbruk. — Öar: *Lofoddens*, hvarest ett af jordens indrägtigaste fisken idkas, äfvensom en betydlig jagt. Märkas må den farliga hafsströmmen *Malström*, söder om Moskönäs. — På den nordligaste ön *Magerøe* finnes udden *Nordkap*, den nordligaste i Europa.

Konungariket Danmark,

1037 qv. m.; 2½ milj. inv., 2380 på qv. m.

Omgifves af Nordsjön i vester, Skager-Rack i norr, Kattegat, inträngande med *Lim-fjorden*, Öresund och Östersjön i öster, samt sammanhänger i söder med Tyskland (Elbefloden gräns i sydost). Består af: 1) *Egentliga Danmark*, d. ä. Danska öarna: *Seeland, Fyen, Laaland, Falster, Bornholm* o. s. v. och Hertigdömet *Jutland*, (norra delen af danska halfön), 2) Hertigdömet *Schleswig* och 3) de tyska Hertigdömena *Holstein* och *Lauenburg*, söder om floden *Ejder*. Marken är jemn med endast lägre kullar. Jordmånen är på de flesta ställen ganska bördig; klimatet mildt; åkerbruket ganska lönande. Boskapskötseln är högt drifven; fisket (sill) indrägtigt. På metaller och mineralier är i allmänhet brist. Folkindustrin och fabriksverksamheten äro af ringare betydhet. För handeln är belägenheten god och äfven är handelsrörelsen betydlig; de förnämsta utförsvaror äro säd, boskapsprodukter (smör, ost, kött, lefvande kreatur) och sill. Religion är den lutherska. Såväl folkundervisningen som den lärda bildningen äro väl vårdade. Statsförfattningen är inskränkt-monarkisk. — Hit höra äfven ön *Island* (1800 qv. m. med 65,000 inv.), full af höga berg deribland flera vulkaner (*Hekla, Krabla*) och heta källor (t. ex. *Geiser*), och *Fär-öarna*, 25 kala klippor, (24 qv. m. med 9000 inv.), sydost från Island. Klimatet på dessa öar är strängt; åkerbruket svårt och ringa; fårskötsel, fiske och jagt (ejdergåsar) äro hufvudnäringar, hvartill kommer stickning af ylleveror.

Seeland. Köpenhamn, vid Öresund, rikets h. stad och regeringens säte, universitet, rikets största fabriks- och handelsstad, 155 t. — *Helsingör*, vid smalaste stället (½ mil) af Öresund, 8 t. Här skulle förut alla förbifarande fartyg, hvilka år 1856 utgjorde 20,532, erlägga tull. — *Jutland. Aalborg*, vid Limfjorden, fabriker (läder) och handel (säd och sill), 8 t. — *Randers*, vid en fjord af Kattegat, handskfabr., god handel, 9 t. — *Fridericia*, vid Lilla Bält, befäst, 5 t. — *Schleswig. Flensburg*, vid en hafsvik, förnämsta handelsstaden, 19 t. — *Holstein. Kiel*, vid en kanal från Ejder till Östersjön, univers., liflig handel, 16 t.

— *Altona*, rikets andra stad, vid Elbe, betydliga fabriker och vidsträckt handel, 40 t.

Utländska besittningar. I Amerika: en del af *Grönland* och några af Westindiens små-öar (*Virginska* eller *Jungfru-öarna*).

Konungariket Stor-Britannien,

5712 qv. m.; 29 milj. inv., 5077 på qv. m.

Detta rike utgöres af besittningar i alla verldsdelar (165,000 qv. m. med en befolkning af 216 milj.), men här betraktas nu endast de i Europa belägna. Hufvudlandet, som omgifves af Nordsjön i öster, Atlantiska hafvet i norr och vester samt Kanalen i söder, utgöres af 1) *Britannien*, Europas största ö, omfattande konungarikena *England* och *Skottland*, och 2) konungariket *Irland*, en betydlig ö, som från Britannien skiljes genom Irländska sjön och dess båda inlopp *Georgs-kanalen* i söder och *Nord-kanalen* i norr. Med undantag af den bergiga vestra delen, *Wales* (l. Wehls), är England ett behagligt slättland. Södra delen af Skottland är flack, norra ett högland (de skottska högländerna). På Irland vexla lägre berg och kullar med moras, betesmarker och åkerfält. Klimatet är mildt, luften fuktig och nederbörden riklig; på Irland är marken hela året grönklädd. Åkerbruket drifves med stor skicklighet, men skörden (mest hvete), ehuru betydlig, förslår icke för den talrika befolkningen. På Irland är hungersnöd icke ovanlig, särdeles då potatisskörden felslår. På boskapsskötseln och boskapsrasernas förbättring användes stor omsorg. Af mineralier och metaller må särskilt nämnas stenkol, jern och tenn. Ut konstflit, fabriker (särdeles de för bomullsbearbetning) och handel öfverträffa Britterna alla andra nationer. De förnämsta utförsvarorna äro stenkol och manufakturvaror. Införseln består mest i råämnen för fabrikena. Den inre förbindelsen är högst liflig och underhålles genom en mängd kanaler och jernvägar, befarna af ångfartyg och ångvagnar. Vetenskap och konst stå högt, men den egentliga folkbildningen är något försummad, och i flera afseenden finner man

här det djupaste elände i bredd med den största rikedom; sämst är tillståndet på Irland, hvars fattiga, lata och okunniga befolkning också icke saknar skäl för sitt hat mot England. Herrskande religion är den reformerta, på Irland den katolska. Statsförvaltningen är monarkisk, inskränkt af parlamentet (öfver- och underhuset).

England (20 milj. inv.). **London**, vid floden Thames (Themsen), rikets h.stad och regeringens säte, jordens största och viktigaste fabriks- och handelsstad, 2 universitet, $2\frac{3}{4}$ milj. inv. Bland märkvärdigheter må nämnas *tunneln*, en hvälfd väg under Thames. — **Dover**, vid smalaste stället af Kanalen (7 mil), öfverfart till Frankrike. Elektrisk telegraf genom hafvet. — **Brighton** (Breitn), vid Kanalen, Englands vackraste stad, 70 t. — **Portsmouth**, vid Kanalen, hufvudsätet för flottan, 92 t. — **Plymouth**, vid Kanalen, örlogshamn, utbredd handel, 103 t. — **Bristol**, nära Severn-flodens utlopp i Bristol-kanal, 3:dje handelsstaden, 137 t. — **Liverpool**, vid Irländska sjön, 2:dra handelsstaden, 396 t. — **Newcastle** (Njukäst), vid Nordsjön, i en på stenkol rik trakt, stor handel, 140 t. — **Hull**, vid Humber-flodens mynning, utbredd handel, 90 t. — **Leeds** (Lids), stora yllefabr., 192 t. — **Manchester**, de största bomullsfabriker, 440 t. — **Sheffield**, jern- och stål-fabriker, 135 t. — **Birmingham**, (Börmingäm), de viktigaste metallfabr., 233 t. — **Worcester** (Oärstr), vid Severn, stora porslinsfabr. — **Oxford**, vid Thames, univers. — **Cambridge** (Kämbritsch) univers. — Öar: **Wight** (Weit), i Kanalen. — **Scilly-öarne** utanför sydvästra udden. — **Anglesea** (Ängelsi), i Irländska sjön, genom en jernbro förenad med fasta landet. — **Man**, i samma haf.

Skottland (3 milj.). **Edinburgh**, vid hafsviken Forth, h.stad, univers., flera fabr., utbredd handel, 192 t. — **New Aberdeen** (Nju Äberdin), vid Nordsjön, klädes- och linnetillverkning, god handel, univers., 72 t. — **Glasgow** (Gläsgo), nära den praktfulla Clyde (Kleid) flodens utlopp i Nordkanal, univers., stora bomullsfabr., handel, 329 t. — Öar: **Hebriderna**, **Orkney** och **Shetlands-öarna**, kalla och ofruktbara; sillfångst och sjöfågeljagt hufvudnäringar.

Irland (6 milj.). **Dublin**, vid Irländska sjön, h.stad., fabr., handel, 258 t. — **Belfast**, vid Nordkanalen, lärftsväfnad, handel, 80 t. — **Limerick**, vid Schannon (Schännen) flodens mynning, betydlig handel, 65 t. — **Cork**, på södra kusten, 2:dra handelsstaden (boskapsprodukter och deraf kallad rikets slagtarhus), 117 t.

Brittiska rikets biländer äro: I Europa: **Helgoland**, liten ö i Nordsjön. — **Norrmanniska öarne**, nära kusten af Frankrike. — **Gibraltar**, stad och stark fästning vid inloppet till Medelhafvet. — **Malta**,

med några mindre öar i nämnde haf, söder om Sicilien. — *Ioniska öarne*, äfven i Medelhafvet, brittisk skyddsstat. — I Asien: största delen af vestra indiska halfön, ön *Ceilon*, ön *Hongkong* vid Kinas södra kust, m. fl. besittningar. — I Afrika: kolonier på vestra kusten, *Kaplandet* (södra delen) och några öar i Atlantiska och Indiska hafven. — I Amerika: stora stycken i norra delen af Nord-Amerika, Westindiens flesta öar (störst *Jamaika*), en del af *Guyana* i Syd-Amerika. — I Australien: kolonier på Nya Holland och flera af de mindre öarne.

Konungariket Nederländerna,

640 qv. m.; 3,545,000 inv., 5530 på qv. m.

Eller *Holland* utgöres af den enformiga, skoglösa lågslätten söder om Nordsjön och dess vikar *Dollart* och *Zuider-See*, kring nedersta loppet af *Rhen* (mynningsarmarne: *Yssel*, *gamla Rhen*, *Leck*, *Waal*), *Maas*, som efter sin förening med *Waal* kallas *Merwe*, och *Schelde*. I ö. tillstötter Tyskland (Hannover och Preussen), i s. Belgien. Kusten är låg och skyddas för öfversvämningar dels genom naturliga sandvallar (dyner), dels genom konstgjorda dammar och kanaler. Klimatet är mildt, luften dimmig och fuktig; marken morasfull, men är genom de många kanalerna torrgjord och förvandlad till gräsrika ängsmarker (norr) och bördiga åkerfält (söder). Sädesskörden förslår icke för behofvet; boskapsskötseln är högt drifven och hornboskapen förträfflig. Linodling, sillfiske (vid Shetlandsöarna), hvalfiskfångst (Ishafven), äfven blomsterskötsel äro viktiga sysselsättningar. Industri och fabriker stå högt. Handeln är högst vidsträckt och grundar sig på boskapsprodukter (smör och ost), manufakturvaror (linne-, bomulls- och sidentyger, papper) och koloniernas produkter (krydder, kaffe, socker m. m.). Språket är plattyska. Herrskande religion är den reformerta. Folkbildningen är väl vårdad; den lärda bildningen och de sköna konsterna likaså. Konungens makt inskränkes af general-staterne. Afsöndradt från hufvudlandet ligger det till Tyskland hörande storhertigdömet *Luxemburg*, mot söder, ett

bergland med ringa åkerbruk, betydlig boskapsskötsel och bergsbruk (jern).

= *Amsterdam*, vid Zuider-See, förnämsta staden, Europas 3:dje handelsstad, 260 t. — *Haarlem*, stora linneblekerier, blomsterhandel, 27 t. — *Leyden*, vid gamla Rhen, hufvudort för ullhandeln och klädesväfveriet, univers., 36 t. — *Haag*, konungens residens, 72 t. — *Rotterdam*, vid Merwe, rikets andra handelsstad, 105 t. — *Dordrecht*, på en ön i Merwe; här pregas de holländska dukaterna. — *Utrecht*, vid gamla Rhen, univers., siden-, ylle- och sockerfabriker, 45 t. — Öarna vid Merwes och de andra flodernas mynning innefattas under namnet *Zeeland*. — *Maastricht*, vid Maas, i det till Tyskland räknade hertigdömet Limburg, stark fästning; i närheten ofantliga stenbrott med märkvärdiga petrifikater.

Utländska besittningar. I Asien: ön *Java* med staden *Batavia*, delar af *Sumatra*, *Borneo* och *Celebes*, *Kryddöarne* m. fl. — I Afrika: kolonier på öfra Guinea-kusten. — I Amerika: några af de små Antillerna (*St. Martin*, *Eustache*, *Kuraçao* m. fl.) och *Surinam* (en del af Guyana i Syd-Amerika).

Konungariket Belgien,

537 qv. m.; 4,671,000 inv., 8705 på qv. m.

Stöter n.v. till Nordsjön och omgifves i öfrigt af Nederländerna n., preussiska länder ö. och Frankrike s.v. Största delen är en lågslätt, genomfluten af *Maas* och *Schelde*. Klimatet är mildt; luften dimmig och fuktig; hösten den angenämaste årstiden. Marken är i allmänhet icke så sank som i Nederländerna och med undantag af hedlandet *Campinen* i nordöstra delen är marken bördig. Åkerbruket är drifvet till den högsta fullkomlighet. Förädlade får underhållas. Södra delen är småbergig genom de på jern och stenkol rika *Ardennerna*; här är luften renare, men bördigheten sämre. Invånarena i denna trakt (Wallonerne) äro kända såsom skickliga bergsmän. Industrin och fabriksväsendet är i ett blomstrande tillstånd. Den inre förbindelsen är liflig på de många jernvägarne. Den yttre handeln drifves mest med främmande skepp och utförsvaror erhållas från fabrikerne (linne-, bomulls- och ylleyger, spetsar, jern- och stålva-

ror). Herrskande religion är den katolska. Anstalter för befordrande af vetenskap och konst finnas flera och äfven för den egentliga folkbildningen är bättre sörjdt än i andra katolska länder. I norra delen talas plattyska, i söder en förskämd fransyska. Regeringsformen är inskränkt-monarkisk.

= **Brüssel**, h.stad, vacker stad, univers., flerfaldiga fabriker (de skönaste spetsar), 260 t. — **Antwerpen**, vid Schelde, största handelsstaden, befäst, 109 t. — **Gent**, vigtiga fabr., blomsterskötsel, stark handel, univers., 115 t. — **Brügge**, f. d. stor, ännu betydlig handel, 50 t. — **Namur**, vid Maas, metallfabr., 26 t. — **Lüttich**, vid Maas, gevärsfabrikatorier och andra jernmanufakturere, 95 t. — **Verviers**, stora klädesfabr., 24 t.

Tyskland,

11,437 qv. m.; 43½ milj. inv., 3803 på qv. m.

Mellersta delen af Europa, emellan Östersjön, floden Ejder och Nordsjön n., Nederländerna, Belgien och Frankrike v., Schweiz (Rhen-floden), Italien (alpiska bergen) och Adriatiska hafvet s., Kroatien, Ungern, Galizien, Polen och Preussen ö. a) Södra delen är högbergig och fylles af *Alpernas* utgreningar. b) Mellersta delen är ett lägre bergland, der stora öppna slätter utbreda sig mellan de många från *Fichtelberget* utgående bergsträckorna och deras utgreningar. c) Norra delen är en af endast obetydliga höjder afbruten lågslätt med i allmänhet sandig jord, utom vid flodstränderna der den är fet och bördig. Hedar, moras, skogar, feta ängsmarker (marschländer) och bördiga åkerfält vexla här med hvarandra. — Genom östra delen flyter floden *Oder* till Östersjön, genom mellersta delen *Elbe*, till hvars område höra Tysklands rikaste delar, till Nordsjön, genom vstra delen *Weser* och *Rhen* (källan i Schweiz, mynningen i Nederländerna) till Nordsjön, genom södra delen öfra loppet af *Donau*. Klimatet är i allmänhet blidt och fuktigt; på det norra låglandet föga strängare än i den högre liggande södra delen, der alp-topparne täckas af evig snö och is. De herrligaste delarne äro kustlandet vid Adriatiska

hafvet, der sydfruktar trifvas (äfvén oliver), och de vinrika dalarne kring mellersta Rhen och dess bifloder *Neckar* och *Main*. Jordbruket är hufvudnäring och sysselsätter mer än halfva folkstocken, men har icke öfverallt hunnit en högre ståndpunkt. Af sädesarterne odlas råg, hafra, korn, hvete, äfvén mais, samt något hirs och ris. Bergsbruket är en af Tysklands rikaste inkomstkällor; stenkol och zink äro bland de vigtigaste utförsartiklar. Skogarne äro icke vidsträckta, men en ordnad skogsskötsel har visat välgörande följder. Boskapsskötseln bedrifves mångenstädes med synnerligare omsorg; i alpländerne är den hufvudnäring. I norra delen hållas mycket gäss. Industri, fabriker och handel äro högt drifna, dock olika på olika ställen. Jernvägar och kanaler saknas icke. Vetenskaper och konster hafva redan länge här haft sitt hemland. Undervisningsväsendet, särdeles hos protestanterne, är bättre ordnad än annorstädes och bildningen är här mera allmän än i andra länder. Öfver hälften af befolkningen bekänner katolska läran (södra delen), de öfriga äro protestanter (mest lutheraner). Tyskland är fördeladt i 35 stater, de flesta med konstitutionel författning. De bilda ett statsförbund, i hvars spets står en förbunds-församling med säte i Frankfurt am Main.

1) Kejsaredömet **ÖSTERRIKE** (3595 qv. m., 13½ milj. inv.), södra Tyskland, och

2) Konungariket **PREUSSEN** (3389 qv. m., 13¼ milj. inv.), delar af norra och vestra Tyskland, behandlas längre fram i sammanhang med dessa staters beståndsdelar utom Tyskland.

3) Konungariket **BAJERN** (1387 qv. m., 4½ milj. inv.) är till största delen en högslätt. Södra delen genomflytes af *Donau* och dess bifloder: *Iller*, *Leck*, *Isar* och *Inn*; i norra delen framrinner *Main* emellan vinkullar. *Ludvigskanaln* öppnar förbindelse emellan bifloder till *Donau* och *Main* samt således emellan Svarta hafvet och Nordsjön. Fruktbarheten är i allmänhet stor; näringsfliten sämre än i flera andra tyska länder. De flesta invånare äro katoliker. = *München*, vid *Isar*, h.stad, praktfull, dyrbara samlingar af målningar och andra konstskatter, univers., 137 t. — *Augsburg*, vid *Lech*, liflig handel på Italien, 43 t. — *Nürnberg*, känd för sina invånares konstflit (barnleksaker och

annat Nürnbergerkram), 59 t. — **Leuchtenberg**, nära Böhmerwald, hufvudstad i ett f. d. eget hertigdöme.

4) Konungariket **WÜRTEMBERG** (354 qv. m., 1,690,000 inv.) är ett mera bergländt, herrligt, väl odladt och fruktbart land kring **Neckar** och öfra **Donau**. Industrin är betydlig. De flesta invånare äro protestanter. = **Stuttgart**, vid Neckar bland vingårdar, h.stad, vacker stad, 55 t. — **Tübingen**, vid Neckar, univers. — **Ulm**, vid Illers inflöde i Donau, god handel, 21 t.

5) Storhertigdömet **BADEN** (278 qv. m., 1,336,000 inv.), ett skönt och fruktbart däldland längs **Rhen**-floden. Vinodlingen är betydlig, likaså folkindustrin och fabriksrörelsen. De flesta invånare äro katoliker. = **Karlsruhe**, h.stad, vacker stad, byggd i form af en utslagen solfjäder, fabr., 26 t. — **Manheim**, vid Neckars mynning, vinhandel, 27 t.

6) Storhertigdömet **HESSEN** (153 qv. m., 846,000 inv.) är ett af Tysklands herrligaste landskap, med löf- och viukullar kring herrligt odlade dalar. De flesta invånare äro lutheraner. = **Darmstadt**, h.stad, 30 t. — **Mainz**, vid Main-flodens mynning, stark fästning, fabr., handel, 40 t.

7) Hertigdömet **NASSAU** (85 qv. m., 444,000 inv.), en herrlig småkullig landsträcka kring det vackra skogsberget **Taunus** eller **Höhe**. Längs **Rhen** växa Tysklands ädlaste vinslag. De flesta invånare äro protestanter. = **Wiesbaden**, h.stad, varma källor, besökt badort, 16 t.

8) Kurfurstendömet **HESSEN** (174 qv. m., 727,000 inv.), ett småbergigt land kring **Fulda** (en källarm till Weser). Linodling är allmän och linneväfnad en vigtig industrigren. Herrskande religion är den reformerta. = **Kassel**, vid Fulda, h.stad, goda marknader (ull), 37 t.

9) Konungariket **SACHSEN** (272 qv. m., 2 milj. inv.), genomflytes af **Elbe**. Södra delen, som stöter till det silfverrika **Erzgebirge**, är bergig (Sachsiska Schweiz) och der är boskapsskötsel, linneväfnad och halmflätning allmänna näringsgrenar. Norra delen är jennare, fruktbar och herrligt odlad. Af den rika tyska litteraturen tryckes fjerdedelen i Sachsen. Lutherska läran är den herrskande. = **Dresden**, vid Elbe, h.stad, vacker stad, ett utmärkt målningssgalleri, 117 t. — **Leipzig**, på en fruktbar slätt, der flera verldshistoriska slag förefallit, univers., hufvudort för tyska bokhandeln, 3 stora årsmarknader (messor), 74 t.

10) Konungariket **HANNOVER** (699 qv. m., 1,844,000 inv.) stöter i norr till Nordsjön; genomflytes af **Elbe**, **Weser** och **Ems**. Södra delen är ojenn (**Harz** hyser silfver). Är ett af Tysklands ofruktbaraste delar med många hedar och torfomossar, dock finnas herrliga sädes- och linländer. På de stora marschländerna finna stora boskapsljordar riklig näring. De flesta invånare äro lutheraner. = **Hannover**, h.stad,

33 t. — **Göttingen** univers. — **Lyneburg**, nära Elbe, på en stor efter staden uppkallad hed, ett stort saltverk.

11, 12) Storhertigdömena **MECKLENBURG**, omfattande vestra delen af det låga kustlandet vid Östersjön, höra till Tysklands sädesrikaste landsträckor. Betydlig hästafvel. Föga industri. Lutherska religion. Består af två delar: a) **M. Schwerin** och b) **M. Strelitz**. = **Wismar** och **Rostock**, handelsstäder vid Östersjön.

Af de öfriga staterne må endast nämnas de fyra **fria riksstäderna**, vigtiga genom sin handel: **Lübeck**, vid Trave-flodens utlopp i Östersjön, 31 t. Var f. d. hufvudstad i det mäktiga hanseförbundet. — **Hamburg**, vid Elbe, Tysklands och europeiska kontinentens största handelsstad, stor bank, stora fabriker (socker), 172 t. — **Bremen**, vid Weser, drifver förnämligast handel på Amerika med linneväfnader, 60 t. — **Frankfurt am Main**, vigtig fabriks- och handelsstad, 2 stora mes-sor, 68 t.

Kejsaredömet Österrike,

11,751 qv. m.; 35 milj. inv., 3021 på qv. m.

Omgifves af Ryssland n.o., Preussen och Bajern n.v., Schweiz, Italien och Adriatiska hafvet s.v. och Turkiet s.o. Riket är en sammansättning af flera icke allenast till naturbeskaffenhet, utan äfven till befolkningens seder och språk skiljaktiga beståndsdelar. Landets hufvudflod är **Donau** (mellersta loppet deraf), vigtig för den inre förbindelsen. Ansenliga delar af landet upptagas af berg. Af större slätter äro den **venetianska**, söder om **alperna** kring nedra loppet af floderna **Adige** och **Po**, samt den **ungerska**, söder, och den **galiziska**, norr om den metallrika **Kárpather**-kedjan. Klimatet är i allmänhet mildt, somrarne heta, vintrarne stränga. Fruktbarheten är stor och åkerbruket förnämligast näringen. Folknärningar och fabriksverksamheten äro af temligen stor betydelse. Sjöhandeln idkas mest på Levanten (östra Medelhafvet). Utförsvaror äro metaller, bergsalt, viner, säd, boskapsprodukter och tyger. Befolkningen utgöres af **Tyskar**, **Slaver** i flera grenar, **Magyarer** eller **Ungrare** (af finsk stam), **Italienare** o. s. v. De flesta bekänna katolska religion. För folkbildningen återstår mycket att göra. Kejsarens makt är oinskränkt.

1) Tyska länder: **Österrike**, ett sädes- och vinrikt däldland kring Donau; — **Salzburg**, ett bergland; — **Stejermark**, ett skogigt bergland med förträffliga jerngrufvor; — **Illyrien** (d. ä. de bergiga länderna **Kärnten** och **Krain** samt det herrliga, fruktrika adriatiska kustlandet: **Görz**, **Gradiska**, **Triest** och halfön **Istrien**); — **Tyrolen**, ett alpland, i hvars heta dalar vinrankor, mulbärsträd (silkesafvel), citroner o. s. v. finna god trefnad; — **Böhmen**, en af metallrika (silfver, tenn) berg omsluten, högst bördig kitteldal, bebodd af idoga invånare (de berömdaste glasarbeten, bomullsväfnad); — **Mähren** och en del af **Schlesien**, ett fruktbart däldland. = **Wien**, vid Donau i Österrike, rikets h. stad och regeringens säte, en af de största i Europa, univers., medelpunkt för rikets handel och fabriker; 475 t. — **Idria**, i Krain, rika qvicksilfvergrufvor. — **Triest**, vid Adriatiska hafvet, rikets största sjöhandelsstad, 82 t. — **Prag**, i Böhmen, univers., stor industri och handelsrörelse, 142 t.

2) Italienska länder eller konungariket **Venedig**, en herrlig och rik landsträcka, från Alperna till Po och Adriatiska hafvet. = **Mantua**, på en ö i Mincio (biflod till Po), en af de starkaste fästningar, fabriker, 31 t. — **Verona**, vid Etsch eller Adige, sidenfabr., 50 t. — **Venedig**, f. d. hafvets berömda drottning, på 136 öar (laguner) vid Brenta-flodens mynning, herrliga fornlemningar; fabr.; gatorna utgöres af kanaler, längs hvilka man färdas i gondoler; 118 t.

3) Polska länder: **Galizien** och **Krakau**, det bördiga slättlandet norr om Karpatherna. I vestra delen finnas Europas rikaste saltgrufvor (Wielizka). Sydöstra berglandet kallas **Bukovina**. = **Lemberg**, univers., fabr., 58 t. — **Krakau**, vid Weichsel, god handel, univers., 40 t.

4) Ungerska länder: **Ungern**, landet söder om Karpatherna, — **Siebenbürgen**, sydost, — **Temeswar-Banatet**, sydligaste delen af landet öster om Theiss, — och **Serviska Woivodskapet**, sydligaste delen af landet emellan Theiss och Donau. Siebenbürgen och norra Ungern äro berggländer med Europas rikaste guldgrufvor och äfven ymnig tillgång på andra metaller; det öfriga af Donau och dess fiskrika biflod Theiss genomflutna slättlandet är fruktbart på ris, mais, sydfrukt och vin, dock finnas der äfven stora trädlösa bedar (puster) och kärr. = **Pressburg**, vid Donau, fabr., handel, 40 t. — **Komorn**, vid Donau, en af de starkaste fästningar. — **Ofen** (Buda), vid Donau, bildar med den midt emot belägna **Pesth** en stad (Buda-Pesth), förnämsta staden, univers., stor handel, 175 t. — **Tokai**, vid Theiss, i närheten växer Europas ädlaste vinslag (Tokajer). — **Debreczin**, andra handelsstaden, 66 t.

5) Syd-Slaviska länder: **Slavonien**, ett sumpigt, föga odladt slättland söder om Donau till dess biflod Sau; — **Kroatien**, ett fruktbart land emellan Ungern och Adriatiska hafvet; — **Dalmatien**, det bergiga, på sydfrukt rika kustlandet öster om Adriatiska hafvet. = **Fiume**, vid hafsviken Qvarnero, god sjöhandel med Ungerns produkter. Den längs turkiska gränsen liggande delen af Kroatien, Slavonien och Banatet kallas **Militär-gränsen**, hvars befolkning utgöres af åkerbrukande soldater med egen militärisk förvaltning.

Konungariket Preussen,

5103 qv. m.; 17,700,000 inv., 3476 på qv. m.

Består af två icke sammanhängande hufvuddelar. Det östra och större landstycket, som stöter till Östersjön n., Ryssland ö., Österrike och flere af de små tyska staterne s., är en del af det stora osteuropeiska låglandet, genomflutet af nedra **Weichsel**, **Oder** och mellersta **Elbe**. Klimatet är fuktigt och så vida mildt, att de nordliga sädesarterna och frukterna vinna sin fullmognad. På fruktbara fält, likasom äfven på sjöar samt skogbeväxta sump- och sandsträckor är icke brist. Vid Östersjöstränderna erhålles den mesta bernsten i Europa. Det vestra landstycket, som n. stöter till Hannover, v. till Nederländerna, Belgien och Frankrike samt genom de hessiska och andra små tyska stater afsöndras från östra landstycket, är en del af mellersta Tysklands lägre bergland. Föرنämsta floden är en del af **Rhen**. Klimatet är mildt och angenämt; fruktbarheten stor. — I detta rike stå industri och fabriksverksamhet i stort flor. Handeln är blomstrande; segelbara floder, kanaler och jernvägar underhålla den inre förbindelsen. Utförsvaror äro säd, skogsprodukter, siden-, bomulls-, ylle- och linnetyger. De flesta invånare bekänna den lutherska läran. Genom sina anstalter för den lärda bildningens befordran har Preussen länge gällt såsom mönsterstat i Europa. Folkbildningen är också ganska allmän. Regeringsformen är inskränkt-monarkisk.

Östra delen. 1) Preussen. = **Memel**, vid ingången till Kurische Häff, handlar med säd och trädvaror. — **Königsberg**, vid floden Pregels utflöde i Frische Häff, univers., god fabriks- och handelsverksamhet, 82 t. — **Danzig**, nära Weichsels mynning, viktigaste sjöhandelsstaden, 63 t. — 2) Posen. = **Posen**, vid floden Wartha (biflod till Oder), stora marknader, 41 t. — 3) Schlesien, en af Tysklands sädesrikaste delar. = **Breslau**, vid Oder, rikets andra stad, stor och mångfaldig fabriks- och handelsrörelse, univers., 130 t. — **Görlitz**, i Lausitz, stor väfnadsverksamhet (ylle och linne). — 4) Brandenburg. = **Frankfurt an der Oder**, fabr., flodhandel, 30 t. — **Potsdam**, vid Havel (biflod till Elbe), fabr., handel, 40 t. — **Berlin**, vid Spree (biflod till Havel), rikets h.stad och regeringens säte, en af Europas vackraste städer, univers., viktiga fabr. och handel, 465 t. — 5) Pommern. = **Stettin**, vid Oderflodens mynning, fabr., anseelig handel (kan anses som Berlins hamn), 53 t. — **Stralsund**, vid Östersjön, fabr. och handel. — Öar: **Rügen**, **Usedom**, **Wollin**. — 6) Sachsen. = **Magdeburg**, vid Elbe, en af rikets viktigaste städer, säte för handeln emellan Hamburg och inre Tyskland, 76 t. — **Halle**, vid Saale (biflod till Elbe), univers., saltberedning, 35 t. — **Eisleben**, bergstad (koppar) Luthers födelsestad. — **Wittenberg**, vid Elbe, reformationens födelsestad (²¹/₁₀ 1517). — **Erfurt**, i landet Thüringen, stor industri, 32 t.

Vestra delen. 7) Westfalen. = **Münster**, katolskt prestinstitut. — 8) Rhenprovinserna. = **Koblenz**, vid Mosels inflöde i Rhen, en af de starkaste fästningar. — **Bonn**, vid Rhen, univers., 28 t. — **Köln**, största handelsstaden vid Rhen, stor fabriksverksamhet (siden, sammet, eau de cologne), praktfull domkyrka, 114 t. — **Düsseldorf**, vid Rhen, berömd målare-akademi, många fabr., 46 t. — **Elberfeld**, stor fabriksverksamhet (siden och bomull), utbredd handel, 41 t. — **Barmen**, i en tätt bebodd dal, talrika siden- och bomullsfabr., 45 t. — **Solingen**, berömda jern- och stålfabr. (värjklingsor). — **Aachen**, berömda bad, stor industri och handel, 56 t.

Afsöndradt från dessa delar ligger 9) Hohenzollern, kring öfra Donau, norr om Bodensjön.

(Preussen och Posen äro de delar, som icke äro tyska länder.)

Republiken Schweiz,

719 qv. m.; 2,393,000 inv., 3328 på qv. m.

Ett af **Alpiska** bergen uppfyllt land emellan Italien s., Frankrike (berget Jura) v. och Tyskland (Rhenfloden) n. och ö. Dalarne genomflytas af strida strömmar med prakt-

fulla vattenfall. Hufvudfloderne utgöras af öfre delarne af *Rhen* och *Rhone*, båda nedkommande från St. Gotthardberget, den förre mot nordost och norr samt efter utflödet ur *Bodensjön* mot vester, den sednare mot sydvest. Dalarne äro temligen fruktbara på vin, frukter och säd. Hufvudnäringen är boskapsskötsel och äro bergets sluttningar rikt gräsbeväxta. Jagten högre på fjellarne är indräktig, men äfventyrlig. Från de af evig is och snö täckta bergstopparne nedstörta stundom fruktansvärda gletscher (ismassor) och laviner (snömassor), hvarvid stor förödelse åstadkomes, då en och annan gång hela byar begravas och floderna drifvas öfver sina bräddar. Industri och fabriker blomstra i norra delen. Invånarena i södra delen äro mest katoliker och tala italienska; de öfriga äro mest reformerta och tala tyska eller (i vestra delen) franska. Dessa sednare hafva äfven vårdat sig om folkbildningens befordran. Schweiz är en förbundsstat af 22 kantoner. Centralregeringen utgöres af ett förbundsrad af 7 personer, valda på 3 år.

= *Bern*, vid Aar (bill. till Rhen), centralregeringens säte, universitet, fabriker och handel, 28 t. — *Zürich*, vid en sjö af samma namn, univers., god fabriks- och handelsrörelse, 20 t. — *St. Gallen*, nära Bodensjön, musslinsväfnad. — *Basel*, vid Rhen, univers., fabriker, handel på Tyskland och Frankrike, 27 t. — *Geneve* eller *Genf*, vid Rhones utflöde ur Genfer-sjön, den täckaste i Europa, univers., fabr. (fickur), handel på Frankrike, 34 t.

Kejsaredömet Frankrike,

10,035 qv. m.; 37 milj. inv., 3687 på qv. m.

Begränsas n.v. af Kanalen (af Fransmännen kallad la Manche), v. Atlantiska hafvet med Franska bugten eller Biskaya-viken, s. Pyreneiska bergen och Medelhafvet med Lyonska bugten, samt ö. Italien (Alperna), Schweiz (bergskedjan Jura), Tyskland (på ett stycke af Rhen) och Belgien. Utom de upptagna gränsbergen genomstrykes östra delen af några lägre kedjor; hvilka utsända armar mot det slättland, som

upptager vestra delen. Genom landet flyta mot vester **Seine**, **Loire** och **Garonne**, mot söder **Rhone**. Klimatet är mildt och angenämt. I allmänhet är jordmånen fruktbar (hvete, råg, mais). Af ofruktbara trakter må nämnas hedarne **les landes** längs sydvestra kusten. På vin är Frankrike ganska rikt och fås de förnämsta vinslagen i nordöstra delen (Bourgogne och Champagne). Fruktskörden är betydlig: i norra delen fikon, plommon, äpplen och päron (af dessa pressas ett slags fruktvin: cider); i södern kastanier (frukten af samma vigt som potäter hos oss), oliver, mandlar, citroner, pomeranser m. fl. Silkesskötseln är anseelig. Af mineralier äro jern och stenkol de viktigaste. Vid kusterna beredes hafssalt. - Såväl hus- som fabrikslöjden äro högt uppdrifna. Här finnas Europas förnämsta fabriker för tillverkningen af sidentyger och allehanda lyxartiklar. Handeln med såväl natur- som konstprodukter är liflig. På vetenskapernas och konsternas område intager det franska folket ett utmärkt rum; den allmänna folkbildningen är dock mycket försummad. Största delen af befolkningen bekänner katolska religionen. Statsförfattningen är endast till namnet konstitutionel och kejsaren har nästan oinskränkt makt. Till förvaltningen är riket indeladt i 89 departementer.

Nordöstra delen. **Paris**, vid Seine, regeringens säte, univers., en mängd fabr., stark handel, näst London Europas folkrikaste stad och i visst afseende den bildade världens hufvudstad; $1\frac{1}{2}$ milj. — **Versailles**, en af de vackraste i riket, stort nationalmuseum. — **Calais** (Kalä), vid kanalens smalaste pass, öfverfart till England. — **Lille**, stark fästn., fabr., handel, 80 t. — **Strassburg**, vid Rhen, viktiga fabr., handel på Tyskland, praktfull domkyrka, 78 t.

Nordvestra delen. **Rouen**, vid Seine, liflig handel, såsom hamn för Paris, 103 t. — **Cherbourg** (Scherburg), vid Kanalen, örlogshamn. — **Brest**, rikets största krigshamn, 60 t. — **Nantes**, nära Loires mynning, en af rikets färdigaste fabriks- (kattuner) och handelsstäder, 108 t. — **Tours**, vid Loire, i en fruktrik trakt (Frankrikes trädgård); i närheten rika flintlager. — **Nevers**, vid Loire, rikets största fajansfabr. — **La Rochelle**, vid hafvet, liflig handel med kolonierna.

Sydvestra delen. **Bordeaux** (Bordå), nära Garonnes utlopp, stor handelsstad (viner och frukter), 150 t. — **Bayonne**, hand-

lar med vin, skinkor och skogsprodukter från pyreneiska berglandet och les landes-hedarne. — *Toulouse* (Tolos) vid Garonnes förening med Syd-kanaln, som, härifrån leder till Medelhafvet, fabr. och handel, 103 t. — *Montpellier*, vid Medelhafvet, har ett sundt läge och besökes mycket af sjuklingar, 41 t. — *Cette*, salthandel.

Sydöstra delen. *Marseille*, rikets största handelsstad (mest på Levanten), flerfald. fabr., 250 t. — *Toulon*, stor örlogshamn för Medelhafs-flottan, 83 t. — *Aix* (Äs), här pressas den bästa olivolja (mat- och bomolja) i Europa. — *Nizza*, på en höjd bland citron- och pomeranslunder, berömd för sitt sunda, milda klimat, god handel med olja och silke, 36 t. — *Lyon*, vid Rhone, rikets andra stad, de yppersta sidenfabr., stor handel, 293 t. — *Chambery*, i Savoien, sidenfabrik. — Ön *Korsika*, bergländ och skogrik. = *Ajaccio*, handlar med vin och timmer. Känd såsom Napoleons födelseort.

Utländska besittningar. I Afrika: *Algier* på norra kusten, kolonier på västra kusten (i Senegambien), ön *Bourbon* i Indiska hafvet. — I Asien: *Pondicheri* och några andra handelsplatser på västra Indiska halfön vid Bengaliska viken. — I Australien: *Marquesas-öarna*. — I Amerika: några af de vestindiska öarna (t. ex. *Guadeloupe*, *Martinique*, rik på förträffligt kaffe) och *Cayenne* (en del af Guyana) i Syd-Amerika.

Pyreneiska halfön

omgifves af Biskaya-viken n., Atlantiska ocean (Spanska sjön) v. och s.v., Gibraltar-sund och Medelhafvet s. och s.o. samt sammanhänger n.o. med Frankrike. Består af två i alla afseende skiljda stater: *Portugal* och *Spanien*.

a) Konungariket Portugal,

1660 qv. m.; $3\frac{1}{2}$ milj. inv., 2109 på qv. m.

Vestra och mindre delen af halfön stöter i v. och s. till oceanen, men omgifves i öfrigt af Spanien. Är i allmänhet bergländt. Genomflytes af floderna *Duero*, *Tajo* och *Guadiana* i deras nedersta lopp. Klimatet är mildt, behagligt och sundt. Jorden är bördig, men jordbruket försummas, likasom äfven bergsbruk och fabriker. Vinskötsel och saltberedning äro de förnämsta näringsgrenar. Handeln är mest i Englands händer. Religionen är den katolska och folkundervisningen försummad. Statsförfattningen är inskränkt-monarkisk.

= *Oporto* eller *Porto*, vid Dueros mynning, vinhandel (portvin), 80 t. — *Coimbra*, rikets enda univers. — *Lissabon*, i ett herrligt läge vid Tajos mynning, h.stad och regeringens säte, förnämsta handelsstaden, 275 t. — *Setuval* eller *St. Ybes*, salthandel.

Utländska besittningar. I Afrika: *Azoriska öarna*, den vinrika *Madeira* och *Kapverdiska öarna* i Atlantiska hafvet, besittningar på Syd-Afrikas västra och östra kust. — I Asien: *Goa* på västra indiska halföns västkust, *Makao*, en ö vid Kinas sydkust, *Timor* och några andra öar i ostindiska skärgården.

b) **Konungariket Spanien,**

8447 qv. m.; 15 milj. inv., 1776 på qv. m.

Emellan Biskaya-viken, Atlantiska hafvet, Portugal, Medelhafvet och Frankrike (pyreneiska bergen). Är till största delen bergigt och de många, mest från öster mot väster gående höjdsträckningarne (Sierras) bilda flera höglända dalar, hvilka genomrinnas af i allmänhet vattenfattiga och till segelfart mindre tjenliga floder. Det inre landet upptages mest af torra och kala högslätter, har föga mildt klimat och är föga fruktbart. De södra och östra kustländerna äro desto herrligare så till klimat som produkter, hvilka utgöras icke allenast af andra i södra Europa förekommande ädla frukter (pomeranser, citroner, mandlar, oliver o. s. v.), utan äfven af sockerrör, dadlar, saffran, pisang o. s. v. I allmänhet försummas åkerbruk, bergsbruk och slöjder af de makliga invånarne, hvilka helst försaka de njutningar, som måste köpas med arbete. Mest sysselsätta de sig med boskapsskötsel och utmärkta äro landets finulliga får (merinos), mulåsnor och hästar (de andalusiska). Handeln är mest i utländningars händer och utförsvaror äro vin, silke, frukter, ull och hafssalt. Religionen är den katolska och folkbildningen är dåligt vårdad. Konungens makt är inskränkt af *cortes* (stånderna).

= På norra kusten. *Santander*, vigtig handelsstad. — *Corunna*, förnämsta örlogshamnen, handel på Amerika. — På södra kusten. *Cadiz*, betydlig handel, 72 t. — *Malaga*, handel med vin

och sydfrukt, 75 t. — **Granada**, sidenfabr., praktfulla ruiner, 67 t. — På östra kusten. **Murcia**, i den herrliga dalen kring floden Segura, handel med siden och esparto-varor (spanska rör), 40 t. — **Alicante**, silkes- och vinodling, stor handel, 25 t. — **Valencia**, i en herrlig nejd (Spaniens trädgård), rik på vin, silke, soda, sidenfabr., rikets mest besökta univers., 67 t. — **Barcelona**, största fabriks- (t. ex. snus) och handelsstaden, 122 t. — På castiliska högslätten. **Burgos** och **Segovia**, klädesfabr., ullhandel; nejdens får hafva den finaste ull. — **Madrid**, rikets h.stad och regeringens säte, föga rörelse, 280 t. — I Andalusiens herrliga lågdal vid floden Guadalquivir. **Cordova**, hästhandel, 40 t. — **Sevilla**, stora siden- och tobaksfabr., vin- och ullhandel, univers., 100 t. — På aragonsiska lågländet kring fl. Ebro. **Zaragoza**, univers., 43 t. — Öar i Medelhafvet: de **Baleariska** och de **Pithyusiska**.

Utländska besittningar. I Afrika: staden **Ceuta** vid Gibraltar-sund, **södra Kanarie-öarna** i Atlantiska hafvet. — I Amerika återstår numera endast öarne **Kuba** och **Portoriko** samt några af de små Antillerna. — I Asien: **Filippinerna** i Stora ocean. — I Australien: **Marianerna**, **Karolinerna** och några andra öflockar.

Italien,

5315 qv. m.; 24 milj. inv., 4516 på qv. m.

En af Genua-viken och Tyrrhenska hafvet s.v., Ioniska hafvet med Taranto-viken s.o. och Adriatiska hafvet n.o. omgifven halfö, som n. och n.v. sammanhänger med Tyskland, Schweiz och Frankrike, mot hvilka länder Alpernas fjellvägar bilda gränsen. Midtigenom denna i världshistorien vigtiga halfö stryka, de kala **Apenninska** bergen. På kusterna finnas flera sumpiga, osunda landsträckor, **maremmor** kallade. Till klimat och produkter råder mycken olikhet. På **Alpernas** toppar är snön evig. Nedstigande derifrån, genomvandrar man inom kort tid Europas alla klimater. Man nedkommer så på den herrliga **lombardiska slätten** eller **Poflodens dal**, rik på säd (hvete, mais, ris), vin och silke. Mellersta delen af halfön är sydfrukternas (olivers, orangers, citroners, mandlars o. s. v.) hemland. I södra delen är värmen stundom qväfvande het, särdeles då sirocco-vinden

(en het sunnanvind) blåser. Jorden, hvars fruktbarhet befordras af den underjordiska elden (berget Vesuvius likasom en skorsten), vanhäfdas af den lata befolkningen, som den gifmilda naturen rikligen försörjer. Af i Europa ovanligare växter må nämnas dadlar, johannis-brödfrukt-trädet, socker-röret och bomullsbusken. På eldigt vin är riklig tillgång, men en felaktig behandling gör det mindre begärligt, hvilket äfven är förhållandet med den ymniga oljan. Med föga mera drift skötes jordens odling på **Sicilien**, Medelhafvets ö, hvars högslätter och smala kustländer höra till jordens fruktbaraste länder, alstrande hvete, vin, apelsiner och andra sydfrukt, silke, bomull; äfven den hit planterade thebusken finner sin trefnad. Den stora bergfulla ön **Sardinien** är likaledes vanhäfdad och skogfull, men likväl rik på säd, vin och oliver. — Industrin och fabriksväsendet stå i allmänhet på lägre ståndpunkt; i norra delen dock högre än i södra. Landets herrliga produkter göra handeln liflig, men den är mest i utländningars händer. Religionen är den katolska och folkbildningen nästan ingen. Italien är den nuvarande europeiska bildningens moderland, men endast i de sköna konsterna har det bibehållit sitt företräde. Italien omfattar följande af hvarandra oberoende stater:

1. Konungariket **Italien** (4628 qv. m., $19\frac{3}{4}$ milj. inv.), hvilket håller på att bilda sig till ett rike med konstitutionell författning och består af de fordna staterna:

a) Konungariket **SARDINIEN**, nordvestra delen af halfön till floden **Ticino** (biflod till Po). Här, på gränsen mot Savoyen (Frankrike), reser sig Europas högsta bergstopp **Montblanc**. Jorden odlas väl och bär hvete, vin- och mullbärsträd. Konstvägar öfver Alpena underhålla förbindelsen med Frankrike och Schweiz. Det inre tillståndet har här varit bättre än i andra delar af halfön. — **Turin**, vid Po, i landet Piemont, hufvud- och residensstad, univers., sidenfabr., 180 t. — **Alessandria**, vid Tanaro (biflod till Po), starkt befäst, 40 t. — **Genua**, vid Genua-viken, full af marmorpalatser, anblicken från hafvet herrlig, betydlig handel, 115 t. — **Cagliari**, ön Sardiniens förnämsta handelsstad.

b) Konungariket **LOMBARDIET**, mellersta delen af den herrliga Podalen, norr om Po, ifrån Ticino till Garda-sjön och floden Mincio. =

Milano, på en herrlig slätt, sidenfabr., stor handel, 186 t. — **Pavia**, vid Ticinos inflöde i Po, univers., (osttillverkning,) 27 t. — **Cremona**, vid Po, tillverkning af de berömdaste violiner, 28 t.

c) Hertigdömet **PARMA**, söder om Po, rikt på vin, silke och en förträfflig (parmesan) ost. = **Parma**, univers., osthandel, 40 t.

d) Hertigdömet **MODENA**, söder om Po, ett bördigt slättland, der oliver, kastanjer och vindruvur nå stor fullkomlighet. = **Modena**, h.stad, univers., 31 t. — **Carrara**, i nejden skön marmor.

e) Storhertigdömet **TOSKANA**, Östra delen är bergig; den norra är herrligt uppodlad och **Arno**-flodens dal en oafbruten vingård; södra delen kring **Ombrone**-floden är ökenlik och osund, särdeles närmast hafvet (maremman). Invånarena äro ganska idoge. = **Florens**, vid Arno, dyrbara samlingar af målningar och andra konstskatter, siden- och yllefabr., halmhattar tillverkas, 113 t. — **Livorno**, Italiens lifligaste handelsstad, 80 t. — Ön **Elba** har jerngrufvor.

f) Östra och större samt bästa delen af **KYRKOSTATEN**, eller mellersta delen af kustlandet vid Adriatiska hafvet ifrån nedra loppet af Po till **Tronto**-floden samt landet på vestra sidan om Apenninerna kring öfra delen af **Tiber**-floden. = **Bologna**, stark sidenväfnad, Europas äldsta universitet, 72 t. — **Ravenna**, i en sumptrakt, nära Adriatiska hafvet, handel. — **Ancona**, liflig handelsstad vid Adriatiska hafvet, 35 t. — Parma, Modena och Romagna (nordöstra hörnet af Kyrkostaten) bilda nu provinsen **Emilien**.

g) Konungariket **BÅDA SICILIERN**, bestående af: 1) **Neapel**, Italiens södra del, och 2) den trekantiga ön **Sicilien**, genom Faro di Messina eller Messinska sundet skiljd från fasta landet. Neapel är till största delen berggländt; slätter äro den herrliga **kampagnan** på vestra kusten och den torra **apuliska slätten** i öster, ett betesland. Svafvel, hvete och salt äro viktiga utförsartiklar från Sicilien. På dess östra kust uppstiger Europas högsta vulkan **Etna** eller **Monte Gibello**. = **Neapel**, på kampagnan, vid foten af Vesuvius, rikets h.stad och regeringens säte, Italiens största stad, univers., god handel, anblicken från hafvet en af de skönaste i verlden, 414 t. I närheten ligga de underjordiska, genom ett utbrott af Vesuvius år 79 eft. Kr. förstörda, nu till en del uppgräfvna städerna **Herculanum** och **Pompeji**. — **Taranto**, på apuliska landtungan vid Taranto-viken, god handel. — **Palermo**, på Sicilien, styrelsens säte, univers., liflig handel, 200 t. — **Trapani**, på vestra udden, salthandel, korallfiske. — **Siragossa** (det f. d. berömda Syracuse), berömdt vin, sidenfabr., ruiner af förgången herrlighet. — **Catana**, vid foten af Etna, univers., 52 t. — Öar: de **Egatiska** v. och **Lipariska** n.

2. Konungariket **WENEDIE** (457 qv. m., 2½ milj. inv.), nordöstra delen, utgör en del af kejsarestaten Österrike.

3. Den af Påfven ännu bibehållna andelen af **Kyrkostaten** (omkr. 230 qv. m., 750 t. inv.), utgörande mellersta delen af kustlandet vid Tyrrhenska hafvet. Genomflytes af **Tiber** i dess nedra lopp. Norra delen liknar den toskanska marenman och i södra delen utbreder sig de osunda, giftiga **Pontinska** träsken. = **Rom**, vid Tibern, verldsberömd, påfvens residens (vatikanen), dyrbara samlingar af fornlemningar, målningar m. m., ännu i dag de sköna konsternas hufvudstad, 179 t. — **Civita Vecchia** (Tschivita Vekkja), enda hamnen, obetydlig rörelse, 10 t.

4. Republiken **SAN MARINO** (1 qv. m., 8000 inv.), på ett berg i nordöstra delen af mellersta Italien.

Ön **Korsika** lyder under Frankrike. — De söder om Sicilien lig-gande öarna **Malta**, **Gozzo** och **Comino** (10 qv. m., 140 t. inv.) tillhöra England. De äro kala kalkstensklippor, hvilka genom invånare-nas idoghet blifvit täckta med hitsläpad jord, som nu, väl odlad, ger rika sädes-, vin- och sydfruktskördar = **Valetta**, stark fästning, station för en engelsk flotta, liflig handel, 60 t.

Sultanstaten Turkiet,

9571 qv. m.; 16½ milj. inv., 1724 på qv. m.

eller **Osmaniska riket** utgöres af länderna kring östra de-len af Medelhafvet i Europa, Asien och Afrika (86,000 qv. m., 37 milj. inv.), men här behandlas nu endast de europeiska besittningarne, hvilka gränsa till Ryssland (fl. Pruth) n.o., Österrike (siebenbürgska Karpatherna, Donau och Sau) n. och n.v., Adriatiska och Ioniska hafven v., Grekeland s., Egeiska och Svarta hafvet s.o. och ö. Största delen är ett bergland (bergsträckorna **Egrisudagh** och **Balkan**) med herrliga och fruktbara dalar. Största slätten utbreder sig kring **Donau**-flodens nedra lopp och mynningsarimar. Kli-matet är mildt och behagligt; hvete, mais, ris, den bästa tobak (i Macedonien), bomull och vin finnas ymnigt; syd-frukterna finna icke den trefnad, som i sydvästra Europa. Mineralriket är rikt, men anlitas föga. Turkarne sjelfva anse jordbruk såsom slafarbete, hvarföre detta likasom in-dustri och handel idkas endast af kristna och judar. Ut-märkta äro saffians- och metallfabrikerna samt de oöfverträf-

fade garnfärgerierna. Mohammedanska religionen är statsreligion och Turkarne äro det herrskande folket, men största delen af innevånarena (rajahs) bekänna den grekisk-kristna religionen och tillhöra den slaviska folkstammen. Europeisk bildning söker att oaktadt all mohammedansk fanatism vinna säkrare fotfäste. Sultanens makt är oinskränkt i de *omedelbara besittningarna*, men *lydländerna* hafva sin egen styrelse och betala endast skatt.

A) De omedelbara besittningarna, indelade i såkallade *ejalets*, hvilka förvaltas genom *paschar* af 3 eller 2 hästsvansar, utgöras af: 1) Rumilien eller Thracien, emellan Balkan och Egeiska hafvet. = *Konstantinopel* (turk. *Stambul*), vid Bosporen, h.stad och sultanens residens (Serai ell. Seraljen), vigtiga siden- och bomulls-fabr., har ett för handel förträffligt läge, 600 t. — *Adrianopel*, vid fl. Maritsa, god landthandel, 120 t. — *Gallipoli*, vid Hellesponten, krigshamn, saffianstillverkning, 20 t. — 2) Bulgarien, emellan Balkan och Donau. = *Warna*, hamn vid Svarta hafvet, befäst. — *Schumla*, stark fästning vid ett Balkan-pass. — 3) Macedonien. = *Saloniki*, vid en likbenämnd vik, rikets andra handelsstad, 70 t. — 4) Thessalien. = *Larissa*, nära fl. Salambria, garnfärgerier, 25 t. — 5) Albanien. = *Jannina*, liflig landthandel, 30 t. — 6) Bosnien. = *Bosna Seraj*, vigtiga jern- och stål-fabr., 65 t. — 7) Öar: *Kandia*, bergig, rik på olja och frukter; några mindre öar i Arkipelagen.

B) *Lydländer* äro de vid *Donau* liggande furstendömena:

1) **SERVIEN**, ett bergland kring Donaus biflod *Morava*. = *Belgrad*, vid Saus och Donaus förening, befäst, handel på Ungern, 30 t.

2) **WALACHIE**, ett fruktbart slättland norr om Donau. = *Bukarest*, styrelsens säte, stark handel, 130 t.

3) **MOLDAU**, slättlandet öster om Karpatherna till Pruth, Donaus mynningsarmar och Svarta hafvet. = *Jassy*, h.stad, 60 t.

Inom Albanien, i en vild bergstrakt ligger den oberoende staten *Montenegro* (70 qv. m.), bebodd af obildade innevånare (125,000).

Konungariket Grekeland,

896 qv. m., 1 milj. inv.; 1116 på qv. m.

Söder om Turkiet emellan Ioniska och Egeiska hafven, omfattar landsträckor, hvilka i den menckliga bildningens historia intaga ett af de främsta rummen. Största delen är

ett bergland (*Pindus*). Dalarne äro trånga och fruktbara. Jorden var i fordna tider bättre odlad; sädesskörden (hvete, korn, mais, hirs) är otillräcklig; honing, vin, olja och frukter (fikon, russin, korinter, citroner m. m.) samt silke och marmor äro de förnämsta produkter. Industrin höjer sig från sitt intet. För handel eignar sig landet väl och rörelsen är ganska liflig. För folkets undervisning har äfven försorg börjat dragas. Religionen är den grekiska. Konungens makt är inskränkt.

1) Livadien eller Hellas. = *Athen*, h.stad, verldsberömd, många fornlemningar, univers., 50 t. — *Missolonghi*, fästning. — 2) Morea eller Peloponesus. = *Korinth*, på näset, vinodling (korinter), många fornlemningar. — *Patras*, vid Lepanto-viken, handel med korinter, 20 t. — *Navarino*, vid Ioniska hafvet, god hamn. — *Misitra*, f. d. *Sparta*, vid fl. Eurotas. — *Nauplia*, vid Argoliska viken, god handel, 10 t. — Öar: 1) *Negroponte*, f. d. *Eubea*, skiljes från fasta landet genom sundet *Euripus*. — 2) *Cykladerna*: *Syra* med st. *Hermopolis*, liflig handel, 20 t. — *Naxos*, den största af öarne, vinrik, — *Paros*, hvit marmor. — 3) *Sporaderna*; *Egina*, i Egina-viken, — *Hydra* och *Spezzia*, ansenlig handel.

Republiken Ioniska öarne,

52 qv. m.; 246,000 inv., 4730 på qv. m.

Står under Englands beskydd eller öfvervalde och består af 7 större och några mindre bergiga, men fruktbara öar i Ioniska hafvet: *Korfu*, *Paxo*, *S:ta Maura*, *Theaki*, *Kefalonia* (störst), *Zante* (kallad österns blomma) och *Cerigo* (söder om Morea). De förnämsta produkterna äro oliver, vin, russin och korinter. Handelsrörelsen betydlig. Religionen är den grekiska. I spetsen för styrelsen står en engelsk kommissarie och en senat af 6 ledamöter valda på 5 år.

= *Korfu*, regeringens säte, univers., handel, 30 t. — *Zante*, vinhandel, 20 t.

ASIEN.

I alla sina naturförhållanden företer Asien en jättelik storlek. Dess rika och mångfaldiga naturprodukter göra handeln stor och liflig, men den är till största delen i Europeernas händer. Karavan-handeln, mest till Ryssland och Levanten, är äfvenledes vigtig. Asien är den menskliga bildningens vagga och på de tider, då Europa ännu var ett okänt land, funnos i Asien stater, i hvilka en stor själsutveckling och konstfärdighet utbildat sig; men den hårda trældom, som här fäst sig vid alla lefnadsförhållanden, har kommit all andelig utveckling att afstadna. — En stor del af Asien lyder nu under europeiskt herravälde. De öfriga länderna äro mer eller mindre utbildade stater med despotisk eller patriarkalisk författning.

Asiatiska Ryssland,

270,000 qv. m.; 7 $\frac{1}{2}$ milj. inv.

1) *Trans-Kaukasien* emellan Svarta och Kaspiska hafven. Vegetationen är rik och mångfaldig ifrån de snöbetäckta *Kaukasus*-topparne till de på bomull, silke, vin och frukter rika dalarne. Boskapsskötsel och röfveri äro hufvudnäringar. De flesta invånare ($3\frac{1}{4}$ milj.) bekänna mohammedanska religionen. — 2) *Sibirien*, Asiens norra del, en ofantlig landsträcka, är kall och, med undantag af sydvästra delen, föga uppodlad. Dess västra, södra och sydöstra delar äro bergiga (Ural, Altai och Daurien); det öfriga, mot Ishafvet, är ett lågland. Oerhörda skogar betäcka de bättre landsträcken. Landets rikedom utgöres af guld och andra metaller samt pelsbärande djur (soblar o. s. v.). Nordligaste delen är nästan endast en snö-öken, der invånarena bo i näfverjurt och lefva af renar, hvalfiskar, skjälar och fisk (lax). På Kina idkas stark byteshandel med pelsverk mot the och bomull. Befolkningen ($3\frac{1}{2}$ milj.) utgöres af olika folkstammar, deribland flera finska (t. ex. Samoieder, Ostiaker); de äro dels kristna, dels mohammedaner och hed-

ningar. I Sibirien finnas 3 gymnasier och 21 högre eller distriktskolor. — 3) *Kirgisernas steppland* (norr om Kaspiska hafvet och Aralsjön), hvarest invånarene ($\frac{3}{4}$ milj.) lefva af boskapsskötsel (hästar) och beherrskas af sina stamfurstar.

Kaukasus-länderna äro delade i 5 guvernement: 1) *Kutais*, omfattande de vestra sluttningarne: *Abchasien*, *Mingrelien* och *Imeretien*; — 2) *Tiflis*, omfattande södra terrasslandet *Georgien* eller *Grusien*; — 3) *Derbend*, nordöstra sluttningen (Daghestan); — 4) *Schemachi*, sydöstra sluttningen; — 5) *Erivan*, söder om Grusien. = *Tiflis*, vid fl. Kur, god handel; 40 t. — *Erivan*, nära fl. Aras i Armenien, med klostret *Etschmiadzin*, der de armeniska-kristnas patriark bor. I närheten finnes det vidtbekanta *Ararat-fjellet*, på gränsen mot Persien. — *Baku*, besökt hamn vid Kaspiska hafvet i landet Schirvan. — De kaukasiska bergfolken, såsom *Osseter*, *Lesgier*, — *Tschetschenser*, *Tscherkesser*, hvilka bebo fjellets högsta del och anses såsom de vackraste menniskor på jorden, m. fl. äro till största delen beroende af Ryssland.

Sibirien är indelad i guvernementerna och styrelse-områdena *Tobólsk*, *Sibiriska Kirgis-området*, *Semipalatinsk*, *Tomsk*, *Jeniseisk*, *Irkutsk*, *Trans-Bajkalska området*, *Jakútsk*, *Tschukotsk* (nordöstra hörnet), halfön *Kamtschatka* jemte *östra kustlandet* (längs viken Ochotsk och Japanska hafvet) och *Amur-landet*. = *Tobolsk*, vid Irtisch, betydlig handelsrörelse, 20 t. — *Kolyvan*, vid Ob, i en metallrik bergslag. — *Irkutsk*, vid floden Angaras utflöde ur sjön Bajkal, betydlig handel, 16 t. — *Kiachta*, vid kinesiska gränsen, handel på Kina. — *Nertschinsk*, i en silfverrik bergslag. — *Ochotsk*, station för handeln på Amerika. — *Petropawlofsk*, hamn på Kamtschatka. — *Nikolajefsk*, vid Amurs utlopp. — Öar: *Nya Sibirien*, i Ishafvet, obebodda; här äro skeletter af jättestora, elefantlika mammoth-djur funna; — *norra Kurilerna* utanför Ochotsk-viken; — *Sachalin* eller *Tarakaï*, stor ö emellan Japanska hafvet och Ochotsk-viken.

Fästningen *Almat* är säte för förvaltningen öfver *Alatauska* området eller stora och lilla *Kirgiser*-horden.

Asiatiska Turkiet,

22,000 qv. m.; 16 milj. inv.

Utgöres af: 1) *Vest-asiatiska halfön* eller *Mindre Asien*, af Turkarne kallad *Anadoli*, bergig (*Taurus*-berget), bördig, men föga odlad; 2) *Syrien*, det höglända (bergen *Libanon* och *Antilibanon*) kustlandet öster om Medel-

hafvet till Eufkrat-floden; de inre delarne upptagas af en träd-lös öken; kustlandet är bördigt, men åkerbruk idkas föga; 3) *Landet kring floderna Eufkrat och Tigris*, fordom ett kulturland, nu mest en öken; *Kurderne* äro mest nomader och röfvare; 4) *Armenien*, det kala höglandet vid nämnda floders källor; klimatet kallt. — Alla dessa länder hafva under det turkiska öfverväldet nedsjunkit från sitt fordna välstånd. Industrin (saffian, siden-, bomulls- och kamelhårstyger, garnfärgning) är dock betydlig. Af Judar, Armenier och Greker bedrifves en icke oviktig handel med såväl natur- som konstprodukter. Pest är en ofta härjande landsplåga. Befolkningen är en blandning af flera folk; talrikast äro Turkarne. De flesta invånarne bekänna mohammedanska religionen; många grekisk-kristna finnas dock.

= (Mindre Asien) *Trapezunt*, vid Svarta hafvet, handel med silke och koppar, 50 t. — *Brussa*, sjöskumspipor, stora sidenfabr., 100 t. — *Smyrna*, vid Egeiska hafvet, bästa handelsstaden i levanten, fabr., 150 t., deribland Europeer (Franker kallade) af nästan alla nationer. — *Angora*, bekant för sina kamelgetter, af hvars fina hår väfvas kamlotter, schalar o. s. v. — (Syrien) *Haleb* eller *Aleppo*, siden- och bomullsfabr., flitig karavanhandel, 200 t. — *Damask* eller *Damaskus*, stora fabr., utmärkta värjklingor, samlingsplats för karavaner, 150 t. — *Jerusalem*, i Palestina, vallfartsort för kristna (Kristi graf), 20 t. — *Tadmor*, i syriska öken, ruiner af det f. d. praktfulla *Palmyra*. — (Eufkrat- och Tigris-länderna) *Basra*, vid Persiska viken, handel på Indien och Persien. — *Bagdad*, vid Tigres, fabr. och handel, 100 t. — *Mosul*, vid Tigris, musselinsfabriker, 60 t. — Ruinerna af de i forntiden stora och berömda städerna *Ninive* vid Tigris och *Babylon* vid Eufkrat. — Öar: *Cypern*, rik på vin, bomull och frukter; — *Rhodus*, idkande det största skeppsbyggeri i turkiska riket; — *Scio*, rik på terpentin och mastix.

Arabien.

Största delen upptages af höglända torra öknar, brant stupande mot de låga och heta kusterna. Af berg må nämnas det verldsbekanta *Sinai-* eller *Moses-berget* (7400 fot högt) på en halfö i nordliga delen af Arabiska viken. Lan-

dets hästar äro berömda. Af vexter är vigtigast dadelpalmen, som lemnar det förnämsta födoämnet. Hufvudnäringen är boskapsskötsel. De så kallade *Beduinerna* äro nomader, flytta omkring med sina kameler, får och getter samt bedrifva röfveri, *Hadhesi* och *Fellahs* idka åkerbruk och industri; handel drifves mest af indiska *Banjaner*. Sydvestra kusten eller *Jemen* (f. d. lyckliga Arabien) är tjenlig till odling och alstrar ett förträffligt kaffe. Landet omfattar flera små stater under *imamer*, *emirer* och *scheiker*; de på vestra kusten erkänna turkiska sultanens öfverhöghet. Arabien är mohammedanska religionens fädernesland.

= *Mekka*, 60 t. och *Medina*, heliga vallfartsorter, den förra Mohammeds födelseort, den sednare hans dödsort. — *Deschidda*, hamn till Mekka, balsamhandel, 40 t. — *Mokka*, handel med det bästa kaffe. — *Aden*, frihamn och fästning vid inloppet till Röda hafvet, tillhör England. — *Maskat*, på östra kusten, god handel, 60 t. — *Baharcinöarne* i Persiska viken, stort perlfiske. — Ön *Perim* i sundet Babel-Mandeb, tagen i besittning af England.

Iran,

stöter i s.v. och s. till Persiska viken och Arabiska hafvet, v. och n.v. till turkiska och ryska länder samt Kaspiska hafvet, n. till Turkestan och ö. till vestra indiska halfön, är ett af regn- och vattenbrist lidande terrassland (bergen *Hindukhu* och *Albors* i norr, *Zagrosch* i vester, *Suleiman* i öster). Det inre landet upptages mest af sandöknar och saltstepper (deribland den 120 mil långa och 30 mil breda *stora saltöken*). Af naturen fruktbara äro endast bergslutningarne mot den sandiga, smala och heta hafskusten, som frambringar nästan endast dadlar, och den sumpiga, osunda kuststräckan längs Kaspiska hafvet. Herrskande religionen är den mohammedanska. Består af 3 delar: *Persien* v., *Afghanistan* n.o. och *Beludschistan* s.o. -

1. *Persien*. Invånarena (10 milj.) utgöras till största delen af *Tadschiks* eller *Ny-Perser*, en blandning af Perser, Araber och Turkar. De äro de mest upplysta af alla Asiens folk, dock äro deras vetenskap-

liga insigter obetydliga. Industrin (saffian, sammet, sidentyger, schalar o. s. v.) är icke obetydlig; handeln likaledes, men bedrifves af Banjanner, Europeer och Amerikanare. = *Teheran*, h.stad och schahens residens, metallfabrik., 120 t. — *Ispahan*, präktiga ruiner, guld- och silfvertygs-tillverkning, 100 t. — *Schiraz*, i en herrlig dal (Persiens trädgård), rosen-essens-tillverkas, handel med mumie (en mineralisk balsam, begagnad som läkemedel), 50 t. I närheten finnas ruinerna af det fordom praktfulla *Persepolis*. — *Abuschär*, förnämsta handelsplatsen vid Persiska viken. — *Balfrusch*, handelsstad vid Kaspiska hafvet.

2. *Afghanistan* omfattar flera patriarkaliskt styrda stammar. = *Kabul*, vigtig för handel på Indien, residens för den mäktigaste schahen. — *Kandahar*, en af Asiens vackraste städer, på handelsvägen till Indien. — *Herat*, silkesodling, sidenfabriker, handel.

3) *Beludschistan*. Nomadstammarna stå under skiljda öfverhufvud, hvilka såsom en öfverherre erkänna khanen i staden *Kelat*.

Turkestan,

äfven kalladt *fria Tatariet*, *stora Bukhariet* och *Dschagatai*, öster om Kaspiska hafvet och Aralsjön. Östra delen mot Belur-berget är ett herrligt terrassland. Det öfriga, som upptages af stepper och flygsandfält, bildar låglandet *Turan*. Träd vexa endast längs floderne *Amu Daria* eller *Dschihon* och *Sir Daria*, som utfalla i Aral. Södra delen är den bäst odlade trakt i mellersta Asien. Befolkningen består af flera stammar, af hvilka några (Bukharerna) idka jordbruk och handverk (bomullsväfnad) samt handel; de öfriga (Kirgisier, Turkomanner, Usbeker) äro nomader och röfvere. Landet omfattar flera stater och folkområden (t. ex. *Khiwa*, *Bokhara*, *Kunduz*, *Khokand*). Usbekiska stammen är den mäktigaste. Religionen är mohammedansk.

= *Bokhara*, liflig karavanhandel på Indien, 100 t. — *Khiwa*, på en oas vid Amu, röfvestat.

Vestra Indiska halfön,

67,000 qv. m.; 180 milj. inv,

emellan Himalaja n., Persien och Arabiska hafvet v., Bengaliska viken och östra indiska halfön ö.; mot s. af

smalnar landet till udden *Komorin*. Till klimat och produkter råder stor skiljaktighet. a) De nordliga terrassländerne hafva ren och sval luft; de beprisas såsom paradisiskt sköna. b) Nedanför dessa utbreder sig det stora och bördiga låglandet *Hindostan*, kring *Ganges*-floden. Östra delen af detta lågland är det yppigt fruktbara *Bengalen*. De förnämsta produkterna äro der indigo, bomull, mullbärsträd, ris och sockerrör. Det sumpiga deltalandet vid utloppet af *Ganges* och *Buramputer* är ett tillhåll för elefanter, tigrar, stora ormar och har en yppig vegetation, men är för sin osundhet obebodt (kolerans hemland). c) Vestra delen af låglandet kring *Sind*- eller *Indus*-floden är mindre fruktbar och odlad samt på ställen, dit flodens öfversvämningar icke nå, ökenlik. Undantag härifrån är det bördiga *Pendschab* (femflodslandet, kring de 5 floder som bilda en biflod till *Sind*). d) Södra delen utgöres af den trekantiga, af flera floder genomströmmande *Dekan*. Dess inre högslätter, inom de båda kustkedjorna, *östra* och *vestra Ghats*, åtnjuta ett svalare klimat och en stor bördighet, men de smala kuststräckorna, *Malabar* v. och *Koromandel* ö., äro heta och rika på krydder (peppar, ingefära, kardemummor). — Af Indiens i alla tider så mycket beprisade produkter må dessutom märkas ädla metaller, diamanter, perlor, de ädlaste palmarter, det så viktiga bamburöret, hvaraf de flesta husgerådssaker tillverkas och äfven hus byggas, sandel- och det till skeppsvirke ovärderliga tekträdet. Wallmo-vexten är af största vikt och det deraf beredda opium utgör en hufvudexportvara. Fina siden- och bomullsväfnader samt schalar tillverkas. Den stora handelsrörelsen är i Europeernas händer. Ångbåtar och jernvägar saknas icke. Landets urinvånare äro *Hinduer*; i öfrigt bo här folk af flera stammar. Största delen af landet (64,000 qv. m. och 175 milj. inv.) lyder under England, dels omedelbart dels såsom engelska vasallstater under egna furstar (Radschahs). De flesta infödingarne äro hedningar. Kristen bildning vinner dock allt större inflytande.

1. Engelska besittningar. De äro dels omedelbara, dels medelbara (lyd- och skyddsländer i större eller mindre beroende). = **Kalkutta**, h.stad i brittiska Indien och generalguvernörens residens, vid Ganges, största handelsstad, 800 t. — **Benares**, vid Ganges, helig vallfartsort, schalfabriker, 230 t. — **Delhi**, praktfull, Stor-Moguls f. d. residens, stark handel, 200 t. — **Kaschmir**; i en paradisiskt herrlig dal i nordvestra hörnet; öfverträffade schalar väfvas. — **Bombay**, bästa handelsstaden på vestkusten, station för engelska flottan, 640 t. I närheten ligga öarna **Elefante** och **Salsette** med vidtbekanta tempelgrottor. — **Golkonda**, rikedom på diamanter. — **Madras**, vid Bengaliska viken, stor fabriks- och handelsstad, 560 t.

2. Öfriga Europeiska besittningar. a) **Franso-serna** äga **Mahé** på vestra och **Pondicheri** på östra kusten samt några andra platser. — b) **Portugiserna** äga **Goa**, på vestra kusten, och **Diu**.

3. Af de sjelfständiga staterne må nämnas **Butan**, en del af Himalaja-terrassen.

Ö ar: **Ceilon**, bergig, rik på de skönaste ädelstenar, den bästa kanel och de dyrbaraste perlor (perlfiske i **Manaar**-sundet, som skiljer ön från fasta landet); tillhör England. — **Lakediverna**, rika på kokostäd, kokosnötter och kauris (snäckor, begagnade som skiljemynt).

Östra Indiska halfön,

emellan Bengaliska viken, Malakka-sundet och Sydkinesiska hafvet med Siam- och Tonkin-vikarne, är ännu ganska obekant. Från norr till söder genomstrykes halfön af flera bergarmar, bildande lågsmala dalar, hvilka så långt de genomströmmande flodernas öfversvämningar räcka, äro yppigt fruktbara. Här finnas ädla stenar, flera välluktande trädslag, krydder, the, ris o. s. v. Industrin är obetydlig; silkesodling och skeppsbyggeri äro likväl högt drifna. Religionen är hednisk och mohammedansk. Styrelsen är högst despotisk.

1. Engelska besittningar äro några landsträckor på vestra kusten (**Arrakan**, **Pegu**, **Tenasserim**), **Prinsens af Wales ö** i Malakka-sund, tennrik, staden **Malakka**, ön **Sinkapore**, söder om Malakka. = **Ranguhn**, på Iravaddi-flodens delta, byggd på bambu-pålar, liflig handel (tekvirke).

2. Riket Birma eller Ava, i vestra delen kring Iravaddis öfra lopp. = **Ava**, byggd af bamburör, Boas residens.

3. Riket Siam, mellersta delen. = *Bankok*, byggd dels på pålar, dels på simmande bamburörsflottor.

4. Riket Anam, östra kustlandet. = *Saigon*, vigtig handel.

5. Halfön *Malakka*, bergig, rik på tenn och den bästa peppar, omfattar flera små stater. Invånarna idka sjörofveri.

Ö ar: *Andamanerna*, rika på tekträd och bomull. — *Nikobarerna*, alstra kokos- och brödfrukträd. — *Mergui arkipelag*.

Ostindiska skärgården.

Öarne äro bergiga och skogrika med ett smalt och sumpiggt lågland vid kusterna. Jordbäfningar inträffa icke sällan. Stor är rikedomerna på djur och växter, bland hvilka sednare må nämnas kampeche, tek, ebenholz, gummi (gutta-percha), sago-, kokos- och andra palmer, ris, bomull, kaffe, sockerrör, peppar, neglikor, muskot o. s. v. Största delen af dessa öar tillhör Nederländerne.

1) Stora Sunda-öarne: *Sumatra*, med den tennrika ön *Banka*. — *Java*, en af jordens fruktbaraste länder (kaffe, bomull, krydder, ris och socker, hvaraf i förening med palmvin arrak beredes); st. *Batavia*, en tid den förnämsta handelsplatsen, säte för nederländska styrelsen i denna världstrakt. — *Borneo*, Asiens största ö, föga befolkad, rik på diamanter, guld och krydder; här uppehålla sig orangutang, som af alla djur mest liknar människan. — *Celebes*, der flera nederländska kolonier äro anlagda.

2) De små Sunda-öarne. Störst är *Timor* (portugisisk).

3) Molukkerna eller Krydd-öarne. = (Nederländska): *Banda-öarne* äro muskot-trädets och ön *Amboina* kryddneglikornas fädernesland.

4) Filippinerna tillhöra Spanien. Vigtigaste ön är *Manilla*.

Kinesiska riket,

275,000 qv. mil; 400 milj. inv.

Den folkrikaste stat på jorden. Religionen är hednisk. Kejsarens makt är oinskränkt.

1) *Egentliga Kina*, vid Kinesiska och Gula hafven, skiljes v. genom en hög bergvägg från det inre Hög-Asien och begränsas n. af den märkvärdiga, 300 mil långa

kinesiska muren, fordom ett skyddsvärn mot numera kufvade folk, nu förfallen. I allmänhet är landet bergaktigt. Östra delen, kring nedra loppet af floderna *Hoangho* (gula-floden) och *Jan-tsekiang* (blå-floden) är en stor, fruktbar och öfverbefolkad slätt, medelpunkten för en urgammal, märkvärdig kulturutveckling, som dock på årtusenden icke gjort några framsteg. Många menniskor lefva ständigt på vattnet i simmande hus. Stor är rikedomerna på hvete, ris, silke, bomull, sockerrör, the (dess hemland). Folket är konstrikt och idogt; jorden odlas väl; siden- och bomullstyger, porsliner, lackerade och elfbensarbeten tillverkas. Från uråldriga tider hafva här varit bekanta en slags boktryckerikonst, kompassen, pappers- och porslinstillverkning, silkesberedning m. m. Den inre handeln är liflig; anmärkningsvärd är den stora *kejsarkanalen*, som möjliggör förbindelsen midtigenom landet ifrån dess nordligaste del (Peking) till dess sydligaste (Kanton). Hufvudexportvaran är the; viktiga importvaror äro opium från Indien och pelsverk från Ryssland.

= *Peking*, hufvud- och residensstad, 2 milj. inv. — *Nanking*, stora bomulls- och sidenfabr., berömdt är det 200 fot höga porslinstornet, 1 milj. — *Schanghai*, — *Ningpo*, — *Fu-tscheu*, — *Amoy*, — och *Kanton* äro de hamnar, der utrikes-handel företrädesvis drifvits; men efter 1858 äro ännu flera hamnar öppnade för den europeiska handeln. — Öar: *Formosa* eller *Taiwan*, rik på sydfrukter, — *Hainan*, — *Makao* (utanför Kanton), tillhör Portugal, *Hongkong*, engelsk besittning.

2) *Lydländer*: a) *Mandschuriet*, norr om Kina, ett skog- och betesrikt högländ, genomflutet af den laxrika *Amur*-floden; klimatet hårdt. Landet norr om Amur och kustlandet vid Japanska hafvet tillhöra numera Ryssland. — b) *Mongoliet*, en till största delen okänd, kall högslätt, hvaraf en stor del upptages af sten- och sandöknen *Gobi* eller *Schamo*. Innevånarena, som utgöras af *Mongoler* och *Kalmucker*, äro nomader och stora ryttare; de bo i filttält och stå under flera Khaner. — c) *Lilla Bukhariet* (eller *höga Tatariet*, *ost-Tatariet*, *östra Dschagatai*, *Turfan*

Thian-Schan-Nanlu), ett på tre sidor af höga berg (Mussart n., Belur v., Kulkun s.) omgifvet högland, hvaraf södra delen är ett ökenland (**Schaschin**); kring floden **Tarim**, infallande i sjön **Lop**, idkas åkerbruk. Karavanhandeln är icke obetydlig. — d) **Dsungariet** (af kineserne **Thian-Schan-Pelu**), norra sluttningen af Mussart.

= **Maimatschin**, i Mongoliet, vid Sibiriens gräns, besökes af ryska köpmän. — **Yarkand**, i Bukhariet, och **Li** eller **Guldja**, i Dsungariet, äro viktiga handelsplatser.

3) S k y d d s l ä n d e r: a) **Tibet**, jordens högst belägna land, emellan Kulkun n. och Himalaja s., genomfluten af floden **Jaru-tsang-bo-tsiu**, öfra loppet af Buramputer. Klimatet är kallt. De förnämsta produkter äro grymtoxar med silkeslena svansar, finulliga får, schalgetter, hvilkas ragg lastas på får och föras till Kaschmir att förarbetas, rhabarber och borax. I spetsen för staten stå 2 andliga furstar (påfvar); många tempel och kloster finnas.

= **Lassa**, den förnämsta påfvens (Dalai Lamas) residens; handel på Indien och Kina.

b) Halfön **Korea**, öster om Gula-hafvet, bergig. — c) **Lieu-Kieu** eller **Likeo**-öarne i stora ocean. — d) **Nepal** och **Butan**, på Himalajas södra terrass.

Japanska riket

består af öar i Stora ocean, genom Japanska hafvet skiljda från fasta landet. Öarna äro bergiga och vulkaniska samt hemsökas ofta af jordbäfvningar. Den stenbundna marken är genom invånarnes idoghet tvingad att bära herrliga skördar af ris, hvete, soja (en sorts bönor, hvaraf en saft perssas), the o. s. v. Kopparn är ansedd som den bästa. Porslin och lackerade arbeten samt fina siden- och bomullsväfnader täfla med de kinesiska. Inre handeln är liflig; den yttre har lidit af än större olägenheter än i Kina, men i sednare tider hafva flera hamnar blifvit öppnade för fremmande. Skolinrättningar och kloster finnas många. Re-

ligionen är hednisk. I spetsen för staten står en andlig och en världslig regent med despotisk makt.

= *Miako*, på ön Nifon, Dairis (den andliga furstens) residens, 500 t. — *Jeddo*, på samma ö, Kubos (verldsliga furstens) säte, 1½ milj. — *Nangasaki*, på ön Kiusu, stor handelsrörelse; har till dessa sednare år varit den enda hamn, som fått besökas af fremlingar och det endast af Holländare och Kinesare.

AFRIKA.

Den politiska indelningen är här obekant eller oredig. På kusterna hafva några europeiska stater kolonier. Åkerbruk och industri äro obekanta utom i Medelhafs-kustlandet. Handeln är i det inre landet karavanhandel (medelst kameler) och sjöhandeln bedrifves mest af Europeer och Nord-Amerikanare. Utförsvaror äro guld, elfenben, bomull, olja, gummi, slafvar (förbjuden handel). Intellektuell bildning är en okänd sak. Religionen är hednisk (fetischdyrkan); på norra kusten är mohamedanska religionen rådande och i de europeiska kolonierna den kristna, som äfven här och der vunnit insteg bland de råa Neger-folken.

Berberiet,

kustlandet längs Medelhafvet från Atlantiska hafvet till Egypten. *Atlas*-bergen fylla landet. Norra sluttningen är ytterst fruktbar. Kustboerna voro fordom stora sjöröfvare. Södra sluttningen af detta bergland kallas *Biled-ul-gerid* (palmlandet), rikt på dalepalmer och snabba kameler; sandigt, dock med flera oaser.

1. Sultanatet Marokko med Fez, nordvestra hörnet. Manufakturerna lemna saffian (maroqvin), siden, kläde. Handeln är betydlig med mandel, hudar och ull.

= *Marokko*, sultanens residens, förfallen. — *Fez*, viktiga fabriker och liflig handel, 90 t. — *Magador*, vid oceanen, förnämsta han-

delsstaden. — *Tanger*, vid Gibraltar-sund, säte för de europeiska handels-konsulerna.

2. Den f. d. mest fruktade rövvarstaten Algier lyder numera under Frankrike; flera europeiska koloniseringar och europeisk civilisation ($2\frac{3}{4}$ milj. inv.).

3. *Tunis*. Bejen eller regenten står under turkisk öfverhöghet.

= *Tunis*, Bejens säte, stor handel, 150 t. — Ruiner af det f. d. *Karthago*.

4. *Tripolis*. Dejen (regenten) står under turkisk öfverhöghet. Hit höra höglandet *Barka*, öster om Sidra-viken, och oasen *Fezzan*, säte för en liflig handelsrörelse till det inre Afrika.

Nilländerna.

1. *Egypten* (8400 qv. m., $5\frac{1}{4}$ milj. inv.), ett sandigt land kring nedra Nilen. Den till följe af flodens årliga öfversvämning fruktbara Nildalen begränsas v. och ö. af kala, ödsliga berglandskaper. Pest och ögonsjukdomar äro landsplågor. Åkerbruket, hvarpå landets välstånd förr hvilade, skötes numera försumligt. Bomullsodlingen är stor. Af fabriksanläggningar äro de för salmiak de viktigaste. Mohammedanska religionen bekännes af de flesta innevånarena. Landet styres af en vice-konung, hvars makt är ärftlig mot årlig skatt till turkiska sultanen. Här finnas många beundransvärda lemningar från forntiden.

= (Nedra *Egypten*, det sumpiga, högst fruktbara deltalandet) *Alexandria*, största sjöhandelsstaden, 400 t. — *Damiette*, vid östra Nilarmen, handel med kaffe och ris. — (Mellersta *Egypten*) *Kairo* eller *Kahiro*, Afrikas största stad, medelpunkt för handeln på Asien, 300 t. — *Suez*, hamn vid Röda hafvet. Den länge påtänkta kanaln genom näset har ännu icke blifvit verklighet. — (Öfra *Egypten*, södra delen) *Kosseir*, vid Röda hafvet, handel på Arabien, pilgrimernas till Mekka öfverfartsort. — Ruiner af det f. d. *Thebe*.

2. *Nubien*, ett terrassland kring mellersta Nilen, stöter i öster till Röda hafvet. Största delen är en het och

torr sandöken, men flodstränderna äro fruktbara. Består af flera stater, hvilka jemte den närbelägna oasen *Kordofan* stå under Egyptens öfvervälde.

Norra delen är det egentliga *Nubien*, södra höglandet kallas *Sen-naar*, der de båda armar, som bilda Nilen, sammanflyta. Ruiner af det gamla *Meroe* och en forntida civilisation.

3. Habesch eller Abyssinien, ett alpland, der östra Nilarmen, *Bahr el Azrek* (Blå-floden), upprinner. Invånarna äro de enda af Afrikas ur-innevånare, hvilka från äldre tider bekänna kristendom; i öfrigt äro de halvilda. Riket är nu upplöst i flera delar.

= *Gondar*, säte för landets fordom mäktiga öfverregent (Negus).
— *Axum*, stor elffenbenshandel.

Sahara,

jordens största öken ifrån Atlantiska hafvet till Egypten (600 mil lång och 200 bred), består af kiselsten och flygsand, hvilken genom den ständiga ostpassadvinden drifves från den östra delen eller *Libyska öken* mot vester, der man finner det egentliga sandhafvet, *Sahel*, utan vatten, träd och annan vegetation. Strutsar och antiloper äro de enda djur, som här uppehålla sig. I östra delen finnas flera oaser än i den vestra. Endast kanterna äro i öfrigt bebodda af Araber och Negrer. Handelskaravaner genomresa landet, ehuru i fara att begrafvas af de sandhvirflar, som vindarna framdrifva. Farligast är den qväfvande *Samum*-vinden, äfven *Harmattan* kallad.

= *Portendik*, engelsk handelsplats på kusten, vigtig för gummihandeln.

Nigritien

eller *Sudan* ligger söder om Sahara. Norra delen, *flacka Sudan*, upptages af sandhedar. Södra delen, *höga Sudan*, är berg-, skog- och vattenrik, samt derföre fruktbar och väl befolkad, full af städer och byar. De vigtigaste

vattendrag äro sjön *Tschad* och floden *Niger* eller *Dsjoliba*. De förnämsta produkterna äro guldstoff, elfenben, strutsfjädrar, gummi; schi-trädet lemnar ett slags smör. Handeln är liflig. Består af flera stater, i hvilka mohammedanska religionen är den mest rådande.

Vestra kustlandet.

1. Senegambien, landet kring floderna *Senegal* och *Gambia*. Inre delen är ett högland (*Kong-bergen*). Här finnas flera negerstater. På kusterna hafva Engelsmän, Fransoser och Portugisare kolonier, viktiga genom de ofantliga gummiskogarna i norra delen af landet.

2. Öfra Guinea. Kong-bergens södra sluttning mot Guinea-viken. Kustlandet lider af den sumpiga marken och giftiga ökenvindar (*Harmattan*), men är bördig på ris, jamsrötter (infödingarnas förnämsta föda), peppar, ingefära, sockerrör, bomull, indigo. Vigtigaste exportvaran lemnar dock oljepalmen, hvars olja begagnas som tvål och såpa. Slafvar äro äfven en lönande, men förbuden handelsvara. Inuti landet äro flera negerstater och på kusterna hafva Europeerna (Engelsmän o. a.) kolonier.

Kusten indelas i *Sierra Leona-*, *Korn* eller *Peppar-*, *Elfenbens* eller *Tand-*, *Guld-*, *Slaf-* och *Benin-*kusten. = *Freetown* på Sierra Leona-kusten, engelsk anläggning för befriade Negerlafvar. — *Liberia*, på pepparkusten, en Nord-Amerikansk koloni af frigjorda negerslafvar, nu oafhändig republik, 300 t. inv.

3. Nedra Guinea, ett terrassland (*Amboser-bergen*) med het, sumpig och skogbevext kuststräcka, kring floderna *Zaire* eller *Kongo* och *Kuenza*. Portugisarne hafva här flera handels- och missions-platser samt hålla negerstaterna i ett slags beroende.

Kustlandet längre mot söder till *Oranje-floden* är sandigt och ödsligt.

Kaplandet,

sydligaste delen, är ett terrassland, utlöpande i söder med *Goda-hopps-udden* och *Kap Agulhas*. De inre terrasserna äro torra och fattiga på vegetation, men då regntiden börjat, betäckes marken af en yppig gräsmatta. Hufvudnäringar äro boskapsskötsel, åkerbruk och vinodling. Infödingarne äro *Hottentotter*, ett menlöst herdefolk, mest tjänande hos kolonisterna såsom vallhjon, och *Buschmannerna*, det ohyggligaste folk i Afrika. Landet tillhör England.

= *Kapstaden*, förfriskningsort för ostindiefarare; flera missionsanstalter. I nejden vexer ett berömdt vin (Konstantia).

Sydöstra kustlandet

är ännu mycket okänt, ehuru Portugiserna redan länge här haft kolonier och handelsplatser. Kuststräckan är het, sumpig och sandig och höjer sig mot högslätterna i inre landet. Hufvudprodukter äro ris, sockerrör, dyrbara trädslag, ambra, myrrha och välluktande rökelse, bomull, elfenben, guld o. s. v. Skilda delar af kustlandet äro *Kaffraria* eller *Kaffrernas-land*, sydligast, — *Zofala*, nedanför Lupata-berget, till floden Zambesi, — *Mozambique*, längs Mozambique-kanal, — *Zanguebar* eller *Zanzibar*, — *Ajan*, som vid östligaste udden *Guardafui* sammanstöter med — *Adel*, längs inloppet till Röda hafvet.

= *Mozambique*, på en ö, medelpunkt för portugisiska handeln och besittningarne på denna kust. — *Zanzibar*, vigtig handelsplats, tillhör en arabisk furste i Maskat. — *Natal-kusten*, engelsk besittning i Kaffraria.

Det inre Hög-Afrika

eller *Ethiopien* är ännu nästan alldeles obekant. Höglandet *Kaffa*, söder om Habesch, anses vara kaffebuskens fädernesland.

Öar.

I Atlantiska hafvet: *Azorerna*, rika på socker, vin och frukter, tillhöra Portugal. — *Norra Kanarie-öarne*, af hvilka den vinrika *Madeira* är viktigast, tillhöra Portugal. — *Södra Kanarie-öarne* (deribland den vinrika *Teneriffa* med den slocknade vulkanen *Pico*, — *Ferro*, hvarefter första meridian benämnes) tillhöra Spanien. — *Kapverdiska öarna*, torra och ofruktbara, lyda likasom *Bissagos-öarne* under Portugal. — *Guinea-öarne* i Guinea-viken alstra socker och ädla frukter; de lyda delvis under England, Spanien och Portugal. — *Ascension* är en engelsk besittning, likasom den såsom Napoleons dödsort kända *St. Helena*, en förfriskningsort för ostindiefarare. — *Tristan da Cunha* eller *Förfrisknings-öarne*, vester om Kap, under engelskt beskydd.

I Indiska hafvet: *Madagaskar*, Afrikas största ö, full af höga berg, rik på bomull, kaffe, sockerrör, kardemum-mor, ädla stenar. Består af flera stater. Fransoserna hafva kolonier på östra kusten. — *Maskarenerna*, öster om Madagaskar, alstra kaffe, muskot, neglikor, kanel, tobak; England äger ön *Mauritius* och Frankrike ön *Bourbon*. — *Komoro-öarna* i Mozambique-kanal. — *Amiranterna* och *Seschellerna* besökas mest för sköldpaddfångst; de tillhöra England. — *Sokotora*, utanför Guardafui.

AMERIKA.

Amerikas rikedom på naturprodukter är stor, särdeles gäller detta om vextrikets alster och de ädla metallerna. Urbefolkningen utgöres af *Indianer*, hvilka allt mer undanträngas af inflyttande *Europeer*, som utgöra största delen af invånarena, och *Negrer*, mest såsom slafvar. De af europeiska föräldrar födda amerikanare kallas *Kreoler*, de af europeer och negrer födda *Mulatter*, de af europeer och

indianer *Mestizer*, de af negrer eller mulatter och indianer *Zambos*. De fria Indianerna äro afgudadyrkare samt lefva mest af jagt, fiske och råa naturprodukter. I de af Europeer befolkade länder drifvas jordbruk (socker, kaffe, bomull), industri och handel; der är kristna religionen rådande och europeiska bildningsanstalter saknas icke.

Nord-Amerika.

Ryska Besittningar.

Nordvestra delen (24,000 qv. m., 60 t. inv.), rik på vulkaner. På den af hafsvikar mycket sönderskurna sydkusten reser sig det höga *Elias*-berget. Pelsbärande djur finnas i mängd.

= *Novo-Archangelsk*, på ön Sitka, handel, 800 inv.

Brittiska Besittningar.

Dessa utgöras af: 1) En del af nordvestra kusten till Fukas-viken samt den stora ön *Quadra Wancouwer*. 2) *Kanada*, längs *Öfra sjön*, *Huron*, *Erie* och *Ontario* samt den derifrån rinnande *Lorenzo*-floden, vid hvars stränder odlingen vunnit fäste och stadga. 3) *Nya Brunsvig* och 4) halfön *Nya Skottland*, skogiga länder, öster om *Lorenzos* mynning. 5) Den bergiga ön *New-Foundland*, i hvars närhet (stora banken) idkas ett högst viktigt fiskafänge (torsk). 6) *Bermudiska* eller *Sommar-öarna*, en mängd små kala klippor i Atlantiska hafvet.

= *Montreal* och *Quebeck*, båda i Kanada vid *Lorenzo*-floden, viktiga handelsplatser (pelsverk).

Polarländerna,

en vidsträckt, mycket obekant landsträcka, omfattande hela norra delen af verldsdelen. Marken upptages af stora sjöar och sumpsträckor, som under största delen af året äro is- och snöbetäckta. Vegetationen är torftig. Dessa länders

rikedom utgöres af vilda djur, många viktiga för sin pelsbeklädning. Befolkningen är gles. Nordligast bo *Eskimåer*, hvilkas allt i allom är skjälffångst; sydligare bo *Indianer* af flera stammar och språk; de sälja pelsverk åt Ryssar och Engelsmän, hvilka sednare på sätt och vis tillegna sig största delen af dessa vildmarker. Hit höra: 1) *Grönland*, en stor ö, på hvars södra och vestra kust Danskarne äga kolonier. Vid 76° polhöjd står den nordligaste menniskoboningen. 2) *Baffins-länderna*, vester om samma vik, bestående af flera öar. 3) *Spets-bergen*, det nordligaste land på jorden, utan bebyggare, besökas under den korta sommaren af några jägare och fiskare. 4) *Hudsons-bay länderna* med flera engelska fästen och handelsplatser omfatta a) *Labrador*, en stor halfö, b) *Nya Wales*, kustlandet vester om Hudsons vik, och c) *De fria Indianernas land*, det vidsträckta inlandet.

Förenta Staterna,

135,000 qv. m.; 28 milj. inv.

Utgöras af den stora landsträcka, som ö. begränsas af Atlantiska hafvet, s. Mexikanska viken, s.v. riket Mexiko (gränsfloderna Rio del Norte och Gila), v. Stora ocean, n. engelska besittningar och Hudsons-bay länderna (49° n. br.). a) Atlantiska kustlandet är den förnämsta och bäst befolkade delen, väl odlad och fruktbar på mais, ris, tobak (Virginien), bomull, indigo, sockerrör o. s. v. b) Mellersta delen upptages af den stora slätt, som genomströmmas af den till Mexiko-viken rinnande floden *Mississippi* med *Ohio* och *Missouri*. Slättens östra, af fruktbara kullar ojemnade, del är väl odlad; i den vestra delen (v. om Mississippi) utbreda sig stora urskogar och *Savanner* samt sydligare (s. om floden Arkansas) en ofruktbar sten- och sandöken. Kustlandet vid nämnda vik är lågt, sumpigt och osundt (gula febern). c) Landet vester om *Klippiga-bergen* består af fruktbara högslätter och dalar samt har en otrolig rikedom på guld.

— Fabrikerna äro i stigande och lemna hufvudsakligast ull-, bomulls- och linnevaror. Handeln står på en hög ståndpunkt och handelsflottan är näst Englands den största i världen. Många kanaler och jernvägar befordra den inre förbindelsen. Emellan sjöarne Erie och Ontario finnes jordens högsta vattenfall *Niagara*, hvaröfver en storartad bro är anlagd. Läroanstalterna för den allmänna folkbildningen äro väl ordnade, många och talrikt besökta. Likaså saknas icke heller skolinrättningar för den högre lärdomen samt samlingar af böcker och de sköna konsternas skapelser, men i allmänhet är nationens håg vänd till den praktiska nyttan och materiella förkofran. Öfvervägande antalet af befolkningen är europeisk af flera nationer (mest Engelmän eller Anglo-Amerikanare och Irländare) och religioner (mest protestanter). Hufvudspråket är det engelska. Statsreligion och privilegierade stånd finnas icke; alla medborgare hafva lika rättigheter; rättslösa äro dock de mera än 3 miljoner menniskor, hvilka i södra delen köpas och säljas som slafvar. Detta rike bildar en förbundsstat af 33 sjelfständiga stater samt 7 distrikt och territorier, hvilka vid stigande folkmängd blifva stater, förenade till ett helt genom en generalkongress af staternas deputerade. I spetsen för styrelsen står en på 4 år vald president.

= *Boston*, vid Atlantiska hafvet, stor fabriks- och handelsstad, 140 t. — *New-York*, vid samma haf, största handelsstaden, universitet, 620 t. — *Filadelfia*, stor handel, landets andra stad, 450 t. — *Baltimore*, vigtig handelsstad, 170 t. — *Washington*, h.stad och regeringens säte, 40 t. — *New-Orleans*, i en osund trakt på Mississippis daltaland, stor handel (de vestra staternas produkter; största bomullsmarknad i världen), 120 t. — *Cincinnati*, vid floden Ohio, vigtigaste handelsstaden i det inre landet, 106 t. — *San Francisco*, på vestra kusten nära de guldrika högslätterna, vid floden Sacramento, 50 t.

Mexiko,

ett högland mellan Stora ocean och Mexikanska viken, med 8 milj. inv. Norra delen är en vildmark. Terrass-

länderna och de heta, sumpiga och osunda kustslätterna äro rika på mais, palmer, sockerrör, kakao, vanille, bomull, mahogny- och kampecheträd samt kochenille. På silfver och guld är ingen brist. Åkerbruk, industri och det allmänna välståndet ligga i lägervall till följe af ständiga inre oroligheter. Spanska språket och katolska religionen äro de allmännast rådande. I spetsen för republiken står en vald president.

= *Mexiko*, h.stad, fabr. och handel, Amerikas vackraste stad, 200 t. — *Zacatecas*, de rikaste silfvergrufvor. — *Vera Cruz*, vigtig hamn på östra kusten. — *Merida*, på den på kampeche-träd rika halfön Yukatan. — *Acapulco*, god hamn på västkusten, handel på Asien. — Mångenstädes finnas forulemningar, som vittna om en uråldrig bildning.

Central-Amerika,

en bergig landtunga med heta, osunda kuster längs Karäibiska hafvet och Stora ocean, med en befolkning af omkr. 2 milj. Af produkter äro kakao (chokoladberedning), kochenille och indigo de förnämsta. Halfön Honduras är mahognyträdet's fädernesland. Allmännast bekännes katolska religionen och talas spanska språket. Planen att genom en kanal förena Atlantiska hafvet med Stora ocean har ännu icke kommit till utförande. Består af 5 oafhångiga stater: *Guatemala*, *San Salvador*, *Nikaragua*, *Costa Rica* och *Honduras*. — England besitter landet vester om Hondurasviken och har under sitt beskydd *Mosquito*-kusten.

Westindien,

en ökedja emellan Nord- och Syd-Amerika. De flesta öarne äro bergiga och hafva branta kuster med förträffliga hamnar. Klimatet är hett och fuktigt. Gula febern, jordbäfningar och under regntiden förfärliga "tornados" äro landsplågor. Vextriket är mycket rikt: socker, kaffe, bomull, indigo. Flertalet af befolkningen (inalles 3 milj.) äro

Negrer och Mulatter, af hvilka många äro slafvar (icke mera på de engelska öarne). De flesta af dessa öar äro europeiska besittningar.

1) Stora Antillerna: *Kuba*, tillhör Spanien; *Jamaika*, engelsk besittning; *Haiti* eller *Domingo*, bebos af fria Negrer och Mulatter; *Portoriko*, spansk tillhörighet.

= *Havanna*, på Kuba, tobaksfabr. (cigarrer), betydlig handel, 170 t. — *Kingston*, handelsplats på Jamaika. — *Domingo* består nu af 2 sjelfständiga republiker: *Domingo*, v., och *Haiti*, ö.

2) Små Antillerna eller Karaïberna: *Trinidad*, den största, *Tabago*, *Grenada*, *Dominique* m. fl. tillhöra England; *Guadeloupe*, *Martinique* tillhöra Frankrike, o. s. v.

3) Bahama eller Lukayiska öarne tillhöra England. Deribland må märkas *Guanahani*, det första i Amerika af Kolumbus upptäckta land (1492).

Syd-Amerika.

Kolumbia,

nordvestra delen, stötande i norr till Karaïbiska hafvet, v. till Stora ocean, är ett af jordbäfningar ofta hemsökt bergland, der man ibland andra finner *Kotopaxi*, den förfärligaste af alla vulkaner. Mot öster sänker sig berglandet med fruktbara och osunda terrasser eller *paramòs* a) mot Orinoko-floden till de stora *Uanos*-slätterna, hvilka den torra tiden äro ökenlika, men erhålla yppig grönska då regntiden börjar, och b) mot Marannon-floden till *Selvas*-slätterna, hvilkas yppiga vegetation gör dem nästan omöjliga att genomvandra. — Den fordna unionen är nu sönderfallen i 3 oafhängiga stater: 1) *Nya Granada* (2 $\frac{1}{4}$ milj. inv.), landet kring floderna Magdalena och Kauka och den smalaste delen af landtungan, der en jernväg utgör föreningsbandet emellan de båda oceanerna; 2) *Venezuela* (1 $\frac{1}{2}$ milj.), kring Orinoko och längs Karaïbiska hafvet; 3) *Ecuaador* (1 milj), norr om floden Marannon. — Uti dessa och de följande 6 staterna talas spanska språket, bekännas katolska religionen

och står en vald president i spetsen för den republikanska styrelsen, men den inre ordningen rubbas ofta af revolutioner.

= *Panama*, på näset, vid en vik af Stora ocean, liflig handel. — *Bogota*, på en herrlig högslätt, god handel. — *Karakas*, vid Karäibiska hafvet, 50 t. — *Quito*, på en högslätt under eqvatorn, 78 t. — *Guayaquil*, vigtig sjöstad. — *Gallopagos*- eller *Sköldpadd*-öarne.

Peru,

ett bergland, der *Marannon* har sina källor; stöter v. till Stora ocean. Rikedomen på guld och silfver är stor. 2 $\frac{1}{2}$ milj. inv.

= *Lima*, vid hafvet, h.stad, stark handel, 100 t.

Bolivia,

ett till större delen ofruktbart och ökenlikt bergland söder om Peru, v. stötande till Stora ocean. Här nå andiska bergen sin största höjd (24,000 fot). Rikedomen på ädla metaller är stor (Potosis berömda silfvergrufvor). 2 milj. inv.

= *Chukisaca*, (Tschukisaka), h.stad, 20 t.

Chili (Tschili),

en lång och smal, af regnbrist lidande kust-terrass längs Stora ocean; 1 $\frac{1}{2}$ milj. inv. Bergsluttningarne äro bevexta med präktiga skogar. Jordbäfningar härja stundom förfärligt. Chili är potäternas hemland. I bergstrakterne uppehålla sig chinchilla-djuren med sin mjuka pelsbeklädad.

= *San Jago*, h.stad, 78 t. — *Valparaiso*, bästa handelsstaden på Syd-Amerikas vestkust. — *Chiloe* och närliggande öar äro vigtiga för den fågelspillning (guano), hvilken såsom gödningsämne äfven föres till Europa. — Ön *Juan Fernandez*, känd genom Robinson Crusoe.

La Plata Staterna,

eller *Argentinska förbundet* (1 $\frac{1}{4}$ milj. inv.), sammansatt af 14 provinser, österom Chili och söder om Bolivia till Atlantiska hafvet och floderna Paraguay och Uruguay. Vestra

delen upptages af Andernas skogrika sluttningar; det öfriga utgöres af de stora *Pampas*-slätterna, utan träd och buskar, men med riklig gräsvext. Landets förnämsta rikedom utgöres af de tallösa förvildade hjordar af hästar, hornboskap och får, som genomströfva ängslätterna och lemna de förnämsta utförsvaror (hudar, ull, talg, Paraguay-the, chinchilla-skin).

= *Päränā*, förbundsregeringens säte. — *Buenos Ayres*, vid Plata-floden, stark handel, 122 t.

Paraguay,

ett föga känt land (800 t. inv.) emellan floderne *Parana* ö. och s. och *Paraguay* v. En vigtig handelsartikel är ett slags the (maté). Är ursprungligen en koloni af spanska jesuiter.

= *Assumpcion*, h.stad, 20 t.

Uruguay,

norr om Plata-flodens mynning. Landets rikedom består i boskapshjordar. Likasom i de föregående staterna utgöres befolkningen ($\frac{1}{4}$ milj.) förnämligast af europeiska afkomlingar (Spanjorer och Portugiser).

= *Montevideo*, vid Platas mynning, liflig rörelse, 35 t.

Guyana,

ett bergland på nordöstra kusten (200 t. inv.) De inre delarne äro vilda, skogbevexta och bebodda af råa Indianer. Kustlandet är ytterst fruktbart på kaffe, socker, indigo, vanille, bomull, peppar o. s. v.; regntiden förvandlas det till ett osundt träsk, fullt af ormar och ödlor, Engelmännen innehafva norra delen, Holländarne mellersta (*Surinam*) och Fransmännen södra (*Cayenne*).

Brasilien,

den östra utskjutande delen af verldsdelen (148,000 qv. m.), ett land med rika tillgångar och de herrligaste produkter. Norra delen är ett slättland, genomflutet af *Maranon-* eller *Amazon-*floden, hvars låga stränder upptagas dels af täta, nästan ogenomträngliga urskogar (*Selvas*) eller trädlösa gräshaf. Södra delen är ett bergland med vidsträckt höglätter emellan bergkedjorna. Atlantiska kustlandet har en yppig vegetation och frambringar mais, ris, kaffe, socker, kakao, tobak m. m. På guld, platina och ädla stenar är rik tillgång. Befolkningen (7³/₄ milj.) bekänner mest katolska religionen och talar portugisiska språket. I spetsen för staten står en kejsare med inskränkt makt.

= *Rio Janeiro*, hufvud- och residensstad, stor handel, stora fabriker, 296 t. — *Bahia*, andra handelsstaden, med en den förträffligaste hamn, 190 t.

Magelhaens Land,

eller *Patagonien*, utgör sydligaste delen af Syd-Amerika, en ödslig grusöken, bebodd af högvexta Indianer.

Öar.

Eldslandet skiljes från fasta landet genom Magelhaens sund. Är okänt, men ses vara uppfyllt af höga berg. Bebos af *Pescheräerna*, ett af jordens råaste folk. — *Falklandsöarna* eller *Malouinerna*, omgifna af skjälar, hvalfiskar och andra trangifvande djur, äro tagna i besittning af England.

AUSTRALIEN.

Hithörande öar äro fattiga på djur och vexter och tilltager denna fattigdom allt mera mot öster. Egenartade äro

djuren. De viktigaste vextalstren äro kokos- och brödfukt-trädet, pisang, jamsrötter, batater, hvilka alla tjena till födoämnen. Några folkstammar gå nakna, andra bo i träd- och jordkolor, några hafva äfven fasta bostäder och idka åkerbruk. Tätovering eller instickning af figurer på kroppen är en allmän sed. På några ställen finnes en slags (aristokratisk) statsinrättning. Några stammar tyckas sakna alla religiösa begrepp; andra tillbedja afgudar och bruka äfven menisko-offer. Kristendom och europeisk kultur hafva äfven på några öar vunnit fotfäste och utbredas allt mer hufvudsakligen genom Engelsmännens försorg.

Nya Holland.

Af detta land (138,000 qv. m.) känner man föga mer än kusterna. Längs östra kusten sträcka sig *Blåbergen* och längre i söder de höga, guldrika *Austral-Alperna*. Största delen anses vara ett taffelland med stora slätter, hvilka mest torde bestå af vattenlösa öknar, ehuru odlingsbara landsträckor äfven finnas. På rinnande vatten och dylika förbindelsesmedel är stor brist. De få större vattendrag man funnit framskrida med sofvande lopp emellan grönskrika stränder och försvinna i sjöar och vassbevexta slätter till följe af det egendomliga i landets sluttning inåt landet. Största floden är den, som uppkommit genom förening af de från bergen på östra kusten nedrinnande *Darling*, *Murrumbidge* och *Murray*. På sydvästra kusten utfaller *Svan*-floden. Engelsmännen hafva på kusterna anlagt kolonier (ursprungligen af förbrytare eller konwikts). Sädproduktionen är betydlig och fårskötseln är högst viktig, lemmande ansenliga förråd att föras till England. Jern och stenkol finnas. Rika gulddager äro upptäckta i sydöstra delen och bearbetas ifrigt.

På kusterna finnas engelska kolonier: *Nya-Syd-Wales* och *Viktoria*, östra kusten, *Syd-Australien*, sydost, *Vest-Australien*, sydväst, och *Nord-Australien*, kring Carpentaria-viken. = *Sidney*, på ostkusten, stamorten för Australiens civilisation, universitet, liflig handel,

40 t. — *Melbourne*, i Viktoria-landet, — *Adelaide*, i syd-Australien, viktiga handelsplatser.

Öfriga Öar.

Van Diemens land, fårskötsel; engelska kolonier. — *Nya Zeeland*, en dubbel ö, alstrar ett berömdt lin; engelska kolonier. — *Nya Guinea*, *Nya Britannien*, *Nya Hebriderna* m. fl. frambringa muskot, neglikor, kokosnötter och andra dyrbara produkter. — *Skeppar-*, *Wänskaps-* och *Sällskaps-öarne*. — *Karolinerna* och *Ladronerna* tillhöra Spanien. — På *Sandwichs-öarne*, mycket besökta af hvalfiskfångare, har kristendom och bildning gjort betydliga framsteg. Invånarena bygga skepp efter europeiskt mönster och segla till Asien och Amerika.

Länderna kring Sydpolen.

Man har vid och äfven på andra sidan om södra polcirkeln funnit öar och landsträckor täckta af is och snö, utan vegetation och befolkning. Huruvida dessa landsträckor tillhöra en förmodad *austral-kontinent* väntar bekräftelse af framtiden.